

TELEFON ZA ŽENE I DJECU ŽRTVE NASILJA
PODGORICA

Dijalogom protiv seksizma, diskriminacije i govora mržnje prema ženama i djevojkama

Izveštaj sa lokalnih dijaloga

NAZIV

„Dijalogom protiv seksizma, diskriminacije i govora mržnje prema ženama i djevojkama“

IZDAVAČ

SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica

Tel/fax: +382 020 232 254; 020 232 253

Email: sos_pg@t-com.me

Facebook: [sospodgorica](https://www.facebook.com/sospodgorica)

Twitter: [@sospodgorica](https://twitter.com/sospodgorica)

AUTORKA

Biljana Zeković

KOAUTHORKE

Dušanka Pejović

Lidija Brnović

Martina Vučelić

Nikolina Boljević

DIZAJN

Bad Brain Studio, Nikšić

GODINA IZDAVANJA

2023.

Lokalni dijalozi na temu seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje, kao i ovaj izvještaj koji predstavlja rezultate istih, jedna su od aktivnosti projekta Promocija dijaloga i zajedničke akcije za borbu protiv govora mržnje, koji realizuje kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori.

Projekat je podržan kroz UNDP portfolio za upravljanje, izgradnju mira, krize i otpornost, finansijskim kontribucijama Luksemburga i Švedske.

U partnerstvu sa UNDP-em, lokalne dijaloge i izvještaj je realizovao SOS Telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica.

Diskusije u okviru dijaloga, kao i sadržaj izvještaja, ne odražavaju nužno stavove UNDP-a i donatora projekta.

Sadržaj

- 5 Razumijevanje osnovnih pojmova
- 16 Seksizam uvijek i svuda
- 30 Žene i krivica
- 34 Životni izbori
- 38 Porodične vrijednosti
- 44 Seksizam na radnom mjestu
- 51 Obrazovni sistem
- 55 Govor mržnje i seksizam na internetu i u medijima
- 62 Političari i javne ličnosti
- 68 Seksizam kao prepreka ostvarivanju prava i pristupu uslugama
- 72 Da li i kako reagujemo i šta se dešava kad reagujemo?
- 80 Zaključci
- 86 Preporuke
- 93 Annex

UVOD

Seksizam i mizoginija predstavljaju ozbiljne društvene izazove koji se manifestuju kroz različite oblike diskriminacije na osnovu pola. Savjet Evrope jasno definiše seksizam kao svaki oblik ponašanja, izražavanja ili prakse koji proizlazi iz uvjerenja da je neka osoba ili grupa inferiorna zbog svog pola. Ova pojava može se manifestovati kako u javnom, tako i u privatnom sektoru, kako online, tako i offline, a ima ozbiljne posljedice po ljudsko dostojanstvo, prava pojedinaca ili grupa, te može izazvati fizičku, seksualnu, psihološku ili društveno-ekonomsku štetu ili patnju.

Mizoginija, s druge strane, predstavlja mržnju ili prezir prema ženama, često prožetu uvjerenjem o inferiornosti ženskog roda. Ove negativne stavove mogu podsticati i održavati rodni stereotipi koji ograničavaju uloge i potencijale žena i doprinose nejednakosti među polovima.

Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, seksistički govor mržnje definiše kao „svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode sa svrhom ili posljedicom povrede dostojanstva osobe, naročito kada se stvara zastrašujuće, neprijateljsko, ponižavajuće, degradirajuće ili uvredljivo okruženje”. Takođe, najnovija preporuka Savjeta Evrope koja se odnosi na govor mržnje¹, pod govorom mržnje podrazumijeva sve vrste izražavanja koje podstiču, promovisu, šire ili opravdavaju nasilje, mržnju ili diskriminaciju prema osobi ili grupi osoba, ili koje ih omalovažavaju zbog njihove stvarne ili pretpostavljene lične karakteristike, uključujući i pol.

Seksizam i mizoginija imaju ozbiljne posljedice po žene i djevojke, jer stvaraju društvene, ekonomske i emocionalne barijere koje ograničavaju njihovu slobodu, jednakost i samopouzdanje. Ovi oblici diskriminacije mogu rezultirati nepravdom na radnom mjestu, nasiljem, niskim samopouzdanjem i ograničenim pristupom obrazovanju i drugim resursima.

Kako bi se što bolje razumio aktuelni kontekst i trendovi u ovim oblastima, posebno na terenu, tj. u lokalnim zajednicama, SOS telefon Podgorica je, u partnerstvu sa kancelarijom UNDP-a u Crnoj Gori, realizovao 16 dijaloga u 10 crnogorskih gradova.

Kroz ove dijaloge, preko 200 građanki i građana iz ruralnih i urbanih područja, zajedno sa predstavnicima institucija, lokalnih uprava, medija i organizacija civilnog društva, aktivno je učestvovalo u identifikaciji i analizi trenutnog stanja, uzroka, manifestacija, dinamike u vezi sa govorom mržnje, seksizmom i mizoginijom, dajući preporuke za unapređenje stanja u ovoj oblasti.

Izvještaj koji je pred vama predstavlja rezultate dijaloga koji obuhvataju prepoznate pojavne oblike seksizma i mizoginije u javnom prostoru, medijima, porodici, zajednici, obrazovnom sistemu i radnom mjestu.

Dijalozi su pružili dubok uvid u trenutno stanje, a posebno u realne životne priče i svakodnevicu žena i muškaraca u Crnoj Gori, društvene norme, obrasce, pritiske i diskriminaciju koji su posledica rodne neravnopravnosti, manifestovane kroz seksizam, mizoginiju i govor mržnje.

Na osnovu ovih uvida, razvijene su i preporuke koje će doprinijeti da svi članovi društva daju svoj

¹ Recommendation CM/Rec(2022)16[1] of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech

doprinos iskorjenjivanju rodnih stereotipa i seksističkih stavova, podstičući usvajanje vrijednosti i ponašanja, koja su u skladu sa ljudskim pravima i dostojanstvenim razvojem po mjeri svake žene i svakog muškarca. Samo odlučnom borbom za ravnopravnost i odbacivanjem štetnih normi i stereotipa možemo zajedno graditi inkluzivnije i pravednije društvo.

Diskusije na lokalnim dijalozima su vođene na četiri glavne teme, tj. u odnosu na četiri glavne oblasti u kojima se seksizam, mizoginija, govor mržnje manifestuju - porodica, obrazovni sistem, radno mjesto, javni prostor. Ove diskusije su rezultirale mnoštvom uvida i zaključaka koje se tiču ovih oblasti, ali i velikim brojem zaključaka i tema koje se prožimaju kroz sve životne oblasti. Tako se diskutovalo o samim pojmovima koji se tiču rodne ravnopravnosti, preko velikog problema koji se tiče normalizacije seksizma i govora mržnje a posledično i nereagovanja na ove pojave, granice između slobode govora i seksističkog i govora mržnje, krivice koja se nameće ženama, kao i nedostatku slobode u životnim izborima. Ono što se takođe istaklo kao važna posledica seksizma i stereotipa jeste i njihov uticaj na pristup uslugama i ostvarivanje prava.

Razumijevanje osnovnih pojmova – rodna ravnopravnost, feminizam, seksizam, govor mrznje

Šta je rodna ravnopravnost?

Seksizam je diskriminacija ili predrasuda utemeljena na polu, dok rodna ravnopravnost teži postizanju jednakih prava, prilika i vrijednosti za sve, nezavisno od pola. Seksizam proizlazi iz neravnoteže moći među polovima, a postizanje rodne ravnopravnosti ključno je za eliminaciju ovog problema, jer stvara društvo gdje su prava, odgovornosti i prilike jednako dostupni svim pojedincima, bez obzira na pol. Razumijevanje rodne ravnopravnosti igra ključnu ulogu u suzbijanju predrasuda i stereotipa koji podstiču seksizam, stvarajući osnovu za inkluzivno društvo gdje se cijene i poštuju različitosti među ljudima.

Ono što posebno zabrinjava su učestali komentari zajednice da su „Žene mnogo izgubile insistirajući na rodnoj ravnopravnosti, kao i stavovi da žene samo traže 'previše' prava“, što predstavlja negiranje rodne ravnopravnosti.

Tokom dijaloga prepoznati su zabrinjavajući stavovi u zajednici, koji osporavaju potrebu za rodnom ravnopravnošću. Tvrdnje da su žene izgubile insistirajući na rodnoj ravnopravnosti, predstavljaju oblik otpora prema promjenama i mogu ukazivati na duboko ukorijenjen patrijarhalni mentalni sklop.

Dio učesnika/ca dijaloga smatra da su ovo diskriminatorски i seksistički stavovi, sa namjerom da se „Žene, nakon što su iskoračile u borbi za svoja prava, vrate unazad. Žene ne traže previše, osim da budu ravnopravne i poštovane, a što je i logično da budu.“

„Tipičan seksistički komentar, ovo sam čula mnogo puta, i to kako žene traže previše prava, što uvijek prati i ono ‘ajde onda neka uzmu da cijepaju drva ili rade neke druge fizičke poslove, kada traže ista prava’. Žene same sebi skočile u stomak, tražeći ista prava kao muškarci.“

Važno je primijetiti da se često koriste stereotipi i seksistički argumenti, kako bi se umanjila važnost ženskih prava. Kritike poput “žene traže previše prava” ili pozivanje na fizičke poslove, kao mjernu jedinicu za jednakost, ne samo da perpetuiraju rodne stereotipe, nego i umanjuju ozbiljnost problema s kojima se žene suočavaju u društvu.

Dio učesnika/ca na ovu pojavu gleda kao na oblik prikrivene diskriminacije, jer se ženama stalno spočitava da im je rodna ravnopravnost donijela još više opterećenja i obaveza, dok prikrivaju ozbiljnost raznih oblika seksizma koji onemogućavaju ženama da uživaju u stečenim pravima.

Ovo je prilika da naglasimo kako politike i društveni razvoj nijesu pratili proces emancipacije, što rezultira nedostatkom odgovarajućih servisa i podrške za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Internalizovani patrijarhat dodatno komplikuje situaciju, utičući na to da žene ponekad ne prepoznaju diskriminaciju, jer su te norme postale duboko ukorijenjene u društvenu svijest. Internalizovani patrijarhat odnosi se na proces kada ljudi, uključujući žene, prihvataju i reprodukuju patrijarhalne vrijednosti, norme i obrasce ponašanja. To može rezultirati situacijama u kojima žene, zbog dugotrajne izloženosti patrijarhalnim normama, nesvjesno internalizuju uvjerenja da nema diskriminacije, ili da su određeni rodni stereotipi prihvatljivi.

„Ovakvim situacijama posebno doprinose pojedine žene na visokim pozicijama koje tvrde da rodna diskriminacija ne postoji, jer je one nikad nijesu osjetile, ispravnije bi bilo reći prepoznale“.

Pojava da neke žene na visokim pozicijama negiraju postojanje rodne diskriminacije, može biti rezultat internalizovanja patrijarhalnih normi ili nedostatka svijesti o iskustvima drugih žena. Iz navedenog proističe značaj prepoznavanja različitih iskustava žena i nužnost zajedničke borbe za ravnopravnost, bez obzira na položaj ili percepciju pojedinaca i pojedinki unutar društva.

S druge strane muškarci kada i potvrđuju da su žene diskriminisane, postavljaju određena pitanja koja minimalizuju problem i smatraju da treba da postoji „mjera u traženju prava“.

„Ovo je klasična izjava koja se može čuti kada se govori o rodnoj ravnopravnosti, ali, naprotiv, ja mislim da su mnogo dobile, tj. danas mogu neke stvari koje im ranije nisu bile dostupne, tj. žene su se same izborile. Previše prava ne postoji, jer bismo trebali svi biti jednaki“, smatra jedna od učesnica.

„Šta je previše prava? Moće li biti previše prava? Kada to žene nisu diskriminisane i gdje su to zastupljene kao muškarci? Zašto je nama negdje u podsvijesti postavljeno da je to ispravno i mnoge žene se neće čak ni boriti za svoje mjesto.“

Izjave odražavaju različite perspektive o rodnoj ravnopravnosti, pri čemu se postavljaju pitanja o potrebi analize, razumijevanju rodne jednakosti i prepoznavanju podsvjesnih uvjerenja, koja mogu uticati na percepciju prava žena. Izraženi su različiti aspekti rasprave o rodnoj ravnopravnosti, od priznavanja diskriminacije do analize stava o “previše prava”.

Prva izjava priznaje postojanje diskriminacije, ali postavlja pitanje o obimu tih prava i potrebi za dubljom analizom. U drugim izjavama imamo suprotstavljene stavove. Jedna učesnica tvrdi da žene nijesu tražile previše prava, već su postigle značajne promjene u društvu, upravo zahvaljujući zalaganju žena.

Pitanje "šta je previše prava?" izražava sumnju u potrebu za postavljanjem ovakvog pitanja. Ovakav stav može ukazivati na nerazumijevanje stvarnih izazova s kojima se žene suočavaju.

„Nažalost, postoji ubjeđenje da, kada žena ostvari neko pravo, kao da ga je uzela od muških prava. Ne postoje muška i ženska prava, već su jedinstvena i svako ima pravo da ih dobije rođenjem.“

Diskutovalo se o postojanju uvjerenja da žene, sticanjem određenih prava, oduzimaju nešto muškarcima. Ovo ukazuje na potrebu razumijevanja podsvjesnih uvjerenja koja mogu uticati na percepciju rodne ravnopravnosti.

Učesnice dijaloga ističu da, osim što se obrazuju, rade, napreduju u poslu, moraju voditi računa i o porodici, djeci i svim ostalim segmentima života. Kada to čine, vjeruju da su uspješne i da „žena može sve“. Ali, bilo je i jasnih komentara koji upućuju da je to pogrešan stav, tj. da

„Žena može sve, ali ne mora i ne treba sve.“

Ovaj dio dijaloga odražava kompleksnost stavova o ulozi žena u društvu, posebno kada je riječ o balansiranju između karijere, porodice i drugih aspekata života. Izjava "žena može sve" ukazuje na težnju ka ravnopravnosti i sposobnosti žena da usklađuju različite uloge u životu. Ova diskusija pokazuje i raznolikost stavova unutar zajednice. Dok neke žene vjeruju da "žena može sve", druge smatraju da to može biti pogrešan stav, naglašavajući nužnost preispitivanja takvih očekivanja.

Izjava "žena može sve, ali ne mora i ne treba sve" odražava svijest o rizicima koji proizlaze iz preuzimanja previše odgovornosti. To može uključivati pritisak na žene da budu sveprisutne, što može dovesti do stresa, iscrpljenosti i osjećaja nedostatka podrške.

Tokom diskusije o tome šta su žene izgubile ili dobile emancipacijom, uglavnom se priča svodi na to da su se žene izborile za svoja prava na rad, na neku visoku poziciju u društvu, ali da nije dovoljno urađeno po pitanju podjela uloga i odgovornosti unutar porodice. Nerazumijevanje ravnopravnosti unutar porodice je izuzetno snažno u crnogorskoj zajednici, do te mjere da ćemo rijetko čuti izjave poput:

„Ja i moj partner dijelimo svoje obaveze, ravnopravni smo.“

Ali, zato će, čak i oni koji sebe smatraju emancipovanim, pa i borcima za ženska prava, reći:

„Ja sve pomažem svojoj ženi.“ Takođe, pojedine žene kažu: „Meni moj muž sve pomaže.“ Ne kažu: „Ja imam partnera koji je sjajan otac, vodi brigu o djeci, vodi ih na treninge, vodi ih u školu itd.“

Sve učesnice su bile složne da je pred ženama preveliko očekivanje društva, da se od njih očekuje da budu uspješne na svim poljima, ali im se uvijek od strane muškaraca spočitava kako traže previ-

še prava, ili su im prava žena glavni argument u dijelu kada treba da ih uslove nečim poput:

„Tražile ste prava, e, pa, eto vam ih pa ih koristite.“

Iz izjave „tražile ste prava, e, pa, eto vam ih pa ih koristite“, prepoznaje se svojevrsna diskriminacija kroz prizmu prava. Očekivanje da će žene koristiti svoja prava, a istovremeno im prigovarati zbog toga, stvara paradoks i otežava potpuno ostvarivanje ravnopravnosti.

Interesantan je odnos učesnika/ca po ovom pitanju, koji na neki način normalizuje i opravdava ovakvo stanje, stvarajući sliku nepromjenljivosti, tj. ličnog odnosa prema promjenama u društvu.

„Još uvijek je takvo patrijarhalno društvo koje očekuje da muški i ženski poslovi budu podijeljeni.“

Ova izjava ima notu opravdavanja statusa quo, jer ukazuju na određeni nivo opravdavanja trenutnog stanja. Izraz „još uvijek je takvo patrijarhalno društvo“ sugeriše prihvatanje normi kao neizbježnih, umjesto izazova koji treba da se mijenjaju.

Prepoznato je da mnogi ne razumiju suštinu rodne ravnopravnosti, koja se često ne doživljava kao potreba za ravnopravnošću, nego kao takmičenje žena s muškarcima i ženska borba protiv muškaraca, kako bi dobile neka prava koja treba oteti od njih. Potencira se da muškarci i žene imaju jednaka prava, ali cijeli sistem, cijelo društvo je od početaka patrijarhata „ukalupilo“ žene i postavilo rodne uloge na način da su ta „postojeća prava“ ženama često uskraćena.

Zaključeno je da je „rodna ravnopravnost važno društveno pitanje i da je podjednako interes i muškaraca i žena da se ona ostvari u jednom društvu.“

„Momci se boje ženskih prava.“

Izjava da se momci boje ženskih prava ukazuje na otpor ili strah od promjena u tradicionalnim rodnim ulogama i može biti rezultat nesigurnosti ili otpora prema rastućoj ulozi žena u društvu.

„Ako smo postali ravnopravni partneri, moramo i da podijelimo porodične obaveze.“

Komentar o potrebi za dijeljenjem porodičnih obaveza odražava svijest o važnosti ravnopravnog partnerstva u porodici. To ukazuje na težnju ka promjeni tradicionalnih rodni uloga i prema modelu gdje i muškarci i žene dijele odgovornosti.

Ovaj dijalog pokazuje duboko ukorijenjene stavove i izazove vezane za rodnu ravnopravnost u crnogorskom društvu. **Evo nekoliko ključnih problemskih oblasti na koje se neophodno fokusirati u budućem djelovanju:**

Nepotpuno shvatanje ravnopravnosti: Primjećuje se nepotpuno shvatanje ravnopravnosti, gdje se često misli da je davanje prava ženama dovoljno, ali se zanemaruje potreba za promjenama u rodnim dinamikama unutar porodice. Pojava da se ženama prigovara zbog korištenja svojih prava ukazuje na stigmatizaciju i nerazumijevanje suštine rodne ravnopravnosti. Kritike tipa „tražile ste prava, e pa eto vam ih pa ih koristite“ reflektiraju nespремnost društva da prepozna potrebu za jednakim pravima.

Često se koriste stereotipi i seksistički argumenti kako bi se umanjila važnost ženskih prava. Komentari poput "žene traže previše prava" ili pozivanje na fizičke poslove kao mjernu jedinicu za jednakost ukazuju na potrebu za razbijanjem takvih predrasuda.

Internalizovani patrijarhat: Mnoge žene su rasle u društvima gdje su patrijarhalne norme bile duboko ukorijenjene. To može dovesti do internalizacije patrijarhalnih vrijednosti, gdje žene same prihvataju nejednakosti kao normalne i ne vide potrebu za promjenom. Internalizacija može dovesti i do toga da žene ne prepoznaju diskriminaciju, budući da su takve norme postale dio njihovog subjektivnog iskustva.

Otpor prema promjenama: Postoji vidljiv otpor prema promjenama u tradicionalnim rodnom ulogama, što se ogleda u komentarima koji osporavaju potrebu za rodnom ravnopravnošću. Otpor proizlazi iz internalizacije patrijarhalnih normi, a dijalog ističe potrebu za edukacijom i svjesnošću, kako bi se prevazišli ti otpori.

Stigmatizacija ženskih prava: Pojava da se ženama prigovara zbog korištenja svojih prava ukazuje na stigmatizaciju i nerazumijevanje suštine rodne ravnopravnosti. Kritike tipa "tražile ste prava, e, pa, eto vam ih pa ih koristite" reflektuju nespремnost društva da prepozna potrebu za jednakim pravima.

Stereotipi i seksizam: Kroz dijalog se često koriste stereotipi i seksistički argument, kako bi se umanjila važnost ženskih prava. Komentari poput "žene traže previše prava" ili pozivanje na fizičke poslove, kao mjernu jedinicu za jednakost, ukazuju na potrebu za razbijanjem takvih predrasuda. Izazovi ravnoteže: Naglašava se izazov pronalaženja ravnoteže između profesionalnog i ličnog života za žene. Pritisak na žene da budu uspješne na svim poljima može dovesti do stresa i iscrpljenosti, što ističe važnost podrške i razumijevanja u postizanju ravnoteže.

Izazovi ravnoteže: Naglašava se izazov pronalaženja ravnoteže između profesionalnog i ličnog života za žene. Pritisak na žene da budu uspješne na svim poljima može dovesti do stresa i iscrpljenosti, što ističe važnost podrške i razumijevanja u postizanju ravnoteže.

Nedostatak podrške među ženama: Činjenica da neke žene negiraju postojanje rodne diskriminacije može proizaći iz internalizacije patrijarhalnih normi, ili nedostatka svijesti o iskustvima drugih žena. Solidarnost među ženama i razumijevanje različitosti iskustava, ključni su za postizanje stvarne ravnopravnosti.

Nedostatak pratećih politika: Prepoznaje se nedostatak infrastrukture i politika koje bi podržavale žene u ostvarivanju ravnoteže između poslovnog i porodičnog života. Nedostatak podrške u ovim aspektima može dodatno otežati ostvarivanje stvarne rodne ravnopravnosti.

Vажnost zajedničke borbe: Ističe se važnost zajedničke borbe muškaraca i žena za postizanje rodne ravnopravnosti. Razumijevanje da su patrijarhalne norme štetne i za muškarce, naglašava nužnost zajedničkog zalaganja za promjene u društvu.

Šta je seksizam?

- *Neprimjereno, neljudsko, primitivno ponašanje koje omalovažava ženu i ženski rod.*
- *Sistematsko, društveno ukorenjeno diskriminatorno ponašanje koje se zasniva na polu, sa snažnom seksualnom konotacijom.*
- *Govor mržnje i seksistička diskriminacija koja dovodi do ponižavanja žena, srozavanja njene ličnosti i svakodnevne sekundarne viktimizacije.*

Seksizam, kao i bilo kakav razgovor o ljudskim pravima, izuzetno je ličan, budući da se radi o duboko ukorijenjenim ličnim stavovima i naučenim obrascima koje je teško mijenjati. Lako je zaboraviti da je seksizam duboko ukorijenjen u našem društvu, da je spretno upakovan u humor, običaje, patrijarhalne obrasce ponašanja, što otežava prepoznavanje i suočavanje s njim. To može rezultirati time da, čak i žene, koje su same žrtve seksizma, postanu neosjetljive na njega, jer su odrasle u društvu gdje je takvo ponašanje, često, normalizirano. Žene se vaspitavaju tako da na seksizam pristaju, da ga smatraju normalnim i da na njega ne reaguju. Važno je prepoznati da seksizam nije samo individualni problem, već i sistemski i društveni, infiltriran u svakodnevne interakcije, kulturne norme i strukture moći. Seksizam, ne samo da doprinosi neravnopravnosti između žena i muškaraca, već i stvara klimu u kojoj se reprodukuju i održavaju rodni stereotipi.

Sami učesnici i učesnice dijaloga su definisali svoja viđenja i razumijevanje seksizma, mizoginije, rodno zasnovanog govora mržnje.

Tako su, na primjer, ovo neke od njihovih asocijacija na seksizam:

Neke od asocijacija učesnika/ca na seksizam su bile:

Diskriminacija prema ženama, podjela poslova koje mogu odrađivati samo žene ili samo muškarcima, neprimjereno ponašanje, vrijeđanje, omalovažavanje, stereotipne izjave i mitovi koji se predstavljaju tačnim, a, u stvari, nijesu. Tu su i seksistički vicevi, stavovi da je žena samo za kuću, govor mržnje prema ženama, iznošenje nekih ličnih podataka, opisa sa ciljem da se neko, uglavnom žena, omalovaži; seksualno uznemiravanje, diskriminacija, degradiranje žena, zlostavljanje, predrasude, zloupotreba moći u odnosu na pol, tretiranje žene, ne kao osobe, već kao objekta, uznemirenost, prihvatanje diskriminacije, izjave tipa „kriva si što si žensko“, mržnja, komentarisanje ženskog tijela, izgleda, oblačenja, ponižavanje, srozavanje, „slučajni dodiri“, dvostruki standardi, seksualna orijentacija, nejednakost, inferiornost, patrijarhat, nasilje, primitivizam, inferiornost, etiketiranje; podrugljivanje, ugroženost, dobacivanje, šovinizam, muška superiornost, neznanje, nevaspitanje, nepoštovanje, „kvote“.

Učesnici/e su ukazali na zapaženu pojavu različitih vidova seksizma koji su usmjereni prema muškarcima, kao što su epiteti poput "ženski petko", "šonja", ili "ženkulica". Ova situacija privlači pažnju i istovremeno izaziva zabrinutost, budući da uvredljivi epiteti u praksi, ujedno, vrijeđaju i diskriminiraju žene. Ono što čini ovu situaciju posebno interesantnom i zabrinjavajućom jeste da se, korištenjem ženskih karakteristika kao uvreda, muškarac predstavlja kao manje vrijedan.

Važno je prepoznati da ova dinamika ne utiče samo na pojedinca koji je meta vrijeđanja, već ukazuje na duboko usađene norme i percepcije u društvu o određenim rodnim ulogama. Pojednostavljajući analizu ove pojave, postaje jasno kako uvredljivi govor, zasnovan na stereotipima, može

doprinijeti održavanju nejednakosti i podržavanju predrasuda, te stvaranju okoline u kojoj se diskriminacija temelji na rodu.

*Sve navedene asocijacije, zapravo, jesu sastavni dio definicija koje propisuju međunarodne organizacije, posebno Savjet Evrope „da svaki oblik neprimjerenog ponašanja koji izaziva diskriminaciju, zasnovan na stereotipima, na rodnim ulogama koji dovode do diskriminacije žena predstavlja seksizam“.*²

Učesnici/e su, na osnovu iznesenih asocijacija, osmislili i sopstvene definicije seksizma:

- ♦ *Seksizam je osjećaj bezvrijednosti, iskazivanje moći muškarca prema ženama, na način što je smatra manje vrijednom, zbog predrasuda i stereotipa koji su prisutni u našem društvu.*
- ♦ *Seksizam predstavlja diskriminaciju na osnovu pola, te se manifestuje omaložavanjem i nejednakošću žena, kao i negativnim odnosom prema ženskom polu.*
- ♦ *Oblik društveno neprihvatljivog ponašanja kojim se podstiče omalovažavanje žene, nejednakost, diskriminacija od strane muškarca koji demonstrira i zloupotrebljava svoju moć, na temelju predrasuda, stereotipa i nedovoljne prosvijećenosti.*
- ♦ *Seksizam je diskriminatorno ponašanje, često sa seksualnom konotacijom, nepoštovanjem ličnosti i emocija, prouzrokovano nevaspitanjem, neobrazovanjem i socijalno prihvaćenom diskriminacijom.*
- ♦ *Seksizam je djelovanje ili govor u čijoj sadržini je: nepoštovanje, neuvažavanje, mržnja, muški šovinizam, a koji je rezultat neobrazovanja, neznanja, predrasuda, prisutan u svim sferama života.*

Iz svega navedenog, jasno je da učesnici/e dijaloga jasno povezuju seksizam sa diskriminacijom, mržnjom prema ženama (mizoginijom), pitanjima nejednakosti polova i rodnim ulogama. Prepoznaju mnoge njegove pojavne oblike i definišu ih kao govor mržnje i seksističku diskriminaciju koja dovodi do ponižavanja žena, srozavanja njene ličnosti i svakodnevne sekundarne viktimizacije.

Takođe, prepoznaju da su govor mržnje i seksizam danas sve češći pojavni oblici u svakodnevnom govoru i na društvenim mrežama, čemu doprinosi nedovoljna regulacija online prostora, kao i nepostojanje sankcija za javno izgovorenu riječ na temelju ljudskih prava i postojećih zakona. Jasno definišu dvostruke standarde za žene i muškarce, koji su posljedica pratijarhalnih stavova i stereotipa o ulozi žena u društvu.

„Seksizam je termin koji označava neprihvatljivo, neljudsko, primitivno ponašanje koje omalovažava ženu i ženski rod neprimjernim komentarima i dobacivanjem, a koji je rezultat nekulturnog ponašanja, pa, samim tim, i konzervativizma koji je zastupljen u našem narodu“.

„Bezobrazina iskazana kroz ponašanje društva.“

„Da smo se kao društvo toliko izbezobrazili i dozvolili da svako svašta govori.“

² Preporuka CM/Rec(2019)1 koju je usvojio Komitet ministara Savjeta Evrope 27. Marta 2019. <https://rm.coe.int/translation-preporuka-se-12-06-2019-/1680968597>

Jedan od zaključaka na dijalozima je bio da je važno razdvojiti seksizam i mizoginiju, te da seksizam jesu masni vicevi, diskriminirajući stavovi prema ženama itd, dok je mizoginija mržnja prema ženi i da seksista, u stvari, ne mora biti ženomrzac, ali je, zato, osoba koja mrzi žene uvijek seksista.

Takođe, svi učesnici/e dijaloga su mišljenja da je neophodno koristiti izraze razumljive javnosti, posebno zato što smatraju da izraz „mržnja prema ženi“ ostavlja mnogo jači utisak na javnost od riječi mizoginija.

Na pitanje šta se krije iza seksizma, dobile smo različite odgovore, što prikazuje različite uglove gledanja na stvari. Većina učesnika/ca je odgovorila da se iza seksizma krije činjenica da se „neke osobe smatraju inferiornim zbog svoga pola“. Dakle, prepoznaju seksizam kao dio patrijarhata i tradicionalnih normi kojima se podržava inferiorni položaj žena, isključivo zbog njihovog pola.

Uočavaju da seksizam i mizoginija nesrazmjerno više pogađaju žene i djevojčice, da se svakodnevno dagađaju situacije u kojima su one žrtve, ali da su posebno na meti žene koje su u javnoj sferi. U komentarisanju odgovora da se iza seksizma krije ideja kako se neke osobe smatraju inferiornim zbog svog pola, te da seksizam nesrazmjerno više pogađa žene i djevojčice, vodio se zanimljiv razgovor o seksualizaciji žena, pa su se čuli stavovi:

„Djevojke se gledaju samo kao tijelo, a ne kao bića koja misle.“

„Tradicija je kod nas jača od zakona.“

„Žene moraju imati pravo na izbor.“

Ovaj dijalog pruža dubok uvid u kompleksnost problema seksizma u društvu, ističući potrebu za širom društvenom promjenom, kako bi se stvorila pravednija i ravnopravnija zajednica, iz čega proizilazi *nekoliko ključnih zaključaka*:

Seksizam kao duboko ukorijenjen problem: Rezultati dijaloga jasno pokazuju da je seksizam duboko ukorijenjen u društvu, često maskiran u humor, običaje, pa, čak, i u stereotipe koje žene same prihvataju kao normalne. Ovaj fenomen prisutan je u mnogim aspektima života, od diskriminacije na radnom mjestu, u medijima i online prostoru, do seksualnog uznemiravanja na ulici.

Stereotipi i dvostruki standardi: Dijalozi ukazuju na snažnu povezanost seksizma s tradicionalnim rodnim normama, patrijarhatom i dvostrukim standardima. Očekivanja od žena i muškaraca često su nepravedno postavljena, a seksizam se održava kroz perpetuiranje takvih normi.

Veza između seksizma i diskriminacije: Učesnici/e jasno povezuju seksizam s diskriminacijom i neravnopravnošću polova. Seksizam se ispoljava kroz govor mržnje, diskriminirajuće stavove, ponižavanje žena i zloupotrebu moći. Razlikuju seksizam od mizoginije, pri čemu seksizam obuhvata šire društvene norme, dok mizoginija označava direktnu mržnju prema ženama.

Seksualizacija žena: Pojavljuje se i razgovor o seksualizaciji žena, gdje se ističe da se, često, žene promatraju isključivo kao objekti, a ne kao individue sa sopstvenim mislima i osjećajima, što dovodi do nejednakog tretmana u društvu.

Svijest o važnosti javnog suprotstavljanja seksizmu: Učesnici/e ističu važnost javnog govora i izražavanja stavova, kako bi se razotkrili i suprotstavili seksizmu. Takođe, razmatraju važnost korištenja jasnih izraza koji su razumljivi široj javnosti.

A šta je feminizam?

- *Je li moguće da si tolika feministkinja?*
- *Feminizam može više da škodi ženama nego muškarcima, jer vodi u krajnost gdje žene hoće da nadvladaju!*
- *Šta mi to tražimo što je radikalno?*
- *Feministkinje su, takođe, izmislile i nasilje nad ženama, a svakako su krive i za bijelu kugu jer neće da rađaju!*

U dijelu definisanja i razumijevanja pojmova u vezi sa seksizmom, mizoginijom, rodnom ravnopravnošću uopšte, percepcija i razumijevanje feminizma su bili veoma značajni.

Jedan broj žena učesnica dijaloga (uglavnom mladih) su se izjašnjavale kao feministkinje, jer **„se bore za ravnopravnost žena i muškaraca u svim oblastima života.“**

Stav dijela učesnika muškog pola je bio da feminizam prelazi u sferu ekstremnog i radikalnog feminizma, da može da škodi ženama, da žene hoće da **„nadvladaju“**, da treba da gajimo **„normalan sistem vrijednosti“**.

Navedeni komentar izazvao je diskusiju na temu: **„Šta je normalan sistem vrijednosti?“**

„Da li je normalan sistem vrijednosti onaj u kojem muškarac ima veća prava od žene? To za vas nije krajnost, a kada se mi borimo za ženska prava, onda mi idemo u krajnost“, komentar je, ali i pitanje jedne od učesnica.

Takođe, učesnice su se pitale: „Šta je to što žene traže toliko radikalno, što prelazi u ekstremno?“

„Tipičan seksistički komentar, ovo sam čula mnogo puta, i to kako žene traže previše prava, ako je tako ‘ajde onda neka uzmu da cijepaju drva ili rade neke druge fizičke poslove, kada traže ista prava’, te misle da su žene same sebi skočile u stomak, tražeći ista prava kao muškarci.“

Tokom dijaloga učesnici/ce su konstatovali da se o feminizmu danas jako malo zna i govori, da se pogrešno percipira, posebno među opštom populacijom i predložili da se sprovede medijska kampanja na temu feminizma, kako bi postao vidljiviji, a društvo se edukovalo o tome šta on, zapravo, znači.

„Dešavalo se da nailazim na stereotipe i uvriježeno mišljenje da se žene koje lijepo izgledaju ne bave ženskim pravima. Feminizmom i ženskim pravima bave se uglavnom ružne žene, one koje se nikom ne sviđaju, i one koje se ne kupaju.“, iznijela je svoje iskustvo jedna od učesnica dijaloga.

„Imamo situacije da se, za ženu koja lijepo igleda, profesionalka je u svom poslu, a izjašnjava se kao feministkinja, uvijek uz čuđenje dodaje da je ‘mačka i po’, jer se, zbog svih navedenih kvaliteta, ne očekuje da bude zgodna.“

Često čujemo da je upotreba rodno senzitivnog jezika **„pomodarstvo koje su izmislile feministkinje“**.

Učesnici/e dijaloga smatraju suprotno, da je važno upotrebljavati rodno senzitivni jezik zbog vidljivosti žena i njihovih dostignuća, a i, kako dodaju, gramatički je ispravno.

„Zašto nekome smeta rodno senzitivni jezik, a smeta zato što dekonstruiše društvo.“

„Feministkinje su, takođe, izmislile i nasilje nad ženama, a svakako su krive i za bijelu kugu, jer neće da rađaju.“

Ovo su komentari koji se, kako kažu, često mogu čuti u zajednici.

Feminističko djelovanje se ženama prašta samo onda kada su udate, tj. imaju muža i djecu, znači, samo ako su se ostvarile na porodičnom polju, ali, i u tim situacijama, ne koristi se riječ „prihvatljivo“, nego riječ „praštanje“.

„Eto, čuo da imaš muža i djecu i tebi se može oprostiti i dati ti pravo, puno pravo, da se baviš ovim temama“.

Učesnici/ce primjećuju da se ženama, ukoliko se suprotstave i ne prihvataju tradicionalne stavove i shvatanja o sopstvenoj ulozi, a posebno ne prihvataju da čute na seksističko ponašanje, upućuju komentari tipa: „Je li moguće da si tolika feministkinja?“

Negativna konotacija koju feminizam može imati u odnosu na datu izjavu često proizlazi iz predrasuda, stereotipa i pogrešnih interpretacija o tome što feminizam zaista znači. I u crnogorskom, kao i mnogim drugim društvima, termin “feminizam” često nosi stigmatizaciju i pogrešno razumijevanje, što rezultira negativnim reakcijama u situacijama kada se neko naziva ili percipira kao feministkinja.

Pitanje: “Je li moguće da si tolika feministkinja?”, kao vid uvredljivog komentara, odražava nesporazum ili predrasude, a ne realne ciljeve i vrijednosti feminizma. Edukacija i otvoreni razgovori mogu pomoći u prevazilaženju tih nesporazuma i promovisanju stvarnog razumijevanja feminizma.

Većina učesnica i učesnika prepoznala je da seksizam nesrazmjerno više pogađa žene i djevojčice, ali da su prema njihovom mišljenju, feministkinje još veće mete mizoginih napada, jer javno i jasno iznose svoje stavove koji iritiraju dio društva. Dodaju i da svaka žena koja je javna ličnost može očekivati da bude žrtva seksističkih komentara, te da mediji treba da imaju kritički pristup kad prenose takve izjave.

Feministički stavovi često predstavljaju „prijetnju“ muškom rodu, posebno kada su usmjereni na seksističko ponašanje muškaraca i potrebno je da se razgraniči kompliment od seksističkih izjava i ponašanja.

„Pa, šta sad vi hoćete? Da se ne flertuje sa vama, jer su tamo neke lude feministkinje tako rekle?“, komentar koji je jedna od učesnica doživjela pri pokušaju da kolegi objasni da nešto, što muškarci predstavljaju kao flert, u stvari, često predstavlja seksualno uznemiravanje.

Diskusija o feminizmu izazvala je različite reakcije i perspektive o feminizmu. Ukupno, različite perspektive o feminizmu ukazuju na duboke podjele u shvatanju rodne ravnopravnosti. Razumijevanje ovih razlika može poslužiti kao polazna tačka za konstruktivan dijalog i rad na stvaranju društva koje cijeni i podržava jednakost između žena i muškaraca.

Sažimajući ključne argumente i stavove učesnica i učesnika u diskusiji, mogu se izdvojiti **neki ključni elementi**, i to:

Značajan broj ljudi podržava feminizam kao borbu za ravnopravnost polova. Njihova podrška ukazuje na svijest o potrebi za promjenom i uklanjanjem rodno zasnovane diskriminacije. Razumijevanje važnosti feminizma, kao pokreta koji se zalaže za pravednost i jednake mogućnosti, doprinosi stvaranju inkluzivnijeg društva. Ovi pojedinci prepoznaju neophodnost promjena u postojećim društvenim normama i ulogama, te podržavaju rad feminističkih pokreta, kako bi se postigla stvarna ravnopravnost među polovima.

Tokom dijaloga jasno su se prepoznali ključni uzroci negativnog odnosa pojedinaca prema feminizmu i feministkinjama, i to:

Sterotipi o feministkinjama kao agresivnim, anti-muškim osobama koje se bore protiv svih muških stavova. Ovi stereotipi ne odražavaju stvarne ciljeve feminizma, koji su, zapravo, usmjereni na postizanje rodne ravnopravnosti.

Neprihvatanje promjena tj. feminizam kao prijetnja tradicionalnim pogledima na rodne uloge i ponašanje. Feminizam, kao pokret za rodnu ravnopravnost, često dovodi u pitanje tradicionalne norme, što, često, prouzrokuje otpor onih koji se čvrsto drže tih normi.

Strah od gubitka privilegija, jer se osobe koje uživaju u tradicionalnim rodnim ulogama i privilegijama koje proizlaze iz takvih sistema, osjećaju ugroženo kada se pojave feministički principi koji zagovaraju jednakost.

Nerazumijevanje principa i ciljeva feminizma koje, često, proizlazi iz nedostatka informacija ili pogrešnih interpretacija. Mnogi ljudi nijesu upućeni u suštinu feminizma, pa koriste izraz "feministkinja" na način koji ima negativnu konotaciju.

Negativna reakcija na izražavanje feminističkih stavova, tj. reakcija na žene koje se suprotstavljaju tradicionalnim stavovima i ne prihvataju seksističko ponašanje, još uvijek je sveprisutna i snažna i ukazuje na otpor prema ženama koje jasno iznose svoje stavove. Izloženost feministkinja mizoginim napadima sugerira da se društvo može negativno odnositi prema ženama koje otvoreno zagovaraju ravnopravnost.

Naglašava se **važnost korištenja rodno senzitivnog jezika**, kao i da govor mržnje i odbijanje rodno senzitivnog jezika doprinose očuvanju postojećih društvenih normi i stereotipa, dok bi dekonstrukcija tih normi bila ključna za postizanje stvarne ravnopravnosti.

Seksizam uvijek i svuda

- *Navikle se da ih ne pogađa, jer je to postalo normalno.*
- *Ne bih se složila da se navikavamo, čula sam to 10 puta do sad, i ne navikavam se.*
- *Zviždanje na ulici, mislim da to nije toliko strašno, jeste seksistički, ali mislim da nije toliko.*
- *Raspuščenica, raspikuća, razvođačica brakova, rospija, oštrokondža, miletka, uspaljenica, ušeđelica, jalovica, nerodnica, iskopnica...Ona više nema svoje ime.*
- *Kada žena ostvari neko pravo, kao da ga je uzela od muških prava!*
- *Ja sve pomažem svojoj ženi.“ „Meni moj muž sve pomaže.“*
- *„Kada me neko pita, da li ste gospođa ili gospođica, ja se osjećam kao da me je pitao jesam li udata ili neudata, a to je već intimno, to ne bi trebalo nekog da zanima!“*
- *„Žene u državnoj upravi nose štikle i one ne mogu da budu efikasne, kao žene koje nose ravno, jer onda su opsjednute svojim izgledom, da su na štiklama, da su elegantne, i to ih sputava u njihovom profesionalnom radu.“*

„Žene se na potpuno pogrešan način doživljavaju, kao slabije, kao seksualni objekat, kao sredstvo za reprodukciju, i sve što je izvan tog konteksta, društvo oštro kažnjava.“

Učesnici/e dijaloga seksističko ponašanje prepoznaju u različitim segmentima života u zajednici, kao i na različitim nivoima. Vrijeđanje na ulici (dobacivanje, zviždanje...), govor mržnje u online sferi koji je češće usmjeren prema ženama, diskriminacija u saobraćaju, trgovini i bilo kojoj javnoj ustanovi, neopravdane kritike samo zato što je žena žena, nesigurnost u kretanju kroz javni prostor u „po ženu nedolično vrijeme“ – samo su neki od prepoznatih oblika seksizma sa kojima se, uglavnom, osobe ženskog pola svakodnevno susrijeću.

Takođe, ističu i neumjesne komentare od strane radnika u ugostiteljskim objektima i uslužnim djelatnostima, javnom prevozu, kao i komentare od strane zaposlenih u javnim ustanovama.

Seksizam u zajednici? Hmm...svašta mi pada na pamet- ulica, javni prostor, ustanove....

Učesnici/e su definisali ključne manifestacije koje su, po njihovom mišljenju, u uskoj vezi sa seksizmom, seksističkim govorom i diskriminacijom. Navode: „masne viceve“, neumjesne komentare, ponižavajući odnos, nepristojne „šale“, „masne fore“, pogrdno oslovljavanje, nepoštovanje mišljenja, znanja, sposobnosti žena, seksualizaciju žene kao objekta, što se može vidjeti u restoranima, na reklamama i sl.

S druge strane, navode čitav niz pogrdnih riječi kojima se, isključivo, cilja na ženski rod i koje se, često, čuju u svim zajednicama:

„Recimo, imamo higijeničarku za koju niko neće reći je higijeničarka, već će reći- ona je čistačica...bilo u banci, u školi, domu zdravlja, bolnici itd.“

Šalterska radnica je „šalteruša“. S tim u vezi, jedna učesnica je postavila pitanje: „A ko je i kakva je muška šalteruša?“

Takođe, navedeni su i mnogi drugi pogrdni izrazi za ženu, koji su uobičajeni u našoj sredini, a koji se ne koriste za muški rod: raspuščenica, raspikuća, razvodačica brakova, rospija, oštrokondža, miletka, uspaljenica, ušedelica....

*Koliko je samo crnogorsko društvo iznjedrilo pogrdnih izraza za ženu koja nije radala, koji su, najblaže rečeno, strašni: **jalovica, nerodnica, iskopnica**, jer je „**iskopala dom, iskopala je lozu.**“ **Ona više nema svoje ime.**“*

*„**Da li je za muškarca, koji ne može da ima djecu, iko ikada rekao da je iskopnik, jalov i slično?**“*

Izjave ukazuju na širok spektar seksističkih ponašanja i govora u društvu, s posebnim naglaskom na diskriminaciji žena. Identifikuju se različiti oblici seksizma, uključujući vrijeđanje, govor mržnje, diskriminaciju, neopravdane kritike. Posebno je naglašena seksualizacija žena i njihovo doživljavanje kao objekta, što se manifestuje kroz masne viceve, neumjesne komentare, ponižavajuće odnose i nepristojne “šale”. Takođe se ističe seksističko oslovljavanje i pogrdni izrazi, specifični za žene. Otkrivaju se i društveni pritisci na žene, poput stigmatizacije žena koje ne žele, ili ne mogu imati djecu, što rezultira upotrebom pogrdnih izraza i gubitkom identiteta.

Gospođa ili gospođica?

Jedna od učesnica je navela da je i dalje nervira kada je neko pita je li gospođa ili gospođica. Imajući u vidu da ima preko 40 godina, a još nije udata, što je u ovoj sredini već velika mana, to je dodatno frustrira jer na taj način treba drugima da objašnjava svoje bračno stanje.

*„**Seksizam je i kada me neko pita jesam li gospođa ili gospođica, i to apsolutno ne doživljam kao uvažavanje, već potpuno drugačije, i osjećam se krajnje neugodno.**“*

*„**Kada me neko pita, da li ste gospođa ili gospođica, ja se osjećam kao da me je pitao jesam li udata ili neudata, a to je već intimno, to ne bi trebalo nekog da zanima, makar ne formalno, a posebno ne u poslovnom svijetu.**“*

Grupa je komentarisala i to da je taj epitet „gospođica“ zloupotrijebljen i seksistički, između ostalo, jer ne važi za žene na visokim pozicijama, već samo za „obične žene“, što se jasno vidi iz komenata jedne od učesnica:

*„**Tu se prepoznaje nejednakost, znači, ako ste na nekoj visokoj poziciji, ne možete biti gospođica, ali, ako ste jedna obična žena, onda možete biti. Tako da te neke, naizgled naivne i jednostavne stvari, u stvari, održavaju pristup tj. drugačiji odnos prema ženi.**“*

Nasuprot tome, dio učesnika muškog pola smatra suprotno i, u skladu sa njihovim mišljenjem, citiramo jednu od izjava:

*„**Sve zavisi ko pita. Ukoliko se neko ženi obrati sa gospođo, njeno je da li će reći da je gospođa ili gospođica. Tako je uobičajno da se, ako neko ženu nazovete gospođom, ona zaista uvrijedi i da kaže: ‘NE, ja sam gospođica’.**“*

Prethodni komentari i diskusija ukazuju na važnost jezika i načina komunikacije u održavanju rod-nih stereotipa i nejednakosti. Pitanje da li je neko gospođa ili gospođica od dijela učesnika/ca doživljeno je kao potpuno prihvatljivo uobičajeno ponašanje, dok je dio učesnika/ca to pitanje doživio

kao seksističko, jer postavlja implicitno pitanje o bračnom statusu žene. Postoji jasna podjela između muških i ženskih perspektiva. Dok neki muškarci smatraju da žene mogu birati svoju „titulu“ i da nije uvredljivo koristiti ih u skladu sa bračnim statusom, žene naglašavaju nelagodnost i povezuju to s nejednakošću.

Opšti zaključak je da je važno naglašavati da pozicija i zvanje treba da zavise od stručnosti i rada, a ne od bračnog statusa. Izjave ilustruju kako jezik može, na osnovu naizgled bezazlenih aspekata kao što su titule, reflektovati i odražavati društvene norme i nejednakost.

Vrednovanje žena i muškaraca u skladu sa načinom odijevanja

Raspravljalo se o tome kako se žene, danas, izazovno oblače, ističući svoje tjelesne attribute umjesto pameti, znanja i sposobnosti, čime se, kako pojedine učesnice tvrde, žene unižavaju i šalje se slika da su jeftine, lake i da su na raspolaganju muškarcima.

„Ja nikad nijesam mogla biti malo obučena, nego sam uvijek morala nešto da prekrivam. Imala sam kolegu na fakultetu koji me obožavao i koji mi je rekao: 'Jao, kako ja tebe volim, ali moram nešto da ti kažem, svaki put kada ti uđeš ovdje, ja kao da vidim svoju tetku'“ izjavila je učesnica.

Navedene izjave pokazuju da je, u bilo kojoj situaciji, fizički izgled žene prva stvar koja se procjenjuje i, ukoliko taj fizički izgled ne zadovoljava neke naše kriterijume, onda ženi dijelimo različite epitete i u startu sumnjamo u njene ostale sposobnosti.

Takođe, iz diskusije je bilo jasno **„da će žena biti diskriminisana, bila ona 'gola ili obučena', tj. ako se obuče malo slobodnije, liči na prostitutku, ako se obuče skromnije, muškarce će asociirati na 'tetku'.**“

Istaknuto je da, ako se žena slobodnije oblači, u pitanje se dovodi, ne samo njen moralni integritet, već i profesionalne vrijednosti. Ova ponašanja su neodvojiva od naših tradicionalnih i patrijarhalnih stavova i, uopšte, društvenih odnosa. To da žena, posebno uspješna žena, treba da bude skromno obučena i pokrivena, stereotip je zasnovan na patrijarhatu, a sve što odudara, postaje predmetom osude. Nažalost, **ne zapažaju se druge ženine vrijednosti i minimalizuje se njen uspjeh**, samo zbog toga što nije obučena kako to neko drugi očekuje.

„Nije mjerilo nečijeg intelekta, sposobnosti i profesionalnosti, ono što vidite okom, to je njegov stil oblačenja, njegova sloboda, njegov lični pečat. I ne možete da na osnovu toga degradirate ljude, a ljudi baš to rade“, izjava je jedne od učesnica.

Grupa je prepoznala klasičnu seksualizaciju kojoj su žene često izložene, naglašavajući da su muškarci često pošteđeni takvih komentara. Ovo ukazuje na duboko ukorijenjene rodne norme i dvostruke standarde u društvu. Čak i kada je bilo komentara o muškom izgledu, primijećeno je da su takvi komentari obično izražavani s oprezom.

Naveden je primjer doktora čiji je izgled neuredan, ali nije bio predmet komentara ili poređenja s njegovom stručnošću. Ovo ilustruje kako muškarci često imaju slobodu u oblačenju i izgledu, bez osuđivanja ili diskriminacije na profesionalnom nivou.

Međutim, dio učesnika/ca naglašava ozbiljnost diskriminacije kojoj su izloženi muškarci, a koji ne odgovaraju tradicionalnom pojmu muškosti. Njihov izgled i ponašanje često se povezuju s homo-

fobijom i izrugivanjem. Ovo je direktna posljedica patrijarhalnih normi koje nameću ograničene i rigidne definicije muškosti.

„Ako izgled nekog muškarca odudara od pojma muškosti, ako nije muškarčina, ili je, ne daj Bože, feminiziran, malo nježniji, teško njemu. On je u startu okarakterisan kao gej. Problem je što se ta osoba diskriminiše, što mu se njegova okolina ruga, daje mu različite epitete. Ali, to su naši stereotipi, pojam muškarca, pojam žene.“

„Mislim da je to prošlo, duga kosa i minduše, to smo navikli, sada imamo uske pantalone, raskopčane košulje i slično.“

„Moj sin je to nosio, pa sam bila užasnuta, onda sam shavatile da je to, prosto, danas normalno.“

„Pogledaj ovu budalu, kako se obukla!“

“Jao, je li poluđeo, zašto ne skрати ovu kosu, što se ne ošiša?“

Izjave o modernim muškim stilovima, kao što su uske pantalone i otvorene košulje, ukazuje na evoluciju društvenih normi i djelimično prihvatanje različitosti u izražavanju muškosti. Ipak, i dalje postoje snažne predrasude koje odražavaju patrijarhalne norme, a počivaju na tradicionalnim očekivanjima vezanim za muških izgled. Ovakvi komentari doprinose stigmatizaciji muškaraca koji biraju nekonvencionalne stilove, održavajući tako patrijarhalne obrasce i perpetuirajući seksizam.

Kroz dijalog, učesnici su takođe prepoznali stereotipe koji stvaraju dodatne pritiske i očekivanja od muškaraca, ograničavajući njihove slobode i izbore.

„Muškarci moraju da kriju emocije, da budu jaki i muškarac mora da bude uvijek onaj što će donijeti u kuću i sve raditi. Zbog toga je, vjerovatno, njegova figura malo drugačija i očekuje se više od njega.“

Istaknuto je i da „zbog stereotipa u našoj sredini, nije lako ni muškarcu, jer ima jedna očekivanja od porodice, jedna od zajednice.“ Porodica očekuje da on bude glava familije, da odlučuje, a žena očekuje nježnost, ljubav i razumijevanje. Svi imaju neka očekivanja i potpuno je opravdano da to izazove konfuziju. Problem u svemu tome je što sav taj pritisak muškarac, kasnije agresivno usmjeri prema ženi.

Interesantno je da je kod žena očekivana reakcija na nepristojne komentare o njihovom izgledu. Žene tolerišu, ignorišu, ne obraćaju pažnju, dok je, kada su muškarci u pitanju, situacija mnogo drugačija:

„Ne pamtim kada se desilo da muškarci budu tolerantni kada se prave komentari na račun njihovog fizičkog izgleda, tu su itekako agresivni, te zna doći do fizičkog obračuna. Jer, ako se neko ‘posprda’ sa muškarcem, on to doživljava kao uvredu, te zna biti agresivan. Ukoliko se to desi, onda su to uvrede, nešto strašno, ugrožava se njegov ponos, sujeta itd. Ako to isto radimo na račun žena- ‘Pa dobro, pa šta, nije joj kruna pala s glave, pa ne bilo se tako obući, našminkati, ponašati’...“

Zaključak ovog dijaloga jasno ukazuje na prepoznavanje seksizma u društvu, kako prema ženama, tako i prema muškarcima. Učesnici/e se slažu da patrijarhalne norme nameću stroge standarde ponašanja, izgleda i oblačenja za oba pola, stvarajući prostor za omalovažavanje, neprihvatanje i seksističku diskriminaciju. Naglašeno je da je izbor garderobe i način oblačenja stvar slobodne volje, a pritisci i kritike, na osnovu fizičkog izgleda, ne bi smjeli biti prepreka prepoznavanju i poštovanju sposobnosti, znanja i kapaciteta, ni žena ni muškaraca. Važno je promovirati ravnopravnost u pristupu, bez obzira na rod te, odbaciti stereotipe o tome kako bi muškarci i žene trebali izgledati i ponašati se.

Dobacivanje i zviždanje na ulici

Dobacivanje i zviždanje na ulici kada djevojke prolaze, a koje se još uvijek prepoznaje u zajednici, za mnoge učesnike i učesnice je neprihvatljivo.

„Ne znam zašto zvižde, šta hoće, da prizovu miševе možda???? Ne razumijem tu potrebu, možda zato što ne vidim, zamišljam sebe u toj situaciji. Ne, ne nalazim odgovor ni jasnu sliku“, izjava je jednog od učesnika.

Kada je ovakav vid seksizma u pitanju, komentari su podijeljeni. Bez obzira što preovladava stav da je ovo seksističko ponašanje, bilo je i onih koji tvrde da „ima žena kojima to prija“.

„Malo jeste mangupski, ali svaka žena voli da joj se pokaže da je seksi i udijeli kompliment. Sigurno joj imponuje.“

„Mislim da muškarci vjeruju da je kompliment i dosta njih se tako ponaša.“

Ipak, preovladala je konstatacija da je riječ o klasičnom primjeru seksizma i diskriminacije u kome se žena posmatra kao seksualni objekat.

„Pa, svaka žena voli da čuje lijep kompliment, ali zviždanje po ulici nije primjerno. I neće se baš osjećati prijatno ni seksi.“

„Žena se u ovom slučaju doživljava kao seksualni objekat“.

„Ovakvo nepristojno ponašanje može da utiče na žensko samopouzdanje i razvoj. Mogu da izgrade različite komplekse i može djevojka da se osjeća krivom zbog svog izgleda i da joj je neprijatno.“

Učesnice dijaloga navode da u situacijama, posebno kada naiđu na grupu mladića, često promijene smjer, kako ne bi došle u kontakt sa njima, pogotovo, ukoliko su obučene u neku kraću garderobu, te su svjesne da će biti komentara. **To vodi u autocenzuru i žene stalno imaju potrebu da kontrolišu svoje ponašanje, sputavaju sebe, dok drugima ostavljaju širinu da se ponašaju kako žele.**

Bez obzira što se vodila diskusija i o tome kako zviždanje i dobacivanje može različito da utiče na žene, pogotovu mlade djevojke, stiče se utisak da se problem minimalizuje, a ovaj vid ponašanja i dalje toleriše i opravdava na različite načine, od toga da je beznačajno pa ga treba tolerisati, do iznošenja stavova da je „to u našoj državi tako“, te da „ima žena kojima to prija“.

„Mislim da su to neki ulični žargoni, koji su kod nas još uvijek, nažalost, zastupljeni. Zato ih treba ignosrisati.“

„Mislim da to nije toliko strašno, jeste seksistički, ali mislim da nije toliko.“

„Naše ponašanje zavisi od sredine u kojoj smo odrastali, nisu ista pravila u Crnoj Gori i nekim drugim državama. Kod njih je to klasičan primjer seksualnog uznemiravanja, dok je kod nas uobičajena pojava.“

Iz navedenih izjava se jasno vidi da većini žena ne prijaju ovakvi komentari i da takvu vrstu ponašanja smatraju seksističkom, a ne komplimentima, ali da su stereotipi o tome šta ženi prija a šta ne, i dalje snažni. Navedeno se jasno vidi iz komentara muškog dijela učesnika koji često nijesu svjesni upotrebe seksističkog govora, koji se u ovim situacijama krije iza „navodnih komplimentata“.

Istovremeno se ističe se da ova pojava, nažalost, predstavlja jedan potpuno prihvatljiv i normalizovan obrazac ponašanja, „nešto što se svakodnevno dešava svakoj od nas“, ali i da žene koje ne reaguju na zviždanje i dobacivanje, već su indiferentne prema takvom ponašanju, bivaju kažnjene vrijeđanjem, jer se nijesu ponašale onako kako se od njih očekuje.

„Ako žene kažu da im ne smeta dobacivanje na ulici, jer to pokazuje da su i dalje privlačne, to je samo dokaz da su i žene i muškarci vaspitavani u patrijarhatu koji im je duboko usadio njihove rodne uloge, očekivanja od oba pola i načine ponašanja.“, čulo se u dijalogu.

Ovaj dijalog jasno pokazuje kompleksnost i različitost stavova o ponašanju koje se može smatrati seksualnim uznemiravanjem.

Ključni zaključak koji proizlazi iz ovih izjava jeste da postoji širok raspon mišljenja o ovakvim situacijama, a odgovori se kreću od apsolutne neprihvatljivosti do relativizacije ovakvog ponašanja. Većina jasno izražava otpor prema zviždanju, dobacivanju i sličnim postupcima na ulici i smatraju ih klasičnim primjerima seksizma i diskriminacije, gdje se žene posmatraju kao seksualni objekti. Drugi, pak, iznose gledište da žene uživaju u takvim „komplimentima“. Ova podjela pokazuje kako stereotipi o tome šta je prihvatljivo ponašanje prema ženama još uvijek utiču na različite percepcije. Sugerise se da su određeni oblici dobacivanja i seksističkog ponašanja prihvatljivi u njihovoj kulturi ili sredini, ali se, takođe, postavlja pitanje da li bi kulturni kontekst trebalo koristiti kao izgovor za neprihvatljivo ponašanje. Dio muških učesnika ne prepoznaje ovakvo ponašanje kao seksualno uznemiravanje ili smatra da je to beznačajno. Odsustvo svijesti o štetnosti ovakvog ponašanja ukazuje na potrebu za edukacijom o seksualnom uznemiravanju i rodnoj ravnopravnosti.

Seksualno uznemiravanje

Jedna od tema o kojoj se diskutovalo bila je i seksualno uznemiravanje. Pažnja je fokusirana na često neprepoznavanje granice između komplimentata, flerta i seksualnog uznemiravanja.

„Seksizam, odnosno seksualno uznemiravanje je kada vas neko uzemirava, upućuje seksističke uvrede, radi bilo šta sa seksističkom konotacijom što vam se ne dopada, a to nije ni flert ni udvaranje i to se mora razgraničiti.“

Većina učesnica saglasna je da riječi koje se koriste prilikom „dijeljenja komplimenata“, predstavljaju seksualne aluzije, da su problematične i dio su seksističkog ponašanja. Pojedine učesnice navele su sljedeće primjere:

„Ako kaže npr. ‘Danas ste fino odjeveni’, to je za mene kompliment. Ali, ako neko kaže ‘Lijepo vam stoje te pantalone, a posebno otpozadi’, to već ukazuje na seksualno uznemiravanje...Ili npr. ‘Lijepa vam je ta bluza a posebno dekolte’, što odmah asocira na grudi.“

Takođe, istaknuto je da se seksizam, tj.seksualno uznemiravanje često opravdava „flertom“.

„Priča o flertu se tako zloupotrebljava, i pri samom pokušaju da govorimo na onu temu, vi čujete bezbroj muškaraca koji kažu, kako se sada pretjeralo sa tim ljudskim pravima, pričama o seksizmu itd. Evo, jadni muškarci više ne smiju da se udvaraju ženama, da ne bi bilo to njihovo udvaranje proglašeno kao seksističko ponašanje.“

Dio učesnika/ca pokazao je razumijevanje pojma seksizam, opisujući inferiorni položaj žene koja treba da bude pasivna i plijen muškarca, a koji joj nameću tradicionalne norme čije kršenje nosi osudu. Zato, i kada je u pitanju samo flert, a ne seksualno uznemiravanje, mjerila su drugačija „kad žena priđe prva muškarcu, to se tumači malo drugačije – ona je napadna, nemoralna i sl.“

Skrenuta je pažnja da „u većini situacija, muškarci upravo kreću od procjene kako je žena bila obučena, kako je izgledala fizički, kakva je ona, je li poštena, je li prepoznata u javnosti kao fina, itd. i, shodno toj procjeni, pravdaju sve neprimjereno ponašanje.

„Moralna procjena žene se zloupotrebljava u svakoj situaciji.“

Priča o seksizmu u svim oblastima života izvukla je na površinu mnoge stereotipe i predrasude kojih mnogi učesnici/e nijesu bili svjesni. Tako se provukla i priča o ženi kao zavodnici.

Koliko je često prisutno shvatanje da žene treba da posjeduju određene zavodničke vještine kako bi zadovoljile očekivanja društva, pored tradicionalnih uloga u braku, majčinstvu i domaćinstvu, jasno ukazuje sljedeća izjava:

„Savršena žena, osim što treba da bude dobra supruga, majka i domaćica, mora biti i dobra ljubavnice, tj. zavodnica.“

Grupa zaključuje da je to dio višestrukog tereta koji nose žene i da odatle kreću mnoge frustracije i mnogi problemi koje one doživljavaju, a koji se opet mogu vezati i za oblast nasilja nad ženama.

S druge strane, postoji niz snažnih predrasuda prema ženama koje i ispune kriterijume “zavodnice”. Koliko je iskrivljena slika realnosti, jasno se vidi iz sljedećeg primjera:

„Momak ima djevojku koja je po svim standardima društva dobra djevojka, ali se zaljubio u drugu sa kojom ima dobar seksualni odnos i ima problem da ostavi prvu djevojku jer kako će djevojka koja je dobra u seksualnim odnosima da bude dobra majka.“

Ovaj primjer odražava duboko ukorijenjene predrasude i dvostruke standarde koje društvo često primjenjuje prema ženama i ilustruje objektivizaciju žena, gdje se žena posmatra kroz prizmu njenih seksualnih vještina, umjesto kroz njene moralne osobine ili druge aspekte ličnosti. Dodatno, netačno shvatanje da žene koje su seksualno aktivne ne mogu biti dobre majke, potiče iz zastarjelih

normi koje povezuju moralnost i seksualnost žene sa sposobnošću obavljanja majčinskih dužnosti. Ova povezanost je netačna i nepravedna prema ženama. Na kraju, ovaj primjer pokreće pitanja o ravnopravnosti, moralnosti i dvostrukim standardima koji često postoje u društvu.

Iz diskusije proizilazi neprepoznavanje granice između komplimenata, flerta i seksualnog uznemiravanja. Pojedini izrazi, koji se maskiraju kao flert, često prelaze u seksualno uznemiravanje, a mnogi to opravdavaju time što smatraju da je flert prirodan ili, čak, svojstven ženskoj prirodi. Naglašeno je da se žene često moralno procjenjuju na osnovu izgleda, oblačenja i ponašanja, te da se takva moralna procjena zloupotrebljava kako bi se opravdao seksistički i uznemiravajući stav prema ženama. Grupa je naglasila da seksualno uznemiravanje često ima dublje korijene, te da je u pitanju zloupotreba moći i kontrole. U zaključku, grupa prepoznaje ozbiljnost problema seksizma i seksualnog uznemiravanja, te potrebu za promjenama u društvenim normama i ponašanju, kako bi se stvorila ravnopravnija i sigurnija sredina za sve.

Omalovažavanje profesionalnog uspjeha

Ono što žene posebno ističu kao uvredljivo je omalovažavanje njihovog profesionalnog uspjeha, posebno ukoliko žena lijepo izgleda:

„Odakle joj ovaj auto, ima sponzora?“

„Lako je njoj, ta sigurno ima dobra leđa.“

„Zaradila je tu fotelju preko one rabote.“

Učesnice smatraju da ovakvi komentari, koji se često mogu čuti, uvijek imaju seksualnu konotaciju. Dakle, uvijek su usmjereni na to da ponize ženu i svedu je na seksualni objekat. Izražava se sumnja u sposobnost uspjeha žene, pripisujući se njen uspjeh podršci nekog moćnog partnera. Ovaj stav sugerira da se često ne priznaje individualna sposobnost žene, već se uspjeh povezuje s nekom vrstom spoljne podrške.

Etiketiranje osoba ženskog pola

Etiketiranje osoba ženskog pola, bez obzira na status, godine ili bilo koje drugo lično svojstvo je takođe svakodnevnica žena.

Ako ima 16 godina i ima momka, onda je promiskuitetna!

Ako reaguje i uzvratiti na uvredu- razmažena je i drska!

Ako se zalaže za prava žena - Vidi ovo, što su se pomamile!

Ako je imala više partnera-onda je kurva!

Ako je ponosna-digla je nos!

Ako je ćutljiva i povučena-onda je smotana i njunjavcica!

Ako želi karijeru – onda je nemajka!

Navedeni primjeri ukazuju na prisutnost rodno uslovljenog stigmatizovanja i stereotipiziranja žena, što je ozbiljan društveni problem. Ovakve etikete i predrasude ograničavaju žene u slobodnom izražavanju svoje individualnosti i postizanju punog potencijala.

Vrednovanje žene kroz trpljenje ili „muške” osobine

Žene se u društvu često percipiraju kao one koje trpe i podnose teškoće, što može doprinijeti održavanju tradicionalnih rodnih uloga.

„Ja generalno mislim da žene jesu jači pol. Npr: žena koja se rodi, taj bol muškarac ne bi mogao ni da zamisli, a kamoli da ga podnese i žene su mnogo jače i stabilnije od muškog pola. Kuća i društvo treba da počivaju na ženi. “

Izneseni su stavovi o važnosti i snazi žena, ali istovremeno se stavlja naglasak na fizički bol kao mjeru snage. Vrednovanje žena kroz patnju je očigledno, jer se vrednuju prema nivou fizičke patnje koju podnose, posebno tokom porođaja. Ova perspektiva sugerira da se snaga i sposobnosti žene mjere kroz njezino trpljenje, što može biti ograničavajuće i stereotipno.

„I danas kada govorimo o ženi, ne kažemo: ‘Ona je pametna i sposobna za sve što i muškarac’. Mi je opet vrednujemo kroz nivo trpjenja, i onda kažu: ‘To je čovjek žena, šta je ona sve podnijela i pretrpjela da podigne djecu, da sačuva brak i porodicu’...”

Izraz “čovjek žena” često se koristi u razgovoru da bi se opisala žena koja je izuzetno snažna, sposobna ili odana. U jezičkom smislu se implicira i da žena nije čovjek, već da je imenica čovjek, koja treba da bude sinonim za ljudsko biće, ustvari vezana samo za muški rod. Ova izjava može ukazivati na nekoliko duboko ukorijenjenih društvenih predrasuda i stereotipa:

Položaj muškarca kao mjerilo: Kada se koristi izraz “čovjek žena”, implicitno se postavlja muškarac kao standard po kojem se mjeri snaga, sposobnost ili odanost žene. To reflektuje patrijarhalnu normu, gdje su muški atributi često smatrani mjerilom uspjeha ili snage, dok žene moraju “dobiti” taj status da bi bile prepoznate kao izuzetne.

Potcjenjivanje ženskih kvaliteta: Korištenje izraza koji kombinuje “čovjek” sa “žena” sugerira da su kvalitete koje se obično pripisuju muškarcima, poput snage ili odlučnosti, superiorni. Ovo može potcjeniti kvalitete koji tradicionalno pripadaju ženama, poput saosjećanja, empatije ili emocionalne inteligencije.

Pritisak na žene da se prilagode muškim normama: Kada se kaže “čovjek žena”, može se stvoriti pritisak na žene da se ponašaju ili rade poput muškaraca, kako bi bile priznate ili cijenjene. Ovakav pristup može ograničiti slobodu izražavanja i prisiliti žene da se usklađuju s tradicionalnim muškim normama.

Opravdavanje seksizma kao flerta: Seksualno uznemiravanje i komentari koji imaju seksističke konotacije često se opravdavaju kao oblik flerta. Ovakvo opravdavanje normalizuje neprimjereno ponašanje i čini da žene ili ne reaguju ili pokušavaju opravdati takvo ponašanje kao bezazleni flirt.

Nemogućnost razlikovanja između komplimenta i seksizma: Postoji nesigurnost i nerazumijevanje granica između komplimenata, flerta i seksualnog uznemiravanja. Ovakva nedoumica često doprinosi prihvatanju seksističkog ponašanja pod izgovorom nevinih komplimenata.

Nedostatak ravnopravnosti: Kroz ovaj izraz, implicitno se sugerira da je biti “čovjek” (muškarac) nešto poželjno ili cijenjeno, dok se “žena” čini kao nešto manje vrijedno. Ovakav jezik može održavati rodne nejednakosti i podržavati hijerarhiju polova.

Koristeći ovakve izraze, društvo može nenamjerno održavati rodne norme, podstičući stereotipe i ograničavajući žene u njihovoj punoj individualnosti. Važno je razvijati jezik koji podstiče ravnopravnost i poštovanje različitosti, izbjegavajući formulacije koje podrazumijevaju nadmoć jednog pola nad drugim.

Zloupotreba ženskog tijela u propagadne svrhe

Osim seksizma na ulici, pokrenula i važno pitanje zloupotrebe ženskog tijela u propagadne svrhe, koje se svakodnevno dešava u reklama, časposima i slično. Ova pojava je toliko prisutna i uobičajena da se često zloupotreba ženskog tijela i ne prepoznaje, kako od muškog dijela populacije, tako nerijetko i od ženskog.

„Seksizam u vidu zloupotrebe ženskog tijela u propagandne svrhe vidim na svakom koraku.“

„Sve reklame i posteri koje se rade su upravo seksističke. Žena je uvijek prikazana kao zavodljiva, u bikiniju i slično. Od žene se i dan danas kroz te poruke očekuje da bude poželjna, seksipilna, zavodljiva. Da biste vi prodali neki proizvod, koristite ženu u takvom smislu.“

„Nedavno sam se oduševio kada su za reklamu uzeli manekenku koja je djevojčica sa Daunovim sindromom i meni je to fantastično. Ali, vi kad pogledate, na primjer, Victoria Secret, nađite mi jednu takvu. To je suština priče, dok god ne promijenimo taj stav sa tim podsvjesnim porukama seksističkog tipa reklama i plakata teško ćete VI išta promijeniti.“

Analizirajući ove komentare, možemo zaključiti da su određeni ljudi svjesni opasnih posljedica takvih stereotipa i očekivanja od žena da budu poželjne i seksipilne, kako bi se prodali proizvodi. Naglašava se važnost mijenjanja ovakvih stavova i podsvjesnih poruka u reklamama, kako bi se postigla stvarna promjena. Kroz primjer inkluzivne reklame s djevojčicom s Daunovim sindromom, govori se o potrebi za raznolikošću i rušenju tradicionalnih normi ljepote. Ova perspektiva ukazuje na širu društvenu odgovornost marketinških kampanja u oblikovanju stavova prema ženama i potrebi za proaktivnim mijenjanjem tih normi, kako bi se postigla stvarna ravnopravnost i poštovanje.

Primjećuje se da su marketinške strategije bazirane na stereotipima o izgledu i ponašanju mladih žena imale pozitivan uticaj na prodaju. Ovo otkriva širu problematiku društva u kojem se proizvodi često povezuju s izgledom i ponašanjem, te kako su takvi stereotipi ukorijenjeni u percepciji potrošača.

„Taj marketing je postao neizostavni dio našeg života, profita, biznisa itd. Ambalaža prodaje proizvod. Ja ću sigurno da naručim pivo, na primjer, ako vidim na reklami da mi ga donosi neka sisata zgodna žena, jer to je slika koja vama uđe kroz oči u mozak.“

„Dok god ne promijenimo taj model ponašanja gdje se od žene očekuje da bude samo stativa, barbika, a muškarac taj koji ima mozak, nećemo ništa postići.“

Izjava jednog od učesnika: “Profit je daleko iznad moralnog”, odražava stav da se u poslovnim odlukama i praksama često daje prioritet ostvarivanju finansijske dobiti, bez obzira na moralne ili etičke implikacije.

Interesantno je da muški dio učesnika promijenu stavova prema seksističkom tipa reklama, adeseira na ženske organizacije i žene uopšte, i ne prepoznaje ulogu i odgovornost muškaraca u procesu

promjena. Takođe, ne prepoznaje ulogu institucija i medija koji treba svoje strategije da usklade s etičkim principima i utemelje na ljudskim pravima.

Zloupotreba ženskog tijela u reklamama, medijima i propagandi normalizuje seksističke prikaze žena kao objekata. Ovo direktno utječe na percepciju ženske vrijednosti, često je smanjujući na fizički izgled.

Seksizam u muzici

Tvrđnju da je seksizam duboko ukorijenjen u društvene odnose već vjekovima, učesnici/e zasnivaju na odnosu prema ženi u muzici, književnosti i umjetnosti uopšte, kroz vjekove. Ono što ističu kao najučestalije jeste **muzika "bliska narodu"**, gdje se ženi uvijek pripisuju seksističke konotacije, počev od starogradskih, sevdaliniki do „modernih“ muzičkih žanrova.

„Imamo jako veliki broj pjesama, tj. poseban žanr seksističkog sadržaja, đe se žena u svakom segmentu diskriminiše kroz pogrda imena i omalovažavanje.“

„Imamo i ono, takozvano, kvazi tradicionalno pjevanje koje često počinje sa 'Mala moja.... Neće mala da obeća dok se plata ne poveća....Nema višeg siročeta no đevojke bez momčeta. Mala moja i tvoja je pukla, cepanica s kojom si me tukla'... itd.“

Ističe se kako su mnoge tradicionalne pjesme pune seksističkih konotacija koje omalovažavaju žene. Primjeri uključuju stihove koji izražavaju diskriminaciju, pogrde i omalovažavanje žena na različite načine.

Raspravu su izazvali i stihovi pjesme „*Lijepi li su mostarski dućani*“, a posebno dio „...prevari se Suljagina Fata, prevari se, žalosna joj majka, uđe Fata u magazu sama, za njom uđe Mujo, zamandali vrata“. Mišljenja su bila podijeljena. Dok su jedni tvrdili da je „to je jedna od vrlo ozbiljnih seksističkih pjesama“, drugi su bili stava „da se ništa nije desilo“.

Učesnici/e imaju različite stavove o seksizmu u muzici. Dok jedni smatraju da su neki stihovi ozbiljno seksistički, drugi tvrde da nijesu, opravdavajući ih tradicionalnim vremenskim okvirom i očekivanjima iz prošlih razdoblja. Ovo ukazuje na subjektivnost u tumačenju seksizma, te na to kako društveni kontekst može uticati na percepciju kroz korištenje tradicije kao izgovora za održavanje diskriminatornih normi.

„U tom trenutku je to bio potpuno očekivan model ponašanja, u smislu „Šta će ona sama kod njega?“

„Ako bi ta pjesma nastala u ovom vremenskom razdoblju, itekako bi dobila sve aspekte seksizma. Ali je nastala u tradicionalnom prošlom vremenu, dobro se znalo za šta je muškarac, a za šta je žena.“

„Seksizam je duboko ukorijenjen u društvene odnose tokom dužeg vremenskog razdoblja.“

Kao ozbiljan problem prepoznaje se promocija seksizma u savremenoj popularnoj muzici. Ističe se da savremeni muzički žanrovi sve češće promoviraju seksizam, prikazujući teme seksualnog zlostavljanja, porodičnog nasilja i silovanja. Govorimo o lako uočljivim, ali najčešće uporno prećutkivanim pojavama u takozvanoj popularnoj muzici, što ukazuje na promjene u vrstama seksizma koji se pojavljuju, kao i na njihovu ozbiljnost.

Granica između slobode govora i seksističkog i govora mržnje

Na dijalogima se dosta govorilo o granici između slobode govora, seksizma i seksističkog govora mržnje.

„Društvene mreže su mjesto gdje se najčešće sloboda govora zloupotrebljava kako bi se izrazili seksistički stavovi i govor mržnje. Nedostatak cenzure i sankcija na ovim platformama čini da se ovi oblici izražavanja često normaliziraju.“

Kroz diskusiju učesnici/e istražuju kompleksnost seksizma, govora mržnje i slobode govora u društvu, naglašavajući potrebu za prepoznavanjem, razumijevanjem i adresiranjem ovih problema, kako bi se stvorilo društvo koje cijeni slobodu govora, bez ugrožavanja prava i dostojanstva pojedinaca.

Zaključuju da je nužno razumjeti granice između slobode govora, seksističkog govora i govora mržnje kako bi se očuvala ravnoteža između slobode izražavanja i zaštite pojedinaca od diskriminacije, jer sloboda govora predstavlja ograničena prava ukoliko dovodi do ozbiljne štete drugima.

“Seksistički govor i govor mržnje, u mnogim slučajevima, izlaze iz okvira slobode govora jer direktno ugrožavaju prava i dostojanstvo drugih.“

“Seksizam se često izražava pod plaštom slobode govora, što može doprineti njegovoj normalizaciji.“

Seksistički govor može biti suptilan ili otvoren, ali uvijek doprinosi održavanju rodni nejednakosti i stvaranju neprijateljskog okruženja.

„Latentni seksizam će se ‘sakriti’ u komplimentima i u šalama.“

„Moja ljepša polovina“, izraz je latentnog ili tzv. benevolentnog seksizma koji nužno nema namjeru da uvrijedi ili diskriminiše, ali aktivno ojačava rodne stereotipe. Etiketiranje cjelokupnog roda na osnovu jedne fizičke karakteristike, šalje poruku da se žene svode na objekte.

“Masne fore” sa kojim se žene svakodnevno susrijeću.

S druge strane, učesnice ističu da su nepristojni vicevi svakodnevna pojava iza kojih se krije „klasični seksizam“ zbog čega se žene često „osjećaju poniženo i ljuto“.

Ali, kada žene reaguju, opravdanje je uvijek: “Pa dobro, to je šala”. Na pitanje da li bi ovakva vrsta “šale” bila upućena i muškarcu, odgovor je naravno bio “Ne”.

Percepcija učesnika/ca je da postoje oni koji se ponašaju seksistički na različite načine i mrze žene, oni koji svjesno bivaju drski i bezobrazni, jer misle da će time nešto da postignu, a postoji i ona kategorija muškaraca i žena koje često koriste seksistički govor, a da uopšte nisu svjesni da to rade, da oni time nekoga vrijeđaju i omalovažavaju, štaviše, misle da je to za ženu kompliment. Stoga ih, smatraju, ne možemo svrstati „u isti koš“ i reći da svi mrze žene i da se ponašaju seksistički, s njima nešto nije u redu i sl.

Učesnici i učesnice vjeruju da se „često diskriminacija vrši nesvjesno, tj. da ne postoji namjera, ali da odnos prema ženi u patrijarhalnoj zajednici utiče na ovu negativnu pojavu.“

U mnogim primjerima istaknute su različite motivacije za seksističko ponašanje, uključujući svjesnu mržnju, namjernu drskost i nesvjesno ponašanje, koje se „serviraju“u javnom prostoru kao sloboda govora. Važno je razumijevanje ovih razlika jer pomaže u pristupu i rješavanju problema.

Zaključci proizašli iz dijaloga o seksizmu u društvu ukazuju na niz problema i izazova s kojima se suočavaju žene i muškarci. Ovi ključni problemi reflektuju širu sliku seksizma u društvu, s fokusom na rodnim normama, medijima, odgoju, jeziku i odgovornosti medija. Rješavanje ovih problema zahtijeva holistički pristup promjeni društvenih normi i vrijednosti.

Rodne norme i stereotipi koji su duboko ukorijenjeni i prisutni u društvu. Žene su često podvrgnute seksizmu kroz vrijeđanje, govor mržnje, diskriminaciju i seksualizaciju, dok su muškarci, takođe, žrtve ako ne odgovaraju tradicionalnim normama muškosti. Potrebno je raditi na dekonstrukciji tih normi kako bi se stvorilo inkluzivnije društvo.

Seksizam u medijima i zabavi, u muzičkoj industriji ukazuje na toksično okruženje, gdje se tijelo žene često koristi kao marketinški alat. Promocija seksualizacije žena u medijima ima ozbiljne posljedice na formiranje stavova mladih generacija. Potrebne su promjene u načinu prezentacije žena u medijima kako bi se stvorila zdravija slika ženske vrijednosti.

Odgovornost medija u oblikovanju javnog mnjenja. Kritički pristup prema seksistikom prikazivanju žena i muškaraca, u medijima može doprinijeti stvaranju pozitivnijih i inkluzivnijih normi.

Društveni odgoj i obrazovanje učesnici/e dijaloga su prepoznali kao važan segment u borbi protiv seksizma. Implementacija programa koji podstiču jednakost, poštovanje i različitost od najranijeg uzrasta može imati dugoročne pozitivne efekte.

Jezik i označavanje/etiketiranje ima značajnu ulogu u održavanju rodnih stereotipa. Uočena je problematika upotrebe jezika, posebno u označavanju žena prema bračnom statusu, umjesto stručnosti.

Konačno, zaključci dijaloga ukazuju na nužnost sveobuhvatnog pristupa kako bi se promijenile društvene norme, edukovale nove generacije o ravnopravnosti, te stvorila društva u kojima se poštuje i cijeni svaki pojedinac/ka, bez obzira na pol.

Normalizacija i prihvatanje seksističkog ponašanja

- *Mi smo se toliko saživjeli sa tim da smo, prosto, izjednačili te pogrdne izraze sa lokalizmom u svakodnevnoj komunikaciji.*
- *Seksizam je kod nas u tradiciji, pogrdni izrazi za ženu su uobičajeni.*
- *Seksizam je duboko ukorijenjen u društvene odnose tokom dužeg vremenskog razdoblja.*
- *Posljedice stalnog „pjevušenja pjesama“ seksističkog karakteta umanju kritičku oštricu na se-skističko ponašanje i prihvatanje takvog ponašanja kao normalnog i uobičajenog.*

Iz svega navedenog lako je zaključiti da je seksizam prisutan u različitim segmentima društvene zajednice. Prepoznaje se u svim aspektima života, uključujući ulično vrijeđanje, govor mržnje na internetu, diskriminaciju u svakodnevnim situacijama i manifestuje kroz različite oblike. Seksizam nije samo fizičko uznemiravanje, već se manifestuje kroz neumjesne komentare, diskriminaciju na

radnom mjestu, degradaciju ženskog izgleda, i kroz tradicionalne stereotipe. Nepravedni stavovi prema ženskim pravima su izraženi, posebno oni da žene "traže previše" prava, što se smatra diskriminatornim, s obzirom da žene zapravo teže ravnopravnosti i poštovanju. Nesigurnost u partnerskim odnosima i tradicionalne rodne uloge se najčešće ispoljavaju kroz nejednak odnos, posebno u komunikaciji, gdje se muškarcima tolerišu određena ponašanja, a obrnuto nije prihvatljivo. Seksizam se prepoznaje u muzici i medijima, gdje se često promoviraju seksistički sadržaji. Vrednovanje žena kroz tradicionalne uloge i patnju je i dalje izraženo, što može ograničavati njihovu slobodu i postizanje punog potencijala. Postoji zabrinutost zbog normalizacije seksističkog ponašanja u društvu, često praćene neprihvatanjem ozbiljnosti problema.

Problem normalizacije i prihvatanja seksističkog ponašanja jasno se oslikava kroz opisane situacije i stavove zajednice. Evo nekoliko ključnih aspekata koji ukazuju na ovaj ozbiljan problem:

Normalizacija Seksizma: Postoji izražena tendencija normalizacije seksizma u društvu. Žene su vaspitane da pristaju na takvo ponašanje, smatrajući ga normalnim, čime se održava status quo. Nedostatak reakcija na seksističke postupke i komentare doprinosi održavanju problema.

Neosuđivanje i ignorisanje: Učesnici dijaloga ukazuju na često neosuđivanje seksističkog ponašanja od strane društva. Seksizam na ulici, vrijeđanje, govor mržnje na internetu, neprikladni komentari u radnom okruženju i javnim prostorima često se percipiraju kao normalna pojava koja se toleriše ili ignoriše. Ovaj nedostatak osude doprinosi održavanju takvog ponašanja.

Prihvatanje tradicionalnih rodni normi: Dijalog otkriva kako društvo često prihvata tradicionalne rodne norme koje postavljaju žene u pasivnu ulogu, ograničavajući ih na određene stereotipe i očekivanja. Ova prihvaćanja često rezultiraju nepravednim odnosima moći i diskriminacijom.

Nemogućnost razumijevanja suštine rodne ravnopravnosti: Mnogi ne razumiju suštinu rodne ravnopravnosti, tumačeći je kao žensku borbu protiv muškaraca, umjesto kao nužnost za postizanje pravednosti i jednakosti u društvu. Ovakvo nesporazumevanje doprinosi održavanju rodno uslovljenih razlika.

Seksizam kao sastavni dio kulture: Izjava da je seksizam prisutan u različitim segmentima društva u svakodnevnim situacijama, ukazuje na to da je seksizam postao neizostavni dio kulture. Upozorenje o normalizaciji seksističkog ponašanja, kroz često pjevušenje pjesama takvog karaktera, ilustruje kako kulturni elementi, poput muzike, mogu doprinijeti prihvatanju i normalizaciji seksizma. Naglašava se duboka ukorijenjenost seksizma u društvene odnose tokom dužeg vremenskog razdoblja, što implicira da su takvi obrasci ponašanja postali sastavni dio tradicije i jezika.

Sloboda govora kao paravan za seksizam: Naglašavanje da se iza slobode govora često krije seksizam, ukazuje na zloupotrebu slobode govora kao opravdanja za diskriminatorno ponašanje. Seksizam se prikriva pod izgovorom šale ili slobode izražavanja.

Opravdanja za seksualno uznemiravanje: Opisivanje mehanizama kojima muškarci opravdavaju seksualno uznemiravanje, ukazuje na sistematski pristup oslabljivanju žrtve i umanjivanju ozbiljnosti problema.

Odsustvo reakcije na seksizam: Izražena zabrinutost zbog nedostatka reakcije na seksizam, kako od strane žrtava tako i od društva, sugerira da je seksističko ponašanje postalo toliko uobičajeno da ga ljudi često ne doživljavaju ozbiljno.

Ovi elementi zajedno ukazuju na ozbiljan izazov s kojim se društvo suočava u prepoznavanju i suočavanju sa seksizmom. Normalizacija ovakvog ponašanja stvara okruženje u kojem se nekritički tolerišu seksistički stavovi, doprinoseći očuvanju neravnopravnosti i stereotipa. Sveukupno, rezultati dijaloga naglašavaju potrebu za temeljitim preispitivanjem i mijenjanjem društvenih normi.

Žene i krivica

- *Žene su te koje održavaju patrijarhat!*
- *Što se ti buniš, što si ti drugačija od ostalih, što se ističeš?*
- *Krive su djevojčice što izazivaju dječake!*
- *Nemajka!*
- *Čime ga je izazvala?*
- *Zašto nije reagovala?*
- *Zašto je reagovala?*

Kroz diskusije na dijalozima se jasno i snažno iskristalisala sveprožimajuća tema krivice koja se nameće ženi u patrijarhalnom društvu. Ističe se kako žene često osjećaju pritisak i krivicu zbog ponašanja muškaraca, a takođe se suočavaju s očekivanjima koja se postavljaju pred njih. Ovaj pritisak često proizilazi iz tradicionalnih normi i očekivanja koja se postavljaju pred žene.

Krivica žena koje održavaju patrijarhat

Nalazi proistekli iz dijaloga ukazuju na nekoliko načina na koje se žene, prema diskusijama koje su se vodile, ponekad smatraju saučesnicama u održavanju patrijarhalnih odnosa i opravdavanju seksizma, podržavajući povlašćeni položaj muškaraca.

„Žene su te koje prenose različite stereotipe na svoju djecu, i, upravo zato, toliko dugo traje proces izgradnje ravnopravnosti na način da imaju ista prava.“

Neki komentari ukazuju na to da žene, pod uticajem patrijarhalnih normi u kojima su odrasle, podržavaju tradicionalne rodne uloge. To uključuje očekivanje da žene treba da budu domaćice i majke, a muškarci nosioci porodične odgovornosti. Ova podrška može doprinijeti očuvanju postojećih rodni nejednakosti. Za neravnopravnu podjelu poslova koju možemo uočiti unutar porodice, odgovornost se takođe prebacuje na ženu.

„Žene nijesu ništa uradile kako bi srušile patrijarhalne obrasce u porodici.“

Razmatralo se kako se tradicionalne rodne uloge prenose na djecu i kako očekivanja od žena i muškaraca utiču na odgoj i vaspitanje. Ako se dijete nepristojno ponaša, reći će mu se: **“To te majka tako naučila.”**

Zaključeno je da su žene naučene na takvu ulogu i osjećaj krivice, te da takvo vaspitanje reflektuju i na svoju djecu, pa ćerke uče da je njihova uloga da brinu o djeci i porodici i budu domaćice.

„Možeš završiti sto fakulteta, ali metlu i krpu ti niko neće uzeti“, poruka je koju ženska djeca često čuju.

Osuda žena koje se izdvajaju

Kroz diskusiju se sugeriše da neke žene osuđuju druge žene koje se izdvajaju iz tradicionalnih rodni uloga. Žene koje teže karijeri, obrazovanju, ili koje se suprotstavljaju tradicionalnim očekivanjima, mogu se suočiti s kritikom od strane drugih žena, što može održavati status quo i otežati promjene u društvu.

Iz vrlo aktivne diskusije među učesnicima/ama, stiče se utisak da većina ističe kao pozitivno sposobnost žene da trpi, ali se, isto tako, čuju kontraverzne izjave poput: **„Žene treba da reaguju, da nauče da kažu dosta“**, ali kada to urade suočavaju se sa komentarima tipa: **„Što se ti buniš, što si ti drugačija od ostalih, što se ističeš?“**, **„A što si do sada ćutala?“**

„Ovako kontraverzne poruke u stvari podstiču žene na ćutanje, a osjećaj krivice često proizlazi iz društvenih očekivanja i normi.“

Preuzimanje krivice za ponašanje muškaraca

Učesnici/e ukazuju na to da neke žene preuzimaju krivicu za ponašanje muškaraca, koje bi inače smatrale neprihvatljivim. Ovo može uključivati izraze seksizma ili nasilnog ponašanja.

„Mora da sam ga nečim izazvala.“

„Svi će pitati šta sam uradila, pa se on tako ponaša.“

„Seksizam je krajnje omalovažavajući, mizogen, ali, nekako, su same žene krive.“

Opravađavanje seksističke agresije

Postavlja se pitanje odgovornosti koja se nameće ženama u vezi s njihovim izgledom i načinom oblačenja, posebno u kontekstu društvenih normi i očekivanja. Žene se često suočavaju s osudom zbog svog izbora oblačenja, a to može dodatno povećati osećaj krivice.

Razgovor pokreće i pitanje kako i žene, ponekad, mogu podržavati patrijarhalne norme kroz svoje ponašanje i stavove prema izgledu. komentari o tome kako žene komentarišu tuđi izgled, birajući da se takmiče, umjesto da podržavaju jedna drugu, mogu ukazati na internalizaciju seksističkih normi.

„Evo, recimo, ja sam prisustvovala na plaži gdje žena ženu komentariše: ‘Pogledaj kakav joj kupaći, pa posle da ne bude silovanja i raznih stvari, i onda su krivi muškarci’. Džabe se ti objašnjavaš kad je objašnjenje te osobe ‘staromodna sam’.“

Navedene izjave su asocirale učesnike/ce na više stereotipa i predrasuda koji su izuzetno opasni i često uzrokuju, ne samo društveno, već i institucionalno nasilje i diskriminaciju.

„Uvijek ženu koja je silovana procjenjuju na način kako je bila obučena, kako se ponašala, čime ga je izazvala, ali šta ćemo sa ženama koje su bile skromno odijevene, pa su bile silovane.“

„Pogledaj je, udata žena, majka a kako se našminkala, vidi je kako se obukla, pa posle muž ljubomorana.“

Kada je seksualna agresija u pitanju, koja, ne tako rijetko, može ići od seksualnog uznemiravanje do seksualnih napada, odnosno do silovanja, uvijek se ističe izgled žene **„ona mlada i lijepa žena je pretučena ili silovana“**. Samim tim što je mlada i lijepa, njoj se dodatno „daje za pravo“ da bude napadnuta, jer da je ona mlada i ružna ne bi joj se ništa desilo. **„Nju glava čuva“** je pogrdni izraz za žene i djevojke koje ne **„ispunjavaju postavljene uslove ljepote“** da bi bile seksualno zlostavljane.

„Šta god da se desi, ona je kriva.“

Prebacivanje krivice na ženu za seksističko ponašanje muškaraca očigledno nalazi svoje „utemeljenje“ u stavu da je žena odgovorna za sve što joj se desi.

„Mi još uvijek imamo taj stereotip da žena nema pravo da se predomisli i da kaže NE. To što je došla u stan ona je već pristala.“

„A šta ako laže, po defoltu muškarac uvijek bude kriv za sve.“

„Dok kučka ne zavrti repom, ker ne skače“- narodna poslovice koja jasno daje do znanja da muškarac nikad nije kriv - opravdanje za sve navalentne poteze muškaraca.

Mladi su skrenuli pažnju i na to da se za seksističko ponašanje i učenika/ca i prosvjetnog kadra opet okrivljuju žene (djevojke i djevojčice), jer one, navodno, svojim načinom oblačenja i ponašanja i izazivaju (Nemoj da nosiš helanke u školu, ne može nepristojna da dolazi u školu i sl.).

„Krivica djevojčica što izazivaju dječake.“

Kada su i žene i djevojčice žrtve seksističkih napada, uglavnom im se šalje poruka: **„Ajde, ti si pametnija, prećuti, ignoriši“**, iako život pokazuje da takva vrsta reakcije samo, još više, povećava i ohrabruje muškarce da budu dominantniji i grublji prema ženama, a kod žena jača osjećaj krivice i vječitu sumnju **„da li je odreagovala na pravi način i je li mogla izbjeći tu situaciju“**.

Šta je to nemajka u patrijahalnom društvu?

Učesnici/e dijaloga su saglasni da je izuzetno važno kakve poruke, različitim ponašanjem i reakcijama, zajednica šalje ženama. Stalno se kod žena izaziva osjećaj krivice, maltene, nema žene koja nije bila u situaciji da joj se prigovara da je loša majka.

„Toliko koliko plaćaš vrtić, pa prevoz, pa doručak, šminku, garderobu, plaćaš ovo ono. Jeftinije je da ne radiš i brineš o djetetu, ovako je bez majke, nije čudo što je stalno bolesno.“

Mnoge žene napuštaju svoje poslove upravo zbog pritiska porodice, jer, ako razmišljaju o svom poslu i karijeri, „nijesu dovoljno dobre majke“. Dodatno, iza ovih komentara stoji i jedna, ni malo bezazlena poruka, a to je da „ako ne radiš, šta će ti šminka, garderoba, druženje...“

Opšti stav zajednice je da se zaposlene žene poslije porađaja brzo vraćaju na posao, umjesto da su što više kući. Mnoge učesnice su mišljenja da je ovaj odnos zajednice prema njima, ipak, seksistički jer su svjesne da treba da budu kod kuće iz samo jednog razloga, zato što su žene. Kada žena odluči da se vrati na posao, uglavnom čuje komentare tipa:

„Kakva je to majka, kako ona tako malo dijete može da povjeri nekome, o čemu ona razmišlja, ko će ga bolje paziti nego ona...“

„Pomamile su se, fali im kafenisanje i švalerisanje na poslu.“

„Nema više majki, kad nema muževa da im pokažu đe im je mjesto.“

Grupa je komentarisala da stav da se žene previše brzo vraćaju na posao, ima konotaciju kritike, to je poruka da im je karijera važnija od djeteta. Dio grupe je prepoznao prikrivenu diskriminaciju, posebno u dijelu gdje se navodi „umjesto da budu više kod kuće“. Smatraju da je ključ ove poruke, zapravo, činjenica da žene treba da budu više u kući, te da se aludira na to koliko im „čak ni rođena deca nijesu važna kad hoće da ostvare svoje hirove“.

„Ako žena vodi brigu o sebi nakon okončanja braka, onda je ona nemajka i ‘digla je rep na krsta’. To što je dijete čisto, uredno, ide u vrtić, nije važno jer je ona nemajka zato što to vrijeme, dok je dijete u vrtiću, posvećuje sebi.“

Nedostatak podrške za ženske uspjehe

Nedostatak podrške za ženske uspjehe je vrlo vidljiv. Navodi se kako društvo često ne podržava ženske uspjehe i kako se i same žene, nerijetko, distanciraju od sopstvenih dostignuća iz straha od osude. Činjenica je da mnoge mlade žene ni danas nemaju sposobnost da svoje uspjehe, svoje vrijednosti istaknu, nijesu ih gradile. Smatraju da su, ako to urade, pretenciozne, da su one nepriстойne i sl.

„I dalje mi nosimo to negdje u sebi, to što su nam usadili da treba da budemo skormne, da nije pristojno da hvalimo sebe.“

„Crnogorske žene i danas neće da pohvale svoju ćerku već kažu: ‘Pušti Boga ti, neka je drugi hvale, sramota je da hvaliti sebe i svoje’...“

U dijalogu naglasak se stavlja na percepciju krivice koja se često pripisuje ženama u kontekstu muškog seksističkog ili nasilnog ponašanja. Iako se priznaje pravo ženama da se suprotstave seksizmu, postoji ukorijenjeni stav da žene snose odgovornost za situacije u kojima postaju mete sesističkih ili nasilnih napada. **Stalni osjećaj krivice nametnut je ženama**, čak i kada su žrtve, stvarajući se atmosfera u kojoj se očekuje da one preuzmu odgovornost za muška ponašanja.

Žrtve seksizma se često podstiče na ćutanje, što dodatno ohrabruje agresivno ponašanje muškaraca. Nedostatak podrške za ženske uspjehe takođe je evidentan, a žene se distanciraju od vlastitih dostignuća iz straha od osude društva.

Pritisak na izgled i odijevanje postavlja dodatne barijere za žene, stvarajući atmosferu u kojoj se ocjenjuje njihov izgled. Ovo može rezultirati osjećajem krivice i opravdavanjem, čime se podržavaju površni kriterijumi vrednovanja žena.

Nedostatak podrške za ženske uspjehe doprinosi distanciranju žena od vlastitih dostignuća iz straha od osude društva. Ova dinamika otežava ženama da ističu svoje uspjehe i doprinosi održavanju stereotipa o skromnosti.

Razgovor otkriva nametanje krivice ženama koje, ponekad, podržavaju patrijarhalne norme, prenoseći ih na djecu ili osuđivanje žena koje se izdvajaju iz tradicionalnih uloga, ne uzimajući u obzir da su i same žene žrtve patrijarhata koji im nameće da su uloge, koje su im dodijeljene, onakve kakve treba da budu. Osuda žena može dovesti do perpetuiranja patrijarhalnih normi, postavljajući pitanje kako žene, koje su i same vaspitane u patrijarhalnom okruženju, mogu odoljeti tim normama.

Životni izbori

- *Ako se ne udaje - ili se pomamila, ili je bolesna.*
- *Izaberi neki fakultet, da ćeš imati što više vremena za djecu i porodicu.*
- *Ako već mora da radi, onda neki posao gdje ima dosta slobodnih dana i što kraće radno vrijeme, kako bi mogla brinuti o porodici.*
- *Ti ćeš da zabaviš ovo selo o jadu jer se nijesi udala.*

Dijalog o izazovima s kojima se žene suočavaju u društvu naglašava niz predrasuda i očekivanja koja se nameću ženama kada donose životne izbore na svim poljima.

Izbor profesije

Učesnice iznose primjere u kojima se ženama sugerise da izaberu profesije ili životne puteve koji podrazumijevaju manje vremena za karijeru, a više posvećenosti porodici.

„Izaberi neki fakultet, da ćeš imati što više vremena za djecu i porodicu. Nikako da budeš sudija, policajka, to nikako, jer zahtijeva dosta vremena i odricanja. Najbolje je biti učiteljica, vaspitačica, ono što podrazumijeva puno slobodnih dana, ograničeno radno vrijeme.“

„Kamo li ljekar, to se dugo studira, nema se vremena, zakasnićeš zbog medicine djecu da rodiš, odricanja su velika“, bili su samo neki od komentara koji se svakodnevno mogu čuti.

Udaja, rađanje djece i uloga majke

Takođe se ističe pritisak koji se vrši na žene u vezi sa pitanjima udaje, rađanja djece i uloge majke.

„Ako neće da se uda, pomamila se ili je nešto bolesna, nešto nije u redu s njom sigurno“,

„Kao, djevojke vas pitaju kad ćeš da se udaješ, kada to uradiš pitaju kad ćeš više da rodiš decu.“

Do te mjere se ističe značaj uloge majke, da mlade žene često čuju savjete tipa „prvo ti zatrudni, pa se onda udaj, da poslije ne razmišljaš možeš li ili ne da rodiš“.

Često se nameće tradicionalni pogled na žensku ulogu, a žene koje se odvajaju od tih normi, izložene su kritikama i negativnim komentarima. Mlade žene koje teže obrazovanju i karijeri su posebno na meti društvene osude.

„Ganja karijeru, pa neće da se uda. Takođe, ukoliko se ne uda do određenog broja godina već je otpisana.“

„Tradicionalni dio govora u Crnoj Gori, kada kažu „ušiđelica“, osuđuje neudate žene i na taj način se osporava jednom ljudskom biću pravo na njegov izbor.“

“Ja nisam udata, a imam 42. godine, ali sam zato crna ovca, i konstantno sam izložena muškim kritikama. Jedan čovjek mi je rekao: ‘Ma, ti ćeš da zabaviš ovo selo o jadu jer se nisi udala’. To što sam ja uspješna, što imam svoj stan, svoj posao, to niko ne pominje. Problem je što nisam udata.“

Interesantno je da je odnos prema neoženjenim muškarcima potpuno drugačiji. Njima se pripisuju kritike u smislu da treba da se ožene kako bi stvorili porodicu, tj. da naprave decu.

„Niko ih ne stavlja u kontekst isfrustriranih starih momaka koji će sve oko sebe o jadu zabaviti ako ostanu sami, bez partnerke, konkretno bez seksa, na šta se aludira kada su žene u pitanju“.

Učesnici/e navode uticaj patrijarhata i, takozvanih, nepisanih pravila koja su i dalje izuzetno snažna i izazivaju pritisak na žene da prave izbore po patrijarhalnom modelu.

„Mislim da su ovo nepisana pravila, koja se prenose sa koljena na koljeno i onda smo, ako ne poštujemo ta pravilima, izložene negativnim komentarima. Ne gleda se da li smo mi srećne, nego se mora udati do 20-e, moraš roditi dijete do 30-e i sl.“

„Odluku žene da napusti bračnu zajednicu i, samim tim, izađe iz ‘komfora, kućnice, pacenice, velike požrtvovane žene i majke’, društvo oštro kažnjava. Dok se za razvedenog muškarca obično kaže ‘jadan on, šta ga nađe’.“

Kada su brak i porodica u pitanju, očekivanja zajednice su da izbor žene bude prioritetno posvećivanje porodici, te se, zarad očuvanja porodice trpi sve, pa i nasilje.

Tokom diskusije istaknuto je da ima žena kojima je upravo ovakav izbor prioritet. Međutim, teško je bilo izbjeći osjećaj da je taj, nazovimo ga, „izbor žene“, ipak, nametnut patrijarhalnim obrascima, tj. očekivanjima od žena.

„Kada bismo mi živjeli u društvu koje brini o porodici onda bismo mogli da govorimo o nečemu što se zove pravo na izbor. Ja uvijek kažem. ‘Okej, ako je njen izbor da ne radi, već da se brine o porodici, o mužu itd. ja to poštujem’. Ja samo imam problem, kada se ženi takav izbor nameće, kada mora i kada nema drugog izbora i ako želi nešto drugo.“

Naglašeno je da u Crnoj Gori postoji mržnja prema ženama koje su odlučne u stavu da ne žele da

budu majke i da diskriminaciju zbog tog svog izbora doživljavaju na svakom korak, u neposrednom okruženju, kako u društvenom, tako i poslovnom.

„Vi zaista osjećate te negativne emocije, a ne razumijete zašto je vaša odluka vaša intimna privatna stvar.“

Standardi koji propisuju kako žene treba da se ponašaju, šta da rade da bi bile prave žene

Učesnici/e dijaloga su istakli da se u zajednicama za žene vezuje određeni standard koji propisuje kako treba da se ponašaju, šta da rade da bi bile „prave žene“ i sl. Takvi standardi zahtijevaju konstantnu auto cenzuru. **Neke od izjava učesnika/ca koje jasno percipiraju shvatanja zajednice o ulozi žena:**

„Pitao je svoju curu da li bi pristala da bude njegova žena i da sjedi kući, jer on ima dovoljno para.“

Situacija u kojoj partnerka sjedi kod kuće, odražava stereotipe o tradicionalnim ulogama, gdje se materijalna nezavisnost partnera smatra dovoljnom zamjenom za aktivno učešće žene u društvenom i profesionalnom životu. Ovaj stav može biti ograničavajući za žene koje teže nezavisnosti i samostalnosti.

„Žene koje imaju više partnera su drolje, prostitutke“, dok su „muškarci koji imaju više žena šmekeri i frajeri.“

Takođe, navedena izjava o dvostrukim standardima u ocjenjivanju seksualnosti žena i muškaraca jasno ukazuje na rodno uslovljene predrasude. Ova vrsta dvostrukih standarda, gdje se žene etiketiraju negativno zbog više partnera, dok se muškarcima dodjeljuju pozitivni epiteti, odražava tradicionalne norme koje očekuju suzdržanost od žena, ali ne i od muškaraca. Navedena stigmatizacija žena koje imaju više partnera, odražava duboko ukorijenjene predrasude o seksualnosti žena. Ovakav pristup može doprinijeti stvaranju nepotrebnih društvenih barijera za žene, ograničavajući, na taj način, njihovu slobodu u donošenju odluka o vlastitom seksualnom životu.

Analiza ovih izjava ukazuje na važnost preispitivanja i izazivanja tradicionalnih normi i očekivanja koja utiču na živote žena. Promovisanje ravnopravnosti, uklanjanje dvostrukih standarda i podrška slobodi izbora, ključni su koraci prema stvaranju inkluzivnijeg društva.

Ako žena izabere da ima partnera, ali da ne sklapa brak, zajednica je najčešće osuđuje. „Ove se današnje pomamile, ne poštuju ni brak ni porodicu“, najčešći su komentari.

„Prava žena može sve, tako je Bog dao.“

Dio učesnika/ca smatra da su ovakve izjave zamka, da žena nije tako rođena, ni od Boga stvorena, već natjerana od strane patrijarhata, ali i nedostatka različitih usluga kao što su vrtići, dnevni boravci za djecu, da se mora snalaziti.

„Kada žena sve to radi, to nije pravi, već iznuđeni izbor.“

Ističu da žena može, ali ne mora sve, i da je jako važno ići iz te pozicije, a ne iz pozicije da je biti

„super žena“ prosti izbor žene. Žene često moraju dokazivati svoju sposobnost da balansiraju između porodičnih i profesionalnih obaveza kako bi bile **“super žene”**.

Nepoštovanje prava na izbor sakriva se iza mnogih naizgled bezazlenih poruka koje dobija žena.

“Žensko je tuđa kuća, da nije ne bi uzimale prezime muža kad se udaju. Ako djevojka hoće da zadrži svoje prezime onda je ‘pomodarka’ i postavljaju joj se različita pitanja: ‘Jesi li ti to odlučila da zadržiš prezime da se ne mučiš, kad se razvedeš, oko papirologije’...”

Razmatrajući situacije seksizma, jasno je koliko žene mogu biti izložene negativnim komentarima i osudama, čak i kada izraze svoje želje, kao što je neudaja ili odluka da se ne bave isključivo porodičnim obavezama. Kroz dijalog izvlači se paralela između izazova sa kojima se žene suočavaju i nedostatka podrške društva u priznavanju njihovog prava na izbor. Ovakve situacije ukazuju na duboko ukorijenjene društvene norme i predrasude. Učesnice ukazuju na društvene norme koje nameću očekivanja ženama, ali i ističu da je važno da žena ima pravo na izbor, bez obzira na tradicionalne norme. Na osnovu izjava i komentara učesnika/ca lako je izvući ključne nivoe zabrinutosti poput:

Prisilni izbori: Društveni pritisak i stereotipi često nameću ženama specifične izbore, posebno u vezi sa udajom, majčinstvom i karijerom. Očekivanja da žene biraju poslove s više slobodnog vremena ili se udaju kako bi ispunile društvene norme, predstavljaju ograničenje njihovog prava na individualni izbor.

Ograničavajući pogledi na karijeru: Kritike prema ženama koje teže obrazovanju i karijeri ukazuju na duboko ukorijenjene predrasude. Očekivanje da žene izbjegavaju određene profesije zbog zahtjeva ili dugotrajnog školovanja, stvara ograničenja u njihovim profesionalnim izborima.

Odgovornost za porodične uloge: Tradicionalna očekivanja da žene prioritiziraju porodične obaveze postavljaju ih u poziciju da se odlučuju između karijere i porodičnih dužnosti. Ovaj pritisak može rezultirati time da žene biraju između ispunjenja društvenih očekivanja ili vlastitih ambicija.

Zamka “super žene”: Umjesto da napredak u rodnoj ravnopravnosti vodi do raspodjele uloga između muškaraca i žena i jednakog pristupa pravima, žene koje rade i aktivne su u društvu i dalje obavljaju sve tradicionalno „ženske” poslove i jednako su opterećene neplaćenim poslovima brige oko uže i šire porodice, domaćinstva, a uz to rade i aktivne su u ekonomskoj i društvenoj sferi.

Stigmatizacija neudatih žena: Društvo često gleda s nepovjerenjem na žene koje nisu udate ili nemaju djecu, što dovodi do stigmatizacije i negativnih komentara. Ovakva stigmatizacija ograničava slobodu žene da izabere sopstveni životni put.

Diskriminacija žena koje ne žele djecu: Nedostatak podrške društva za žene koje odluče ne postati majke, očituje se u predrasudama i diskriminaciji. Žene doživljavaju negativne reakcije i osude zbog izbora koji se ne podudaraju s tradicionalnim normama.

Porodične vrijednosti

- „Kad tata kupi brzu hranu on je super, kad je kupi mama ona je loša domaćica.“
- „Čuvao sam TI danas dijete.“
- „Dijete TI plače.“
- „Nije ovo auto za ženu.“
- „Da šta vrijediš, rodila bi mi sina.“
- „Jedinac.“
- „Sačekaj da prvo kupimo bratu, pa ćeš i ti doći na red, on je muško, sramota je da se ti kinđuriš, a da on nema šta mu treba.“
- „Pogledaj, uzela je bratu zemlju, nasljeđe.“

Podjela uloga u porodici

Kao jednu od ključnih manifestacija seksizma i diskriminacije, kada su u pitanju porodični odnosi, učesnici/e dijaloga vezuju za **podjelu uloga u porodici**. Utemeljenje na podjeli poslova na muške i ženske poslove kreće već od malih nogu, pa se djeca uče koji poslovi su za majku, a koji za oca. Ovakva podjela doprinosi stereotipnim ulogama u porodici, kao što je da žena isključivo bude zadužena za vaspitanje djece.

„Djevojčicama se kupuju lutke bebe o kojima treba da brinu, pa još te lutke imaju sad opcije da plaču kada su gladne, žedne i slično. Dalje, šta se još kupuje, pitam vas, kuhinje, usisivači, suđe itd. A onda, kad sve to završi, ima šminku i druga pomagala za uljepšavanje, jer ona istovremeno mora lijepo i izgledati. Dok su automobili, različite mašine za popravke, lopte, pištolji, puške, bokserske rukavice i slično namijenjene dječacima. I kakvu mi, onda, poruku šaljemo našoj djeci u najranijem uzrastu? 'Ti, ćerko, treba da obavljaš sve kućne poslove, da brineš o djeci i da budeš lijepa, a ti, sine, da voziš auto, još, po mogućnosti, neki brz i dobar, da radiš i uz sve to moraš da znaš da upotrebljavaš oružje ,a i da se biješ'...“ , izjava je jedne od učesnica.

Jedan od ključnih problema, kada je porodica u pitanju, jeste podjela uloga, gdje „muškarci i danas vjeruju da očekivanja žene da muškarac treba da podijeli poslove u kući, umanjuju njegovu **muškost**“. Smatraju da vaspitanje djece, posebno muške, u velikoj mjeri utiče na njihovo ponašanje prema osobama ženskog pola (Kako je otac radio, vjerovatno će raditi i sin).

Diskutovano je o tome da muškarci često doživljavaju frustraciju kada se žene nalaze na višem obrazovnom nivou od njih, ali i da postoji i problem neravnoteže moći i tradicionalnih rodni uloga koje ograničavaju žene.

Patrijarhatom propisane uloge unutar porodice na više načina doprinose diskriminaciji žena.

„Kad tata kupi brzu hranu, on je super-ok, kad je kupi mama ona je loša domaćica.“

„Čuvao sam TI danas dijete,“ kao da to dijete nije njegovo i da očekuje neku nagradu, medalju za to.

Na primjer, vani kada partneri sjede u kafićima sa djetetom, često ćete čuti izjavu „Dijete TI plače“. To je njihovo zajedničko dijete, tu nema mjesta za TEBI plače.

Kada je vaspitanje djece u pitanju, ova uloga se u najvećoj mjeri zadaje majki.

„To da samo majke vaspitavaju djecu je jedan seksistički stereotip.“

„U kolikom procentu očevi vaspitavaju djecu u Crnoj Gori?“

„Pa, u Crnoj Gori nije čest slučaj, ali, ukoliko govorimo u globalu, mislim da je to neki procenat od 6,7% i to kada provode slobodno vrijeme zajedno. Ali, muškarci, a nerijetko i žene, ne shvataju da se svi postupci očeva u najvećoj mjeri preslikavaju na mušku djecu, ne razmišljajući o tome kakvu sliku stvaraju i kako će se to kasnije odraziti na njihove porodice i žene.“

Partnerski odnosi

Kada su porodični odnosi u pitanju, seksizam se najčešće prepoznaje kroz **nepoštovanje i ponižavajući odnos partnera prema partnerki**. Žena često biva omalovažavana, dok je muškarac češće prihvaćen kao dominantnija figura koja ima uporište u tradiciji i običajima. Snažna podloga za seksizam se ispoljava i kroz neprimjereno ponašanje od strane muža prema ženi, kroz uvredljivi i ponižavajući govor (glupačo nesposobna, nijesi ni za šta, gledaj se na šta ličiš, prasice i sl.).

Manifestacije seksizma koje se usko vezuju za porodicu, po mišljenju grupe, često karakteriše govor mržnje, isticanje muškog roda, uvrede, psovke i omalovažavanje. Često se ovakva ponašanja reflektuju kroz neprihvatljivi govor koji u sebi nosi različite odlike seksizma.

„Ovo si spremila za ručak?! Čuti, ne laj ! Da ne bi da ti perem suđe i širim veš?! Od svih ti si se našla da putuješ! Misliš li ti na decu? Da šta vrijediš rodila bi mi sina! Ženturačo nesposobna!“

Zanimljivi su i uvidi i da se neka od prava koje su žene ostvarile u stvari koriste ne za njihovo lično napredovanje i emancipaciju, već u službu jačanja upravo patrijarhalne uloge žena, tj. za brigu o domaćinstvu i porodici. Tako, na primjer, dosta žena vozi auto, ali se i taj napredak stavlja u funkciju obavljanja obaveza u vezi sa djecom i kućom, a ne u funkciju osnaživanja žena.

„Momenat kada kažu: ‘Nije ovo auto za ženu’. Ja, stvarno, nisam znala šta to znači, pa su mi pojasnili tako da je to manje neko, pa nećeš ti kao žena voziti ogromno auto. Ili, kada kažu: ‘Malo auto za tu po gradu’, jer se žena posmatra kao domaćica kojoj auto treba da povede decu kod doktora, u vrtić i eventualno ode na pijacu.’Lako za uparkirati, nije veliki potrošač i tome slično...“

„A ,što je manje auto, to je bolja domaćica žena, manje troši, štedljiva je.“

„Za muškarce druga priča, on mora voziti veliki automobil, te ,stoga, što veći auto, on je veći muškarac.“

Odnos prema muškoj i ženskoj djeci

Odnos prema muškoj i ženskoj djeci u porodici itekako utiče na diskriminaciju ženskog pola, još od djetinjstva. Kao primjer, učesnici/e navode činjenicu da „u narodu postoji potreba, da se ističe ko ima sina, ko ima ćerku, na poslu i kod kuće imamo prilike da čujemo 'a ona ima brata', što se tumači kao da je on bitan, a ona kao sestra je manje bitna“.

U velikoj mjeri prepoznaju prisutnost favorizovanja muške djece, kao i primjenjivanje različitih pravila za mušku i žensku djecu. Prisjećaju se i raličitih izraza koji se za osobe ženskog pola u Crnoj Gori često koriste, posebno u konzervativnim sredinama, poput izraza „pišulja“, tj. „on ima sina i ima pišulju“.

Takođe, ako porodica ima više ćerki, a jednog sina, za njega se kaže da je jedinac.

„Kada sam došla u Crnu Goru, čula sam izraz 'jedinac' i onda pitala kako jedinac, a ima dvije sestre, dobila sam odgovor, 'Eto, zato što je sin'.“

Učesnici/e su zaključili da razlike u precepciji muške i ženske djece (to za šta je muško dijete, a za šta žensko) nerijetko vode u seksistička ponašanja i mizoginiju.

“Kada je muško dijete, nema ni tri godine, govori se kakav će on da bude zavodnik, ima čudo da napravi kad poraste, to je tatin ku*onja. Okej je dijete od 3,4 godine pitati da li ima curu, pritom, dijete odgovara da ima, jer je tako naučeno. To, naravno, dalje vodi ka seksizmu. Dječaci još uvijek ne znaju kako se zovu, ali znaju da su frajeri, zavodnici i da imaju muški polni organ i da svaka djevojčica može biti njihova.“

Da se u porodicama još uvijek gaje pravila da muškom djetetu pripada više, ljepše i bolje, prepoznaje se iz različitih primjera.

„Sačekaj da prvo kupimo bratu, pa ćeš i ti doći na red, on je muško, sramota je da se ti kinđuriš a da on nema šta mu treba.“

Čak i kada žensko dijete zarađuje svoj novac, sve što kupi dok je u porodici, ne smatra se njenim. Njeno je samo ono što stekne u braku.

„Ja kada sam kupila auto: 'Predivno ti je auto, zdravo da ga voziš, pa brzo bratu da ga ostaviš'. 'Pa kako da ga ostavim, ja sam to kupila sebi od svog novca, kad sam počela da radim', upitala sam. 'Pa dobro, ti ćeš da se udaš, pa ćeš tamo imati svoje, a ovo ostaviš bratu'. Rekoh: 'Neću sigurno, jer sam ga ja platila mojim parama'...“

Učesnici/e primjećuju da se mladim ženama/ćerkama u porodici često postavlja pitanje braka, tj. zasnivanje porodice, dok, kada su sinovi u pitanju, obično se komentariše: „Ima kad, muško je neće zakasniti.“

„U našoj zajednici su očekivanja pred ženu stavljena vrlo rano. Nekako ima tačno određeno kad u kojem periodu šta treba da uradi. Kada završi obrazovanje, odmah kreću pitanja kad će da se udaje, kada se uda sledeće je kada će dijete, pa drugo, pa treće. Ako ima previše djece, onda je kada će da prestane da rađa.“

Interesantno je koliko se od malena ženska djeca uče da tolerišu nepristojno ponašanje dječaka, kako u porodici, tako i u društvu, što se vidi iz komentara jedne od učesnica koja je iznosila primjer savjeta koje je dobijala u svojoj porodici kada bi se na osjećala loše zbog ponašanja dječaka:

„Dječaci su nezreli, ti samo budi ozbiljna, samo ćuti, razumjeće oni u jednom momentu.“

Dakle, jasno se izdvaja i pitanje odnosa između djece, gdje su primjećene različite vrste nasilja i stigmatizacije koje djevojčice doživljavaju od strane dječaka, čak i u porodici.

„Ako me brat opsuje ili šutne, roditelji mi kažu: ‘Šta praviš dramu, dječaci su takvi, pubertet, šta mu sve uzimaš za zlo, smiri se, pusti, pa istrpi, pa prećuti, ne bila i ti njega čačkat’...“

Učesnici/e smatraju da se odnos prema muškoj i ženskoj djeci u porodici, reflektuje i na njihovo ponašanje u društvu (školi, na ulici i sl.). Opravdavanje ponašanja muške djece i zahtjevi da ženska trebaju da razumiju, tolerišu, pretrpe i čute, nose dugoročnije posljedice nego što to roditelji prepoznaju.

„Na dnevnom nivou djevojčice plaču jer su im dječaci uputili neku ružnu riječ, neprijemljeno ih dodiruju, često i vrlo grubo, stigmatizuju ih ili stavljaju na stub srama, zbog navodnog ‘nepristojnog ponašanja’ pojedinih djevojčica.“

„U porodici je uvijek više slobode za dječake.“

Jedan od učesnika ispričao je svoje iskustvo da se kao muškarac, još od malih nogu, zalagao za ženska prava, iako, kako kaže, tada nije znao da je riječ o rodnoj ravnopravnosti.

“Uvijek sam pitao roditelje zašto moja sestra ne može da ide kod drugarice da spava, a mi muškarci možemo, ili zašto sestra mora ranije da se vrati kući iz grada, za razliku od nas sinova. To je diskriminacija, ostvarivanje veće kontrole nad ženama.”

Podjela imovine

Razgovor o nasljeđivanju takođe ukazuje na duboko ukorijenjenu praksu da se imovina, tradicionalno, smatra privilegijom muških potomaka, dok se ženskim potomcima uskraćuje ovo pravo, ili im se dodjeljuje u manjoj mjeri. To stvara nepravdu i potvrđuje nejednakost između polova.

Mnoge žene smatraju da na to imaju pravo, ali pod pritiskom porodice i zajednice biraju da ne uzmu zakonski dio nasljeđa koje im pripada.

„Osjećaj krivice i stida ‘da si uzela od brata’ je teško prevazići, a i često takva odluka može izazvati konflikt sa najbližim članovima porodice, jer, upravo oni, zagovarju stav da imovinu treba da naslijedi sin a ne ćerka.“

“Ono što dodatno potkrepljuje ovu činjenicu jeste i to da se za ženu kaže „uzela je dio imovine“, a za muškarca „naslijedio je“, „dobio“, dok je ona nekome nešto uzela.

„Ono što se kod nas često čuje jeste: ‘Pogledaj uzela je bratu zemlju, nasljeđe’, te se koriste pogrdni nazivi za takvu sestru.“

Zanimljiva je izjava jedne od učesnica: „**Kako da očekujemo nasljedstvo kad kod nas kažu ‘ćerka je tuđa večera’, to mi nikada neće biti jasno. Jer, tuđa je večera kada su u pitanju njena prava, ali nije tuđa kada kasnije brine o svojim roditeljima i to se od nje očekuje, jer sin ima svoju porodicu i nema kad.**“

Koliko je duboko ukorijenjena da je nasljedstvo privilegija i pravo muških potomaka, govori i to da muškarci koriste izraze poput :

- ♦ „**Ja bih sestri dao dio koji joj pripada.**“
- ♦ „**Moj otac i mi braća smo se dogovorili da sestri damo zemlju, da i ona ima nešto.**“
- ♦ „**Ja sam mojoj sestri dao dio imovine.**“
- ♦ „**Meni je otac prepisao, ali moja sestra, ukoliko joj zatreba, uvijek može da dođe tu da živi.**“

Navedeno potkrepljuje stav i duboko ukorijenjenu tradiciju da se nasljedstvo daje ženskim potomcima, iako im tradicionalno to pravo ne pripada.

Odgovornost za rješavanje problema

Osvrćući se na porodične odnose, primjećuje se da odgovornost za rješavanje problema u braku često pada na ženu, podržavajući patrijarhalne stavove o njenom podređenom položaju. Pritisci i očekivanja koja se stavljaju na žene u porodičnom kontekstu često ih dovode do iscrpljenosti i nezadovoljstva.

Ovaj segment bračnih odnosa se vezuje za seksizam, upravo zbog toga što još u porodici mlade žene čuju savjete sa krajnje seksističkom konotacijom poput “krevet kuću miri”, poruka je jasna i ponižavajuća.

Ove pojave i stavovi su jasan pokazatelj minimalizovanja i nevrednovanja ženskih potreba i osjećanja. Smatraju da je ovo o čemu pričamo posljedica patrijarhata u kojem živimo, gdje se žena tretira kao vlasništvo muškarca i potpuno je neprihvatljivo da ona ne želi seks, jer je to njena bračna obaveza. Ukoliko odbije, smatraju da sa njom „stvarno nešto nije u redu ili ima drugog“.

Istovremeno, učesnici/e ističu da u mnogim brakovima postoje ozbiljni oblici seksualnog nasilja poput silovanja koje je u Crnoj Gori, zahvaljujući tradicionalnim shvatanjima, još uvijek tabu tema.

„**I dan danas u braku imamo zastupljeno da muškarci misle da se žene foliraju ‘čas hoće, čas neće’. Kada žena kaže ‘muž me silovao’, jednom je htjela seksualni odnos, drugi put nije htjela seksualni odnos. Kako si htjela ovaj put ? Ne može da te siluje, ako si već jednom pristala podrazumijeva se da ćeš htjeti i ponovo.**“

Žena kao čuvarica porodice-muškarac zaštitnik žene

I dalje je snažno prisutno vrednovanja žene kroz stereotipe, poput uloge žene kao “čuvara porodice”. S duge strane učesnici/e ističu i snažno uvriježene stavove poput “muškarac je zaštitnik žene”.

Navedeni primjeri ukazuju na postojanje duboko ukorijenjenih stereotipa o rodnim ulogama, posebno fokusiranih na ulogu žene kao “čuvara porodice” i muškarca kao “zaštitnika žene”. Ovi stereotipi odražavaju tradicionalne norme koje su duboko ukorijenjene u društvu i oblikuju percepciju

i očekivanja prema ženama i muškarcima.

Stereotip žene kao čuvara porodice, sugerira da žena ima ključnu ulogu u održavanju i brizi za porodični dom. Ovaj koncept često nameće očekivanje da će žena biti odgovorna za domaćinstvo, brigu o djeci i očuvanje porodičnih vrijednosti. Ovaj pristup može ograničavati žene u izboru karijere i drugih životnih puteva, stavljajući ih u okvir tradicionalnih rodni uloga.

Stereotip muškarca kao zaštitnika žene, odražava ideju da je muškarac odgovoran za fizičku i emocionalnu zaštitu žene. Ovakav pristup može prouzrokovati percepciju da su žene nemoćne ili podložne opasnostima, dok muškarci imaju ulogu zaštitnika. Ova slika podržava neravnotežu moći i doprinosi očuvanju patrijarhalnih normi.

Koliko je duboko ukorijenjena percepcija o muškarcu kao zaštitniku, pokazuju i izjave kada se vodio razgovor o muškarcima koji zlostavljaju svoje partnerke.

„Da ima oca ili brata, ne bi se on tako ponašao.“

Ovaj izraz „Da ima oca ili brata, ne bi se on tako ponašao“, opet, ukazuje na duboko ukorenjene stereotipe i vjerovanja o muškarcu kao zaštitniku žene. Manifestuje se kroz stavove koji, iako se čine pozitivnima ili podržavajućima, zapravo, održavaju nejednakost između polova.

Izjava sugerira pretpostavku da bi prisustvo očinske ili bratske figure automatski spriječilo određeno ponašanje muškarca. Ovo ukazuje na uvriježeno vjerovanje da žena treba mušku zaštitu i nadzor da bi bila sigurna. Ideja da je muškarac prirodni zaštitnik žene odražava tradicionalni model rodni uloga, gdje muškarac ima ulogu zaštitnika, dok je ženi dodijeljena uloga potrebne zaštite.

Povezivanje ponašanja muškarca sa prisustvom oca ili brata stavlja odgovornost na ženske članove porodice da nadgledaju i kontrolišu muško ponašanje, umjesto da se naglasi individualna odgovornost muškarca za svoje postupke. Ove vrste stavova, iako mogu izgledati kao izraz brige ili zaštite prema ženi, zapravo perpetuiraju rodnu nejednakost jer postavljaju muškarce kao nadređene i žene kao ranjive i nezaštićene.

Iz navedenog se jasno zaključuje da je u porodičnom okruženju **izražena podjela rodni uloga** od najranijeg uzrasta, sa djecom usmjeravanom prema stereotipnim igračkama i aktivnostima koje odražavaju tradicionalne rodne uloge. Ova praksa doprinosi formiranju i održavanju seksističkih stavova.

Prepoznata je **neravnoteža u vaspitanju djece**. Mladi često uče o rodni ulogama od svojih roditelja, a tradicionalni vaspitni obrasci mogu imati dugoročne posljedice na percepciju uloga muškaraca i žena.

Seksizam u porodičnim odnosima se reflektuje kroz diskriminaciju, ponižavanje, uvrede i omalovažavanje žena, dok su očekivanja i pravila često postavljena u korist muškaraca.

Nepoštovanje ženskih prava i sloboda u porodici je često. Očekivanja koja se postavljaju pred žene u porodičnom kontekstu, uključujući i pritiske vezane za seksualnost, stvaraju nepravdu i potvrđuju njihov podređeni položaj.

Postoji svijest o **ozbiljnim oblicima seksualnog nasilja**, uključujući silovanje u braku, koji su još uvijek tabu tema.

Praksa da se **nasljeđivanje često smatra privilegijom muških potomaka**, dok se ženama uskraćuje ovo pravo ili im se dodjeljuje u manjoj mjeri, ukazuje na jasnu nejednakost između polova.

Odgovornost za rješavanje problema u braku se prebacuje na ženu, što može dovesti do iscrpljenosti i nezadovoljstva. Ova dinamika održava nesrazmjernu raspodjelu tereta između partnera, ograničava žene u njihovim izborima i doprinosi njihovom osjećaju podređenosti.

Stereotipi o ulozi žene kao "čuvara porodice" i muškarca kao "zaštitnika žene" su duboko ukorijenjeni i ograničavaju žene u tradicionalnim ulogama domaćice i braniteljke porodičnih vrijednosti.

Povezivanje muškog ponašanja s prisustvom očeve ili bratske figure, tj. očekivanje da prisustvo očinske ili bratske figure može spriječiti zlostavljanje partnerke, ukazuje na korijene uvjerenja o muškoj nadmoćnosti i zaštiti, umjesto naglašavanja individualne odgovornosti muškarca za svoje postupke.

Seksizam na radnom mjestu

- „Ima sreće sa šefom jer joj omogućava više vremena sa porodicom – ne mora na službena putovanja.“
- „Auuu, što je osjetljiva. To su samo šale koje se ne odnose na nju! I svi se dobro zabavljamo.“
- „On/ona hoće da ispravi krivu Drinu.“
- „Au, nije joj kruna pala sa glave, čočče samo se šalio.“
- „Svaka čast, muški si odradila posao.“

Seksizam kao mobing

Učesnici/e dijaloga **seksizam na poslu** usko vezuju sa različitim oblicima **mobinga**. Iz načina na koji komentarišu ovu pojavu, proizilazi da, u stvari, seksističko ponašanje, govor i diskriminacija vode u ozbiljnije oblike mobinga i da postoje jasni propusti u Zakonu o radu.

„I sama sam doživjela mobing na radnom mjestu, te to dokazujem na sudu. Međutim, smatram da nemam nekih velikih šansi za ostvarenje pravde kao žena, upravo zbog nedostataka u zakonu.“

Kao dio mobinga učesnici/e vide i neravnomjernu podjelu zaduženja, te grupa saglasno dodaje **„da sami poslodavci neke poslove svjesno dodjeljuju muškarcima, ne vjerujući da adekvatne rezultate može postići i žena“**. Takođe je prepoznato da se uloge rukovodioca i vodećih položaja uglavnom dodjeljuju muškarcima, koji često imaju mizogine stavove prema ženama koji su, kako navode, **„na razne načine iskazivali silu prema ženama, ne želeći da joj pruže šansu i bolje se upoznaju sa njenim kadrovskim sposobnostima“**.

Kada je u pitanju radno mjesto, povela se diskusija o tome da li žene svojim „neprimjerenim“ oblačenjem na poslu izazvaju seksističko ponašanje muških kolega i preovladavajući stav je da:

„na poslu ne može da obuče ko šta želi, ali to svakako nije pitanje kojima se trebaju baviti kolege, i da je to pitanje kojima se treba baviti menadžment tim koji propisuje kodeks oblačenja“.

Od reagovanja do mobinga

Ističu da žene koje sa otporom reaguju i usprotive se neumjesnim komentarima i seksističkim „šalama“ doživljavaju dodatnu diskriminaciju kroz komentare tipa: „**Folirantkinja, pravi se poštena**“, a dodatno zabrinjava što oni koji hoće da reaguju, od strane svojih kolega bivaju izopšteni jer „on/ona hoće da ispravi krivu Drinu“, što je izuzetno opasno, jer „**mi smo društvo koje se priklanja većini**“.

Manifestacije seksizma na radnom mjestu učesnici/e prepoznaju i kroz **ogovaranje, uznemiravanje, udvaranje, na izgled bezazlene kafe, dodjeljivanje epiteta ženama i sl.** Gotovo svi dijele mišljenje da, ukoliko se žene suprotstave neprimjerenom ponašanju, za posljedicu imamo klasični mobing koji se prepoznaje kroz **niže funkcije, previše posla, manjak informacija, zahtjevnije zadatke, otkaz, demotivisanost, uticaj na psihi i karijeru i izolacija.**

Povela se diskusija oko „flerta na radnom mjestu“, što je izazvalo komentare učesnika/ca da bi trebalo prepoznati jasnu granicu između flerta, udvaranja i seksualnog uznemiravanja. Učesnici/e navode da, ukoliko žena reaguje na seksualno uznemiravanje, uz optužbe na njen račun se javljaju, istovremeno, i opravdanja nedozvoljenog, ali normalizovanog muškog ponašanja, što ukazuje na to da je opet žena kriva. Mišljenja su da je **“važno da ove stvari razjasnimo i suprotstavimo se poistovjećivanju flerta i seksualnog uznemiravanja čime se opravdava seksizam**“, pa čak i teži oblici kao što je seksualno zlostavljanje na radnom mjestu.

„Ogroman broj osoba zna da, bukvalno, seksističko ponašanje koje ima karakteristike mobinga, svrsta pod flert, posebno kada su pojave seksističkog ponašanja i mobinga na poslu u pitanju.“

Oglašavanja za posao

Takođe, seksističkom diskriminacijom smatraju se i **razne vrste oglašavanja za posao, gdje se jasno targetira, isključivo, ženski pol „neophodna konobarica“, „potrebna čistačica/higijeničarka“**, što automatski implicira da određeni poslovi nijesu za muškarce, iako bi ove vrste poslova „**podjednako dobro radili i muškarci i žene**“, kako se navodi.

Nepoštovanje rodno-senzitivnog jezika

Nepoštovanje rodno-senzitivnog jezika doprinosi diskriminaciji na radnom mjestu i u većini institucija se ne upotrebljava, uprkos činjenici da ih zakon na to obavezuje. Jedna od učesnica navodi primjer:

„Bila sam za ideju da se to unese u Godišnji plan i program rada škole, jer je to po zakonu, međutim, nijesam dobila podršku od kolega i kolegica, jer to nisu smatrali važnim.“

Kada je u pitanju upotreba rodno-senzitivnog jezika, izjava jednog od učesnika je bila izuzetno zanimljiva:

„U redu mi je upotreba rodno senzitivnog jezika, o tome se često govori. Ali, ja stičem utisak da je najlakše govoriti o terminologiji kao nečemu što je ,u stvari fasada, tj, znači da je onaj završni lijepi rad da kuća bude ljepša, ali nama kuća nije izgrađena, tek smo iskopali temelj, a govorimo o fasadi.“

Briga o porodici kao izgovor

Kada je u pitanju posao, razgovor se vodio o tome da se žene ograničavaju da napreduju u poslu pod izgovorom navodne brige o porodici.

Komentari na situaciju kada šef saopštava zaposlenoj da neće morati da ide na službena putovanja i da će joj „ostati više vremena za porodicu“, išli su od toga „Blago njoj kad ima šefa koji razumije koliko je njoj važno da bude sa porodicom“, do toga da je „uskratio za dnevnice, profesionalno usavršavanje i ostvarivanje kontakata“, kao i „da njen privatni život nije njegova stvar i da bi trebalo ona da odluči o tome“.

Dodatno, učesnici/e smatraju da privatni život zaposlenog ne treba biti tema interesovanja poslodavca.

„Poslodavac ne smije biti zainteresovan za privatni život zaposlene/nog, jer, oni tu rade i na osnovu svojih rezultata bivaju kažnjeni ili nagrađeni“.

Prepoznato je da je riječ o očiglednom, otvorenom seksizmu, iako se prikriva iza pokroviteljskog odnosa. Ističe se da se ne može karijerno napredovati ako se zaposleni/e dodatno ne specijalizuju, ne edukuju i ne odlaze na službena putovanja, te da uskraćivanje takvih mogućnosti ženama, pod plaštom brige o porodici i djeci, predstavlja ozbiljan vid diskriminacije jer se “ žene po difoltu smještaju u kontekst porodice”.

„Ovakve situacije su ozbiljan problem koji ukazuje na diskriminaciju žena na radnom mjestu i kršenje principa jednakih prava“ koje doprinose rodnoj nejednakosti i dovode do razlike u platama između muškaraca i žena, za isti posao.“

Dodatno, navodi se da je ozbiljna prepreka za napredovanje u poslu u državnim organima, ako je za napredovanje potrebno pohađanje različitih edukacija i seminara, jer to može biti problematično ako svi zaposleni/e nemaju jednaku priliku da steknu potrebna znanja i vještine.

Ističu da je ta „pošteda“ od službenih putovanja i seminara vrlo opasna situacija koja je diskriminatorska, jer se na taj način ženi mogu uskratiti uslovi za napredovanje ili zadržavanje posla.

Učesnici/e zaključuju da, iako je svaka žena slobodna da donese vlastiti izbor, često postoji pritisak ili očekivanja društva, uključujući stavove muža ili sredine, koji mogu uticati na njihove odluke. Kada govorimo o tradicionalnom okruženju koje vlada u Crnoj Gori, prepoznat je i momenat da postoje i situacije da muškim partnerima nije prijatna ideja da žena ide na službena putovanja, ili se bavi drugim aktivnostima van porodice.

„Kod partnera se javljaju neke misaone reakcije kao šta će se desiti, pa sa kim ideš i slično, što nije slučaj kada su u pitanju službena putovanja muškaraca.“

Komentar da „u situacijama kada ide cijeli kolektiv gdje su sve muškarci, ne bih išla, ne zato što što će mi biti neprijatno, ili zato što bi mi suprug nešto rekao, već zato što sam ja rasla u toj patrijarhalnoj sredini i meni bi samoj bilo neprijatno sa toliko muškaraca“, pokazuje kako patrijarhalni stavovi mogu uticati na odluke žena u situacijama kada je u pitanju putovanje sa muškarcima.

Ovaj primjer je pokrenuo diskusiju vezanu za to da **muškarac može da ide gdje i kada hoće i sa kim hoće, a žena ima bezbroj razloga zašto ne može, a većina tih „razloga“ je zasnovana na našim patrijarhalnim stavovima i vaspitanjima i da te iste žene sjede u kafićima gdje su muškarci, rade sa muškarcima, zašto onda neće da idu na službeni put sa muškarcima?**

Prepoznato je da žene često osjećaju neprijatnost ili nelagodnost u situacijama gdje su okružene muškarcima, posebno ako su same bez prisustva drugih žena. Istaknuto je da ovakvi stavovi mogu biti rezultat njihovog ličnog iskustva ili uticaja patrijarhalnog društva u kojem su odrasle.

Takođe, diskusija je pokrenula i pitanje **razlika u zaradi između muškaraca i žena**, posebno kada je riječ o službenim putovanjima. Navedeno je da muškarci često ostvaruju veće prihode tokom putovanja, ili zbog usavršavanja mogu napredovati na poslu, što može doprinijeti većoj ukupnoj zaradi u odnosu na žene koje ostaju u kancelariji. Ovo dovodi do nejednakosti u zaradi između muškaraca i žena, čak i kada obavljaju iste ili slične poslove, i da je **važno razumjeti da ove situacije nijesu bezazlene i da mogu imati ozbiljne posljedice po žene, uključujući osjećaj diskriminacije ili mobinga na radnom mjestu.**

Tokom dijaloga se diskutovalo o čestoj pojavi pričanja seksističkih šala i viceva na radnom mjestu. Takođe su istakli da, ukoliko neka koleginica odreaguje, ostali, koje je vic dobro nasmijao, obično nastave da se šale, sada na njen račun.

„Auuu, što je osjetljiva. To su samo šale koje se ne odnose na nju! I svi se dobro zabavljamo.“

U opisanoj situaciji svi su imali negativan, podsmešljiv odnos prema ženi koja je pokazala svoje neslaganje sa pričanjem masnih viceva, odnosno, kako ga ona doživljava, seksualnim uznemiravanjem. Učesnice dijaloga objašnjavaju da se u takvim slučajevima mogu čuti komentari kao što su: **„ona se pravi da je drugačija od svih nas, sad njoj jedinoj to smeta, a mi se baš sjajno zabavljamo“**, što šalje pogrešnu poruku da ona nije trebala tako da reaguje i da zato doživljava osudu.

Grupa je istakla da se **reagovanje na seksizam smatra negativnim ponašanjem koje se ne odobrava, ali da se bez suprostavljanja ne mogu mijenjati loše navike i predrasude.**

„Meni ovakve situacije ne prijaju, ja ne volim da slušam masne viceve, kada su šale u pitanju, ja se, naravno, smijem jer znam šta je šala i šta je zaista smiješno.“

„Meni su rekli : ‘Ajde što se praviš fina, a to svaku noć radiš sa mužem’. “

Učesnici/e su iznijele niz primjera kako i muškarci i žene opravdavaju ovakva ponašanja, a, istovremeno, izražavaju osuđujući stav prema osobi koja reaguje.

„Ada, on je takav, svi ga znamo takvog“, a da je ona „digla nos“.
„Au, nije joj kruna pala sa glave, čöče, samo se šalio.“

Učesnici/e su saglasni da opravdanje da je **“on takav”** nije prihvatljivo i da svaka osoba ima pravo na radno okruženje, bez uznemiravanja i neprikladnog ponašanja. Ističu da je važno da se takve situacije prijave nadležnim osobama kako bi se preduzele odgovarajuće mjere i zaštitila prava svih zaposlenih.

„Ispravno bi bilo i izmjestiti ga iz kancelarije, a ne što tolerisanjem krivicu prebacujemo na druge, tj. one koji reaguju, jer oni, zaboga, ne razumiju šalu.“

Učesnici/e smatraju da se ženi često savjetuje da ignoriše muškarca koji priča masne viceve ili komentariše njene fizičke atribute, a, ukoliko ona reaguje, ističu da, umjesto podrške, ona se etiketira kao licemjerna jer izigrava poštenje. Ono što dodatno ućutkuje žene i obeshrabruje ih da se zauzmu za svoja prava, jesu i poruke poput **„Mirna voda roni brijeg”** i **“Umiljato jagnje, dvije majke pose”**, koje se prenose generacijama unazad. Smatraju da se takve poruke šalju samo ženama, ne i muškarcima, zato što su seksističke i imaju jasnu poruku **„đe je pametnoj ženi mjesto”**, jer treba da mjeri, da procjenjuje i da zna kada da progovori.

Svjesni su da **nedostaje reakcija i podrška kolega na ovakve i slične situacije u kolektivu i da je važno da radno okruženje bude podržavajuće, i da kolege treba da pruže podršku kolegama/icama koje se osjećaju nelagodno.**

Sa aspekta seksizma, učesnici/e dijaloga komentarisali su ponašanje muških kolega koji zbijaju šale na račun izgleda koleginica, dok drugi prisutni to smatraju smiješnim i zabavnim. Učesnici/e su uglavnom bili saglasni da je ovakvo ponašanje:

„Definitivno seksizam, jer se komentariše žensko tijelo, što ne bi trebalo da se radi, a da su osobe koje se takvim komentarima smiju, saučesnici u seksističkom ponašanju“.

Ističu da se često od žena očekuje da ovakve komentare prihvate kao kompliment, a da se ne pitaju da li ti komentari prijaju ženama.

Zanimljivo je bilo što se tokom dijaloga pokrenula diskusija o tome da li načn na koji se žena oblači „izaziva” takve reakcije. Ovakva razmišljanja su zabrinjavajuća i još jedan su pokazatelj da se **krivica opet prebacuje na ženu, a da se seksističko ponašanje muškaraca opravdava**. Ohrabruje činjenica da ovaj stav i razmišljanje nijesu prihvatljivi za većinu učesnika/ca dijaloga.

Zapaženo je da je **dodatan problem ako se ovakve šale zbijaju na račun novozaposlenih, ili onih na nižoj poziciji u kolektivu, jer one možda nemaju hrabrosti i slobodu da bilo kako reaguju jer se plaše za svoje radno mjesto ili su nove u kolektivu, vjerovatno mlade i boje se da reaguju.**

Tokom svih dijaloga primjećujemo da se u ovakvim situacijama žene pronalaze i daju komentare, dok muški dio učesnika ovu izjavu nije naročito komentarisao što može implicirati na to da imamo različito viđenje ovakvih situacija kada su u pitanju muškarci i žene, te da izostaje dio razumijevanja za one koji ne prihvataju „neslane šale”. Dio muškaraca smatra da su **žene rigorozne u nekim svojim stavovima i da ne znaju da prihvate šalu i na taj način opravdavaju i nastavljaju lanac neprimjerenog i diskriminatornog ponašanja.**

U radnom okruženju prepoznato je da su žene izložene komentarima koji zalaze i u druge sfere njihovog privatnog života i budu vrlo nepristojni. Iznoseni su mnogi primjeri neprihvatljivog ponašanja kolega kao na primjer:

„Zašto si nervozna jutros, mora da nije bilo seksa.“, kao i slični primjeri.

Zanimljivo je bilo da su tokom diskusije učesnici/e sami prepoznavali situacije kada su i oni sami bili seksisti/kinje a da toga nisu u tom trenutku svjesni niti su takvo ponašanje doživljavali kao vid seksizma.

Poseban problem koji istaknut tokom dijaloga je **seksizam prilikom zapošljavanja** gdje se dešava da se ipak da prednost muškom kandidatu umjesto kandidatkinji koja se bolje pokaže pri selekciji **zato što se pretpostavlja da će žena više odsustvovati zbog porodičnih obaveza.**

Ističu da je žena u ovoj situaciji omalovažena i povrijeđena, da joj se uskraćuje jedno osnovno pravo na porodicu i rad, ali većina njih smatra da se ovakve situacije više dešavaju u privatnom sektoru u odnosu na državni. Potrebno je naglasiti da je i ovo primjer kako lakše osuđujemo žene, očekujemo više od njih, a one su, kako vidimo, produkt okruženja u kojem žive i normi koje su usvajale.

Kada je u pitanju ovaj vid seksističke diskriminacije učesnici/e su komentarisali da biološke karakteristike žena i muškaraca, ne smiju biti razlog za diskriminaciju. Zanimljivo je na svakom dijalogu bilo učesnica koja se imale, ili svoje, ili iskustvo neke žene iz svog okruženja koja je doživjela diskriminaciju prilikom zapošljavanja. Prepoznaje se da se pitanja o planiranju braka i porodice postavljaju u većini slučajeva ženama, i da se planiranje porodice smatra kao ograničavajući faktor prilikom zapošljavanja žena iako su nam, kako izjaviše **„svima puna usta važnosti porodice i rađanja djece“**. Zbog ove vrlo izražene diskriminacije, sve više je sljedećih situacija:

„Kada intervjuišemo kandidate za posao, često imamo situaciju da žene ističu, kako su završile proces rađanja i kako neće odmah na bolovanje kao ove mlade. Same kandidatkinje ističu to kao prednost.“

Tokom diskusije konstatovano je da su ovakve situacije upravo posljedica prethodno loših iskustava, jer se ženama postavljaju lična pitanja, te ona, odmah, pada niže na listi potencijalnih kandidata/kinja, pa onda **„silom prilika“** neke žene, kao vrlinu, ističu da su sa rađanjem i podizanjem djece završile.

Kada su muškarci u pitanju, istaknuta je diskriminacija prema onima koji koriste roditeljsko odsustvo, ili što je „još gore“ koriste bolovanje da bi bili sa svojom djecom. Obično ih kolege etiketiraju različitim pogrdnim imenima (jado, šonja, vala ga je ofursatila, eno, ode da podoji dijete, nema tu ni M od muškarca i sl.) Učesnici/e smatraju da **„treba tako da bude, da su ravnopravni, da lijepo podijele porodične obaveze“**. Ali, simptomatično je i to da su komentari išli u pravcu da je to ok ako žena radi i, na primjer, **ne može da ostavi radno mjesto, a suprug ima drugačije obaveze i drugačije radno mjesto“**. Dakle, opet se situacija svodi na komentar **„pa ako baš mora“** i ne prepoznaje se značaj ravnopravnog roditeljstva.

„Svaka čast, muški ste odradili posao.“

Dodatna diskriminacija žena prepoznata je kroz situacije kada se ženama za dobro urađen posao kaže **„svaka čast, muški si odradila posao“**. Iako se u crnogorskom društvu ovakva konstatacija doživljava kao kompliment, pohvala pripada muškarcu, a ne ženama, jer **„samo bi muškarac mogao tako dobro da odradi posao“**.

“Meni je ova izjava, zapravo, seksistička i omalovažava ženski rod, klasična rodna neravnopravnost, predrasude, stereotipi, a o tome kako žene, uglavnom, poslove obavljaju detaljnije, preceznije, niko ne govori.”

Ističe se da se često smatra da je muškarac odgovoran za dobre rezultate, čak i kada su žene te koje su te rezultate postigle, a da, u suprotnoj situaciji, kada bi se nekom muškarcu reklo: „ženski si ovo odradio“, sigurno ne bi bilo shvaćeno kao kompliment, već kao podrugivanje.

„To bi muškarac doživio kao uvredu, bio bi to poziv na dvoboj, definitivno.”

Tokom dijaloga učesnice su navodile da su ovu izjavu bar jednom doživjele u poslu, porodici, društvu i slično, i sve su saglasne da društvo i dalje tretira da svaki dobro odrađen posao može samo muškarac da uradi i da se pravdaju da se to „samo tako kaže“, i da se time manje vrednuje sve što žena uradi.

Iz komentara dobijenih kroz diskusiju jasno se izdvajaju problemske oblasti na koje je neophodno skrenuti pažnju i uložiti dodatni napor kako bi se smanjila prevalencija seksizma na radnom mjestu:

Prikriveni seksizam na radnom mjestu: Ponašanje na poslu kojim se ženama onemogućava napredovanje i usavršavanje navodnom brigom o njihovom privatnom životu i porodici, prepoznato je i demistifikovano kao prikriveni vid izolacije i udaljavanja od mogućnosti da žene zauzmu određene pozicije i funkcije. Ograničavanjem odlaska na obuke i poslovna putovanja, žene su uskraćene da razvijaju svoja znanja i vještine, čime im se, kako su zaključili, sužava prostor za napredovanje, te da uskraćivanje takvih mogućnosti ženama pod plaštom brige o porodici i djeci, predstavlja ozbiljan vid diskriminacije.

Seksizam u jeziku i izrazima: Prisustvo seksističkih komentara na radnom mjestu, uključujući šale, komentare o izgledu i sl. nisu samo nepristojni, već i mogu voditi ka ozbiljnijim oblicima diskriminacije i mobinga, što ukazuje na potrebu za promjenom verbalnih obrazaca kako bi se stvorilo inkluzivno radno okruženje.

Mobing i diskriminacija: Učesnici/e dijaloga prepoznaju seksizam kao oblik mobinga na radnom mjestu. Ovaj oblik diskriminacije uključuje neravnomjernu podjelu zaduženja, nedostatak podrške od strane poslodavaca, težnje za očuvanjem patrijarhalnih normi i stavova prema ulogama žena na radnom mjestu.

Sloboda izbora u odevanju: Učesnici/e navode da izbor garderobe i načina oblačenja žena treba biti poštovan kao sloboda izbora, a ne prepreka za prepoznavanje njihovih kapaciteta i stručnosti. Stavljanje akcenta na fizički izgled ne smije umanjiti važnost znanja i sposobnosti žena u poslovnom kontekstu.

Nepoštovanje rodno senzitivnog jezika: Nepoštovanje rodno senzitivnog jezika doprinosi diskriminaciji na radnom mjestu, a zakonodavstvo koje reguliše ovu oblast često nije adekvatno primijenjeno.

Oglašavanje za posao: Oglašavanje poslova na način koji jasno favorizuje jedan pol predstavlja seksističku diskriminaciju.

Seksizam prilikom zapošljavanja: Diskriminacija prilikom zapošljavanja na osnovu pola, naroči-

to kada se žene ocjenjuju ili odbacuju na osnovu predrasuda vezanih uz porodicu ili rodnu ulogu, predstavlja ozbiljan problem.

Reakcije na seksističko ponašanje: Odsustvo podrške i često osuđivanje žena koje reaguju na seksističko ponašanje stvara atmosferu u kojoj se one osećaju nemoćno i izolovano. Opravdanje takvog ponašanja kao "samo šala" ili optuživanje žrtava, stvara ozbiljne prepreke za borbu protiv seksizma.

Svjesnost o ćutanju: Naglašava se da ćutanje može doprinijeti diskriminaciji, te da je važno re-agovati i suprotstavljati se seksističkom ponašanju, čak i ako to znači suočavanje s očekivanjima i normama društva.

Podrška ženama žrtvama seksizma: Zaključuje se da podrška ženama koje su žrtve seksističkog ponašanja zahtijeva jasno suprotstavljanje i uspostavljanje procedura za prijavu u državnim organima i kompanijama, uz sankcije za seksističke komentare.

Obrazovni sistem

- *Zaista moraš da znaš mnogo stvari da bi u djetinjstvu i ranoj mladosti razumio šta ti se dešava.*
- *Ko se bije, taj se voli.*
- *Nemoj da nosiš helanke u školu.*
- *Ada, znaš li kakva su deca u tom uzrastu.*

Učesnici/e ističu činjenicu da je seksizam u školama možda najkompleksnija tema. Ipak, primjećuje se visok stepen opravdavanja seksističkog ponašanja, kao i optuživanja djevojčica sa seksističko ponašanje dječaka.

Učesnici/e dijaloga smatraju da je seksizam u školama „početak patnje zbog polne predodređenosti koja se manifestuje dalje kroz život“.

Manifestacija seksističkog ponašanja dječaka i mladića dešava se svakodnevno. Na dnevnom nivou djevojčice plaču jer su im dječaci uputili neku ružnu riječ, neprijemjereno ih dodiruju, često i vrlo grubo, stigmatizuju ih, ili stavljaju na stub srama, zbog navodnog „nepristojnog ponašanja“ pojedinih djevojčica. Razvijaju se različite vrste trauma i dolazi do gubitka samopouzdanja.

Mladi smatraju da vaspitno obrazovne ustanove ne vrše svoju vaspitnu funkciju, jer, kako kažu, „niko ne radi sa djecom koja se neprimjereno ponašaju, niko ne radi na uzroku njihovih frustracija i problema, već se uglavnom samo izmjestite u drugu školu, čime se problem ne rješava“.

Izjava jedne od učesnica govori mnogo:

„Zaista moraš da znaš mnogo stvari da bi u djetinjstvu i ranoj mladosti razumio šta ti se dešava.“

Ova izjava govori o tome koliko su djeca i mladi neinformisani o seksizmu i rodnoj (ne)ravnopravnosti, svojim pravima, koliko je normalizovano neprimjereno ponašanje i diskriminacija, i koliko

čitavo okruženje ne primjećuje i ne reaguje na diskriminaciju po osnovu pola i roda.

I sami učesnici/e su istakli kako djeca i mladi ne znaju i ne razumiju šta je seksizam, niti načine na koji se iskazuje.

„Nego, on je nju ošamario po zadnjici jer mu se dopada, pa mu je to bio način da joj priđe.“

„Pa, dobro. Ko se bije, taj se voli.“

„Ada, znaš li kakva su đeca u tom uzrastu“, jedan je od komentara kojeg se užasavam.“

„Dječaci su neartikulisani, nezreliji od djevojčica i ne umiju da se ponašaju, pa kada im se sviđa djevojčica oni je šklepe.“

Prebacivanje odgovornosti i nedostatak podrške

Mladi su skrenuli pažnju da se za seksističko ponašanje u školama opet okrivljuju djevojke i djevojčice jer ih one, navodno, svojim načinom oblačenja i ponašanja, ujedno i izazivaju (Nemoj da nosiš helanke u školu; Ne može nepristojna da dolazi u školu i sl.).

Ono što je krajnje zabrinjavajuće jeste da kada djevojčica kojoj se to dešava počne da se žal, mora svojim nastavnicima da objašnjava zašto je to ponašanje dječaka pogrešno. Na taj način se minimalizuje problem i na perfidan način šalje poruka da je takvo ponašanje bezazleno, ali je ona „hipersenzibilna“.

Takođe se dodaje da „ukoliko nastavni kadar nije principijalan u radu i ukoliko pravi razlike, koje ne bi smjele da postoje, javiče se problem. Međutim, djeca su vrlo mudra i znaju kako da postupaju sa kojim nastavnikom, kao i kako da se postave sa istim“.

Zabrinjava pogrešno percipiranje odgovornosti koja se prebacuje na djecu, jer se stavlja akcenat na djecu koja su „mudra i koja znaju kako da se postave u odnosu prema pojedinim profesorima“.

Zabrinjavajuće je i da se dešava da se seksističko ponašanje i uznemiravanje djelimično opravdava načinom oblačenja ili uljepšavanja djevojčica i djevojaka.

I dalje je izražen stav i vjerovanje da su opet osobe ženskog pola krive za seksističko ponašanje muškaraca, te da bi autocenzurom i promjenom u ponašanju situacija bila drugačija, i da „ne bi bilo seksizma“. Ovakvi stavovi su krajnje zabrinjavajući jer su opet usmjereni ka opravdavanju seksističkog ponašanja.

S druge strane, i vršnjačka podrška izostaje.

„U mojoj školi je bila redovna pojava da nas jedan dječak udara po zadnjici i kada sam otišla da se bunim, komentar mojih drugarica bio je: ‘A što si ti posebna? Sve nas udara!’ To me je više zaboljelo, nego njegov sami akt.“

Društvene mreže

Posebno je razvijeno **nasilje na društvenim mrežama, tj. cyberbullying**. Kao izuzetno opasnu pojavu, istakli su društvene mreže djece i mladih iz škola koje su **dodatni prostor za ogovaranje, odbacivanje, grupisanje, podsmijeh i etiketiranje**.

Kao posebno opasan oblik seksizma prepoznaju dijeljenja neprimjerenih sadržaja na društvenim mrežama sa seksističkim porukama, što dovodi do **stida, gubitka samopouzdanja i uticaja na mentalno zdravlje**, kao i straha da će joj ta "etiketa" ostati do kraja života.

Neveden je primjer uznemiravanja i nasilja nad djevojčicom čiji su dio tijela fotografisali, a nakon toga kreirali fajlove i slajdove koje su dijelili međusobno.

*Kao razlog seksističkog ponašanja djece i mladih navodi se pojava „**da su njima idoli infulen-
seri, blogeri, tj. svi ljudi koji ne promovišu rodnu ravnopravnost.**“*

Problematizuje se dostupnost i negativan uticaj problematičnog sadržaja na internetu, a posebno rijalitija.

*„**Mora se uložiti veliki napor i ljubav kako bi se radilo sa djecom i mladima. Da ne govo-
rimo o novim preprekama sa kojima se suočavamo, a koje su do nedavno bile nepozna-
nica. Jer, različiti vidovi nasilja kreću od seksizma.**“*

Autoriteti

Povela se **diskusija o autoritetima**, tj. o profesorima koji često, umjesto da budu primjer, i sami upućuju seksističke komentare, a djevojkama je teško da se suprotstave, budući da oni predstavljaju autoritete.

Koliko je seksizam prisutan na svim nivoima obrazovanja, te da seksisti/kinje mogu biti i autoriteti, opet nas je svojim iskustvom podsjetila učesnica/studentkinja:

*Naime, profesor je pitao **“Koja je prva asocijacija na pravosuđe?”** Zatim je konstatovao da će koleginicama sigurno prvo na pamet pasti **“suđe”**. Takođe dodaje: **„Mene je sramota što nisam, makar, izašla napolje, ali svi su se smijali”**.*

Iskustvo druge učesnice je bilo poniženje koje je doživjela na diplomskom ispitu, gdje je, zbog specifične porodične situacije, došla skromno obučena i sama. Profesor je počeo da više na nju govoreći:

*„**Sram te bilo, pogledaj se kako si se obukla! Ovdje se dolazi svečano obučen, sa cvijećem, porodicom, a ti?!!”***

*„**Znam da treba odreagovati glasno, ali, kada sam to jednom prilikom uradila, doživjela sam osudu. Ja sam ispala drska i bezobrazna”**.*

Pomenuti su i uloga i kapaciteti psihološko pedagoških službi da reaguju, kako preventivno, **tako i reaktivno**. Učesnici/e navode da u školi dječaci, obično, uznemiravaju djevojčice time što ih čupaju za rukave, kosu i slično, pa ih, ako se djevojčice žale, upute kod psihologa tj. psihološke službe. S druge strane, postoje predrasude da se kod psihologa/pedagoga ide samo po kazni, što

za posljedicu ima etiketiranje djece. Treba raditi na jačanju kapaciteta psihološko pedagoških službi, kao i na edukaciji djece o podršci koju im ove službe mogu pružiti, uz normalizaciju i destigmatizaciju odlaska kod psihologa i pedagoga.

Učesnici/e dijaloga su smatrali da je porodica podloga gdje se uče svi stavovi, vrijednosti, uvjerenja i gdje, na neki način, djecu učimo pozitivnim ili negativnim stavovima što se tiče životnih vrijednosti. Mišljenja su da, ukoliko ih ne učimo i ne usmjeravamo, može doći do osuđivanja, neprihvatanja, nepoštovanja, nekulture. U porodici djeca usvajaju ponašanja i uče se često seksističkom ponašanju, jer se dječaci vaspitavaju na način da im je sve dozvoljeno, a djevojčice da moraju biti smjerne, poslušne i da ignorišu ponašanje dječaka „jer su one pametnije, zrelije“ i da će ukoliko su strpljive i trpeljive, neprijatna ponašanja dječaka prestati.

Zaključeno je da, *kako djeca odrastaju, tako jedni aršini počinju da važe za žensko, a drugi za muško dijete, što se kasnije preslikava i na zrelu dob i ono što se od njih traži.*

Učesnici/e smatraju da na svim nivoima obrazovanja, a posebno među mladima „za šta ćemo platiti visoku cijenu, postoje pojave visokog stepena konzervativizma mladih ljudi koji se sudario sa jednim liberalizmom, a svi smo nesvesni posljedica“.

„Mi se danas suočavamo sa srednjoškolcima koji imaju konzervativne stavove, a, sa druge strane, sve im je na klik dostupno, razne nemoralnosti. Oni to, nekako, spajaju i žive sami sa sobom, ne uočavajući svoje retrogradne stavove, a kamoli seksističko ponašanje. Npr. vi danas imate dijete od 17 godina sa takvim retrogradnim stavovima, da vi ostanete potpuno zatečeni. Ali, to su sve posljedice različitih uticaja, koje se direktno reflektuju seksizmom i položajem žena u tradicionalnim ulogama.“

Svi učesnici/e su saglasni da seksizam i mizoginija u vaspitno-obrazovnim ustanovama mogu imati ozbiljne posledice na obrazovni proces, emocionalno zdravlje učenika i zaposlenih, kao i na formiranje njihovih stavova prema rodnim ulogama i ravnopravnosti. Iz sprovedenih diskusija na temu seksizma u školama, prepoznaje se niz ključnih problemskih oblasti.

Nedostatak vaspitne funkcije škole: Mnogi smatraju da nedostatak vaspitne funkcije škole u velikoj mjeri utiče na niz negativnih pojava u ponašanju djece i mladih.

Nedostatak razumijevanja seksizma: Mladi često ne razumiju pojam seksizma i načine na koje se on manifestuje.

Nedovoljni institucionalni kapaciteti za podršku žrtvama: Djevojčice koje se suočavaju sa seksističkim ponašanjem, često nailaze na nedostatak podrške, kako od školskog osoblja, tako i od svojih vršnjaka. Institucije, uključujući škole i psihološke službe, često ne pridaju dovoljno ozbiljnosti seksističkom ponašanju, minimizirajući ga kao normalan dio dječjeg ponašanja.

Pitanje odgovornosti: Postoji prebacivanje odgovornosti na djecu, često s fokusom na djevojčice, kojima se sugerše da treba da prilagode svoje ponašanje kako bi izbjegle seksizam, umjesto da se bore protiv samog seksizma. Iz iznesenih iskustava proizlazi da postoji stav da se za seksističko ponašanje muškaraca krive djevojčice zbog svojeg načina oblačenja. Ovakvi stavovi ukazuju na problematično razumijevanje i opravdavanje seksizma.

Porodični uticaj: Porodica igra ključnu ulogu u formiranju stavova i vrijednosti djece. Seksističko

ponašanje često proizlazi iz porodičnih uvjerenja i obrazaca vaspitanja.

Uticaj sadržaja na internetu: Savremeno doba, dostupnost mobilnih telefona, društvenih mreža i uticaj medija često doprinose seksizmu među mladima. Društvene mreže predstavljaju dodatni prostor za širenje seksizma a stigmatizacija, etiketiranje i ogovaranje često su prisutni na ovim platformama.

Konzervativizam među mladima: Postoji zabrinutost zbog konzervativnih stavova među mladima, što može dovesti do problema u postizanju rodne ravnopravnosti.

Ozbiljne posljedice po mentalno zdravlje, emocionalno stanje i akademske rezultate djevojčica: Izlaganje seksističkom ponašanju može dovesti do smanjenja samopouzdanja kod djevojčica. Osjećaj manje vrijednosti može uticati na njihovu sposobnost suočavanja s izazovima i postizanje najboljih rezultata. Neprijateljsko ponašanje, uključujući verbalno zlostavljanje, grubo dodirivanje ili stigmatiziranje, može pruzrokovati emocionalne traume koje ostavljaju dugotrajne posljedice. Djevojčice se mogu početi autocenzurisati, iz straha od negativnih reakcija, ili izbjegavanja daljnjeg seksističkog ponašanja. To može ograničiti njihovu sposobnost izražavanja mišljenja, postavljanja pitanja i učešća u društvenim aktivnostima. Djevojčice koje su izložene seksizmu mogu doživjeti društvenu izolaciju, jer se povlače iz društvenih interakcija kako bi izbjegle dalje ponižavajuće situacije.

Govor mržnje i seksizam na internetu i u medijima

- *To je forum bezakonja, ogroman prazan prostor, jedan cijeli svijet u kojem svako može da učestvuje, a sve što kaže, može lako upakovati u slobodu govora.*
- *Naravno da me ti komentari vremenom uče da kontrolišem svoje ponašanje.*
- *Novinari bi trebali da imaju profesionalnu etiku i od toga da li će je poštovati, zavisi kako će nešto da objave i predstave.*
- *Nije uloga novinara da napiše sve što se čuje i sve što se zna, već mora da nađe način kako će to da napiše štiteći žrtvu i ljudska prava.*

Mediji i društvene mreže predstavljaju javni prostor u kojem se izražavaju stavovi koji reflektuju vrijednosni sistem pojedinaca i pojedinki i mogu ukazati na vladajuće trendove u jednoj zajednici. U tom javnom prostoru očitava se seksizam i diskriminacija žena kao odraz dominantnih društvenih vrijednosti i stavova ukorijenjenih u patrijarhatu i tradicionalnoj kulturi koja razumije i opravdava ponižavanje, degradaciju i nasilje prema ženama.

Tokom javnih dijaloga, građani i građanke imali su zadatak da definišu manifestacije, uzroke i posljedice seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje prema ženama **u medijima i na društvenim mrežama**, kao i rješenja za suzbijanje takvog ponašanja i govora.

Većina učesnika/ca javnih dijaloga prepoznala je manifestacije seksizma i mizoginije, što pokazuje određeni stepen svjesnosti o postojanju tih negativnih pojava u crnogorskom društvu i predstavlja prvi korak u njihovom suzbijanju.

Kao najčešće pominjane manifestacije seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje, građani/ke naveli su novinarske članke i medijske sadržaje kojima se žene degradiraju i ponižavaju, te uvredljive komentare na portalima i društvenim mrežama *Instagram, Facebook i Twitter*.

Kako smatraju, mete mizoginih i seksističkih napada u medijima i na društvenim mrežama većinom su poznate žene, političarke, novinarkе, aktivistkinje, one koje su uključene u društvene procese i koje se ne plaše da svoje mišljenje iznesu javno, posebno onda kad se ono kosi sa većinskim stavom i kad je riječ o oštroj kritici. No, dodaju, **ni ostale žene koje su nedovoljno poznate u javnoj sferi, nijesu pošteđene seksizma i mizoginije, naročito na društvenim mrežama.**

Učesnici/e su posebno istakli lažne profile koji se koriste za objave i sadržaje usmjerene na vrijeđanje, ismijavanje, omalovažavanje, zlostavljanje i nasilje prema ženama. O ozbiljnosti i štetnim posljedicama svjedoči i sljedeća izjava:

„Komentari na društvenim mrežama često budu na jednakom nivou sa rasističkim govorom mržnje.“

Neprimjereni sadržaji koji sa sobom povlače mimove, šerove i komentare, prema mišljenju pojedinih učesnika/ca, dovode do promovisanja nasilja i seksizma kao modernog i „mačo“ pristupa, čemu doprinose i pojedini mediji koji, šireći negativni sadržaj i neprovjerene informacije, narušavaju privatnost i podstiču seksizam i mizoginiju. No, primjetno je da se ponekad ne prepoznaju diskriminacija i sloboda izbora, te se krivica za izazivanje seksizma adresira na djevojke i žene koje „izbacuju svoje fotografije na društvene mreže, a koje će biti povod za seksistički govor“.

Razgovaralo se o različitom odnosu prema ženama i muškarcima, čak i kroz humor i zbijanje šala. Ako neko tvituje o ženi koja je javna ličnost „sve izmišlja, ali ne bih je odbio“, većina učesnika/ca smatra da je riječ o seksizmu koji je, nažalost, sastavni dio života žena, te da takva „šala“ neće biti upućena muškarcima.

No, pojedini/e napominju da vicevi o plavušama kao i tzv. masni vicevi o ženama, često nailaze na odobravanje oba pola koji ih ne prepoznaju kao seksizam i mizoginiju, dok je primjetno da se zbog toga jača kritika upućuje ženama nego muškarcima. Iako su žene izložene patrijarhalnim normama i vaspitanju kao i muškarci, čini se kako se od njih očekuje da se odupru rodni stereotipima i seksizmu, čime se šalje poruka da su žene krive za situaciju u društvu.

Iako učesnici/e ponekad ne prepoznaju dovoljno granice slobode izražavanja, ipak uočavaju posebnu opasnost društvenih mreža za širenje mizoginije i govora mržnje, objašnjavajući da u tom prostoru nema direktne komunikacije „oči u oči“, da je on manje ličan, pa se lakše može reći ono što bi se rijetko izgovorilo naglas.

„To je forum bezakonja, ogroman prazan prostor, jedan cijeli svijet u kojem svako može da učestvuje, a sve što kaže može lako upakovati u slobodu govora.“

Tokom diskusije mogli su se čuti i neki od najupečatljivijih seksističkih/mizoginih komentara sa društvenih mreža koji sadrže i rodne stereotipe:

„Šta je očekivala kad se tako obukla!“

„Prasice iz Mapet šou-a, šta ti znaš o politici???“

„Ne bi on iz čista mira, ko zna čime ga je izazvala!?!“

„Viđi kakve su joj provokativne slike na Instagramu, ovo će nam biti pravnica jednog dana!“

Kao manifestacije seksizma i mizoginije prepoznati su i senzacionalistički naslovi kojima se opisuje rodno zasnovano nasilje, stereotipna objašnjenja, kritike i uvrede na račun žena i djevojaka, prije svega, u komentarima na portalima, te objavljivanje i dijeljenje fotografija i video zapisa kojima se narušava ugled i privatnost žena. Dijalog se vodio o pojedinim upečatljivim primjerima - karikaturama kojima se žene na javnoj sceni ponižavaju i degradiraju, kao što su bili slučajevi ministarki, poslanica, i drugih žena koje su u javnoj sferi. Učesnici/e podsjećaju i na negativne kampanje prema kandidatkinjama ili nositeljicama funkcija, kad se koristi seksistički govor, naročito na društvenim mrežama.

„Jedan od primjera je kad se na jednom portalu pojavio članak o tome kako se javnim poslom bave najčešće prostitutke. Tako nešto ne treba da doživi ni jedna žena, bez obzira na to da li je ona u politici, ili nije“, navela je jedna od učesnica.

U diskusijama se jasno očitovala razlika u odnosu medija prema muškarcima i ženama koji se bave javnim poslovima. Prepoznato je da, potencirajući tradicionalne rodne uloge, mediji promovišu seksizam:

„Novinar nikad političaru neće postaviti pitanje: ‘Ko vam se stara o djeci i kako ste pomirili porodični i profesionalni život’, nikad neće komentarisati frizuru ili odijelo političara, ali će zato ženama to raditi redovno. Meni su kolegice znale da kažu: ‘Bijaše ti dobra bluza, boja kose’, a kad sam ih pitala da li su čule šta sam govorila, odgovarale su da su to propustile jer im je bio utišan TV. Dakle, žena mora biti sređena i mora biti pametnija od muškarca da bi je neko čuo, tj. da bi dobila istu šansu kao muškarac“, ispričala je učesnica.

Odnos medija i društvenih mreža prema političarkama često je bio tema javnih dijaloga. Navodili su se primjeri komentara sa društvenih mreža „je li ova sad raspuštenica“, „jezik joj je tri metra“, podsjećalo se na neprimjerene izjave iz Skupštine koji predstavljaju seksualnu objektivizaciju i omalovažavanje poslanice, a mnogi su se kritički pitali o tome zašto portali ne uklone seksističke i mizogine komentare, a mediji prestanu da emituju snimke kojima se žene ponižavaju.

Pojedinci/ke su podsjetili na čestu praksu da se u medijima objavljuju tekstovi koji sadrže govor mržnje, mizoginiju i uvrede uz napomenu da se „sadržaj prenosi integralno“, što mnogi novinari/ke smatraju dovoljnom zaštitom i opravdanjem za prenošenje takvih tekstova.

„Naša iskustva govore da portali pišu svašta. Ja bih, recimo, mogla da napišem tekst o svima vama pun uvreda, a onda se iznad tog teksta stavi napomena da se ‘oglasila ta i ta osoba povodom nekog događaja, izjavu prenosimo integralno’, i niko za to ne odgovara“, izjavila je jedna od učesnica, inače novinarka.

Ipak, naglašeno je da treba napraviti razliku između seksističkog govora koji kreiraju mediji i/ili ga nekritički šire, zatim, kad govor mržnje mediji prenose uz kritički osvrt, ili kad se mizogini komentari dijele na društvenim mrežama.

Učesnici/e su primijetili da se ponekad i u ozbiljnim novinarskim sadržajima prenose izjave koji-

ma se degradiraju, ponižavaju i vrijeđaju žene pod plaštom informisanja javnosti ili plasiranja tzv. druge strane priče, znajući da će takvi tekstovi privući pažnju publike. Podvukli su da mediji imaju veliki uticaj na društvo i na formiranje stavova javnosti, te da zato treba da budu oprezni na koji način izvještavaju.

„Neprijmerene objave medija o ponašanju pojedinaca i pojedinki, komentari na račun poznatih ličnosti, površno praćenje određenih događaja i izvještavanje, bez suštine i uglavnom senzacionalističko, postalo je slika savremenih medija“, jedna je od najoštrijih kritika iznesenih tokom javnih dijaloga.

Suštinu seksističkog, mizoginog, tabloidnog odnosa medija prema ženama, koji ih mogu dodatno viktimizovati i stigmatizovati, jasno je opisala jedna od učesnica:

„Ja moram da kažem da su mi se mediji smučili zadnjih godina. Glavna stvar je kako se žena obukla, koje je cipele obula, pa ,mi to i sa slike vidimo, a to je toliko strašno. Sve bih to zabranila i prekrižala! Činjenica da li ima frizuru ili joj je masna kosa je irelevantna. Mogu oni to da popune nekim drugim stvarima - recimo u tekstu o ženi mogu napisati šta je sve osvojila, šta je postigla, a ne to što inače pišu.“

Diskutanti/kinje su prepoznali razliku između raznih vrsta medija koji bi, kako smatraju, trebalo bolje da koriste samoregulaciju i moderiranje komentara kao načine eliminisanja seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje iz svojih sadržaja.

„Ipak, u etabliranim medijima postoji neka kontrola, pa kakva-takva. Ono što zgražava na portalima jesu komentari, iako bi trebalo da postoji samoregulacija svakog medija, dok je ipak društvene mreže teže iskontrolisati - kako se vijesti dijele, kako se uklanjaju komentari, posebno u ovoj kontaminaciji koja dolazi od medija sa strane.“

Na pitanje šta bi trebalo da rade novinarke i novinari, ako intervjuišu javnog zvaničnika, političara ili svešteno lice koji smatraju da „je dužnost žena da rađaju više djece“ ili „da žene treba da se posvete podizanju djece umjesto karijeri“, na javnoj diskusiji čula su se mišljenja da bi „novinari/ke trebalo na kraju teksta da iznesu svoj stav i da ukažu na diskriminaciju žena, što je u funkciji podizanja svijesti o govoru mržnje i seksizmu“.

Značajno je što je dio učesnika/ca, nekorišćenje rodno senzitivnog jezika u medijima, prepoznao kao seksizam i manifestaciju rodne diskriminacije. Upotreba muškog roda za zanimanja i titule žena, proizvod je stavova o većem uvažavanju, poštovanju i boljoj društvenoj poziciji muškaraca, te podstiče seksizam i posmatranje žena kao manje vrijednih, zaključuju diskutanti/kinje.

„Žena advokat zvuči jače nego advokatica.“

„Kad vidim napomenu – svi izrazi u muškom rodu odnose se i na ženski rod i slično, smrkne mi se.“

Elemente manifestacije seksističkog jezika, pojedini/e prepoznaju kod izvještavanja medija o sudskim procesima i rodno zasnovanom nasilju.

Kao primjer navode slučaj u vezi sa poznatim muzičarem, o kojem su mediji izvještavali i nijesu prepoznali seksizam i mizoginiju u njegovom pokušaju da se izvini nakon optužbi za seksualno uznemiravanje, a čime je još više uvrijedio i ponizio žensku osobu. Kao razloge ističu neznanje novinara/

ki, njihovu nesenzibilisanost i nepoznavanje problematike rodno zasnovanog nasilja, seksizma i mizoginije, kad izvještavaju o diskriminaciji žena i sličnim društvenim problemima.

Učesnici/e posebno kritikuju senzacionalističko izvještavanje medija o nasilju prema ženama kroz koje se često manifestuje seksizam pa i mizoginija – otkrivanje identiteta žrtve, prebacivanje krivice na žrtvu, opravdavanje i relativizacija nasilja i nasilnika, što svjedoči o refleksiji patrijarhalnih stavova novinara/ki koji podržavaju stereotipne rodne uloge u sadržajima koje stvaraju.

„Nasilniku se u medijima uglavnom stavljaju inicijali, a daju se podaci o žrtvi koju odmah možeš da prepoznaš i da znaš o kome se radi. I prije će se postaviti pitanje ko je žrtva, a ne ko je nasilnik...“

„Kad muškarac izvrši femicid ili nasilje prema ženi, mediji pišu kako je on izuzetno dobar čovjek i komšija, na 'leb da ga mažeš koliko je dobar, nego ga je ona bestragala'. Ona je njega iznervirala, isprovocirala, pa je on bio primoran da tako reaguje.“

U razgovorima o tome kako je moguće da se manifestacije seksizma, mizoginije i seksističkog govora mržnje ne mogu zaustaviti, jedni krive zakonodavstvo, pasivnost i nesenzibilisanost državnih institucija, drugi medije i novinare/ke, a treći same građane i građanke.

Pojedini/e smatraju da normativnim okvirom nijesu sankcionisani različiti vidovi seksističkog ponašanja, a da sistem javnog izvinjenja ne postoji. Navode da Zakon o medijima nalaže, da, ukoliko se pojavi komentar koji je očigledno nezakoniti sadržaj, mediji ga u roku od 60 minuta od saznanja ili dobijene prijave, moraju ukloniti jer će, u suprotnom, biti sankcionisani. Smatraju da se ta norma praktično ne primjenjuje, te da to dalje vodi u nasilje i proizvodi mnogo ozbiljnije posljedice nego što je sami govor mržnje.

O dubokoj ukorijenjenosti rodni stereotipa i neprepoznavanju diskriminacije žena svjedoči i jedan od zaključaka da državne institucije ne reaguju adekvatno na mizoginiju i seksistički govor mržnje prema ženama.

„Ti koji bi trebalo da odreaguju, oni su i sami seksisti, a da toga nisu ni svjesni. Imamo veliki broj ljudi koji ne prepoznaju ništa u svom ponašanju kao seksističko, jer djelujemo po modelu naučenog ponašanja.“

Učesnici/e javnih dijaloga pravilno su naglasili moć i uticaj medija u oblikovanju svijesti, stavova i ponašanja, a samim tim i njihovu ulogu i odgovornost u borbi protiv seksizma, mizoginije i seksističkog govora mržnje.

„Mediji jesu temelj društva i ,zato, najprije oni moraju da propoznaju seksizam i aktivno se bore protiv diskriminacije žena. Mediji treba da budu oni koji podižu svijest i koji treba da nas informišu o tome šta je seksizam, jer ga ljudi ne prepoznaju i često misle da je riječ o šali. Zato su mediji ti koji treba da edukuju građane i građanke o tome. Ali, i sami mediji nijesu dovoljno edukovani jer se često mogu naći primjeri kad oni podržavaju seksizam i diskriminaciju žena.“

Polemika se vodila i o tome da li mediji treba da objavljuju seksistički govor mržnje posebno ako dolazi od državnih funkcionera i javnih ličnosti. Većina učesnika/ca kao rješenje vidi da takav govor treba prenijeti kako bi građani i građanke imali uvid u stavove političke elite i, u odnosu na to, izvršili politički izbor, ali uz obavezan kritički osvrt i osporavanje takvog govora kao štetnog. Kako dodaju,

takav govor „ne mora se uvijek doslovce prenositi, već se može prepričati, opisati bez korišćenja eksplicitnih riječi i kvalifikacija“. Ako je riječ o govoru mržnje koji dolazi od običnog građanina/ke, nema potrebe da mediji prenose takve izjave, već, kako predlažu, mogu tu temu obraditi kao društveni problem.

Mediji i urednički kadar kritikuju se da nijesu dovoljno zainteresovani za ove teme jer nijesu dovoljno popularne i zanimljive, te da biraju senzacionalistički pristup koji donosi gledanost i broj klikova.

„Mediji olako prelaze preko ovakvih tema, koje su jako značajne za jedno zdravo društvo, ali možda nisu korisne za njihove finansije i porast profita“, izjavio je jedan od učesnika diskusije.

Pojedini učesnici/e kao uzroke seksizma identifikuju rijaliti programe, kao i modnu i estetsku industriju gdje, kako ističu, sve mlade djevojke žele da izgledaju isto, po uzoru na javne ličnosti. Smatraju da rijaliti programi degradiraju žene kao ljudska bića uz mizoginiju koja se promovira kroz komunikaciju i ponašanje tokom 24 sata praćenja i snimanja uzajamnih relacija između žena i muškaraca. Polemika se vodila o tome da li ih treba zabraniti, ili ne. Dok jedni tvrde da takvu vrstu programa treba ukinuti, jer „**truje cjelokupno društvo i pojačava najgore i najrigidnije rodne stereotipe uz ponižavanje i omalovažavanje žena**“, drugi navode da je riječ o slobodi izražavanja u kojem, jedino, pozivanje na nasilje zaslužuje podnošenje krivične prijave.

Diskusija o pravu da se izrazi svoje mišljenje usmjerena je u pravcu eliminisanja zloupotrebe slobode govora i jačanja zaštite dostojanstva i integriteta svake osobe, te jasnog opredjeljenja da seksizam i mizoginija ne smiju da budu sastavni dio života žena. Na kraju je zaključeno da su nedostatak sankcija i mali procenat procesuiranja slučajeva nasilja nad ženama neki od važnih uzroka prisutnosti i jačanja seksizma, mizoginije i govora mržnje prema ženama.

Društvene mreže prepoznate su kao posebno opasne zbog visokog stepena tolerancije seksističkog i mizoginog ponašanja i govora, i rijetkog sankcionisanja pojedinaca zbog toga. Kao uzroci i pojavni oblici navode se lične frustracije, ljutnja, ljubomora, osveta, uz neovlašćeno objavljivanje i dijeljenje fotografija i video snimaka iz privatnog života kojima se žene pokušavaju poniziti i osramotiti, a što ostavlja ozbiljne posljedice na svaku ženu koja se suoči sa tim.

Tokom dijaloga razgovaralo se o neophodnosti da mediji dekonstruišu rodne stereotipe i predrasude, češće govore o posljedicama seksizma i mizoginije, otvore svoje sadržaje za predstavljanje muškaraca i žena u nestereotipnim rodnim ulogama, i omoguće promociju uspješnih žena koje su ostvarile rezultate u karijeri. Sve to, kako smatraju diskutanti/kinje, uticaće na smanjenje seksizma i mizoginije u cjelokupnom društvu, a opredjeljenja novinara i novinarki u vrjednosnom smislu u tome igraju ključnu ulogu.

„Mediji treba da pruže podršku i osnaže žene tako što će im omogućiti siguran prostor u kojem će ravnopravno s muškarcima moći da govore o svojim potrebama, perspektivama i uspjesima, uz puno uvažavanje njihovog dostojanstva.“

Zaključeno je da je rješenje edukovati novinare/ke u cilju izgrađivanja sistema vrijednosti koji je usmjeren ka poštovanju ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, što će se reflektovati u sadržajima koje stvaraju, i biti čvrsta brana seksističkom govoru mržnje i degradaciji žena. Problemske oblasti u kontekstu seksizma, mizoginije i govora mržnje prema ženama u medijima i na društvenim mrežama identifikovane su kroz duboko ukorijenjene patrijarhalne stavove i rodne stereotipe. Glavni izazovi prepoznati tokom dijaloga su:

Normalizacija diskriminirajućih stavova: Normalizacija seksističkog govora u medijima, na društvenim mrežama i u društvenim normama doprinosi održavanju diskriminirajućih stavova prema ženama. To se reflektuje ne samo među građanima i građankama, već i među novinarima/kama i institucijama koje bi trebale spriječiti i sankcionirati diskriminatorno ponašanje.

Uzroci i edukacija: Duboko ukorijenjeni patrijarhalni stavovi i rodni stereotipi stvaraju osnov za seksizam, mizoginiju i rodno zasnovani govor mržnje. Nedovoljna edukacija o granicama slobode izražavanja doprinosi neshvatanju ozbiljnosti seksističkog govora, naročito na društvenim mrežama.

Nedostatak sankcija i odgovornosti: Nedostatak adekvatnih sankcija za seksistički i mizogin govor stvara percepciju da nema posljedica za iste. Građani i građanke često koriste društvene mreže za vrijeđanje žena, smatrajući da nemaju odgovornost za takvo ponašanje.

Rodna neravnopravnost i nedovoljna borba protiv nasilja: Postojanje rodne neravnopravnosti u mnogim oblastima, normalizacija nasilja i nedovoljna borba protiv nasilja prema ženama doprinose opstajanju seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje u medijima i na društvenim mrežama.

Medijska neosjetljivost i nedovoljna kontrola sadržaja: Mediji se rijetko bave dekonstrukcijom rodni stereotipa, ne ukazuju na štetnost seksizma i mizoginije, te rijetko stavljaju takav govor u kritički kontekst. Nedovoljna kontrola medijskih sadržaja, uključujući i komentare, doprinosi širenju seksističkog govora.

Društvene mreže kao posebna opasnost: Društvene mreže predstavljaju posebnu opasnost za širenje rodno zasnovanog govora mržnje. Nedovoljno efikasno sankcionisanje takvog ponašanja omogućava zloupotrebu slobode izražavanja za diskriminaciju žena.

Nedostatak medijske podrške i promocije uspješnih žena: Nedostatak podrške medija u dekonstrukciji rodni stereotipa, nedovoljna promocija uspješnih žena i nedovoljno otvaranje prostora za raznolike perspektive doprinose održavanju seksizma i mizoginije u društvu.

Političari/ke i javne ličnosti

- *Mi stalno mislimo da, ako je neko poznat, priznat u nekom domenu, makar to bili i oni koji nisu živi, moraju biti u pravu.*
- *Promoviše se politika jednakosti, a onda, javno izgovoreni stav koji je sasvim suprotan.*
- *U današnjoj eri, popularnost političara često raste kako postaju brutalniji u svojim seksističkim izjavama.*
- *Što je veća pozicija i položaj čovjeka, to je veća odgovornost za izgovorenu riječ, ali, što je viši položaj, manje je reakcije u javnosti.*
- *Nažalost, najveći problem u našem društvu je to što političari i javne ličnosti neće snositi posljedice zbog svojih izjava.*

Učesnici/e dijaloga smatraju da javne ličnosti, posebno političari i političarke, igraju ključnu ulogu u oblikovanju mišljenja i ponašanja ljudi u društvu. Prepoznajući da su javne ličnosti, često, uzor i lideri/ke, naglašavaju visok stepen odgovornosti koji proizilazi iz njihove prepoznatljivosti u javnosti. Osvrćući se na političare/ke, kao posebno uticajne osobe, ističu da oni predstavljaju vođe koje predlažu, podržavaju i donose zakone, te oblikuju politike koje upravljaju zemljom, pa, stoga, njihove riječi i postupci mogu imati dalekosežne posljedice na društvo.

U kontekstu manifestacija seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje, učesnici/e povezuju ove pojave s načinom vođenja politike. To obuhvata lične stavove i ponašanje političara/ki, njihove izjave u medijima i na društvenim mrežama te njihov javni nastup. Učesnici/e smatraju da „političari/ke, kao tvorci zakona, imaju moć da utiču na regulative koje se odnose na rodnu ravnopravnost i borbu protiv seksizma. Njihove odluke direktno oblikuju pravni okvir društva“.

Neki od izjava učesnika/ca u vezi s tim su:

„Taj koji stvara zakone, pita li se šta poručuje javnosti svojim izjavama.“

„Promoviše se politika jednakosti, a, onda, javno izgovoreni stav koji je sasvim suprotan.“

Izjave političara/ki u medijima često su pod lupom javnosti. Njihov medijski nastup igra ključnu ulogu u percepciji ljudi o političarima/kama, ali i u oblikovanju javnog mnjenja o određenim temama. Aktivnost političara/ki na društvenim mrežama dodatno proširuje njihov uticaj. Izjave i postupci na ovim platformama mogu brzo postati viralni i imati snažan uticaj na građane/ke.

U svijetlu navedenih stavova, učesnici/e prepoznaju važnost pažljivog i odgovornog ponašanja političara/ki u javnosti, posebno u kontekstu borbe protiv seksizma i promocije rodne ravnopravnosti.

„Oni moraju biti svjesni svoje uloge u oblikovanju društvenih normi i svojim primjerom preuzeti odgovornost za stvaranje poštovanjem temeljenog društva.“

Učesnici/e dijaloga manifestacije seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje vezuju za način vođenja politike koji obuhvata i lični stav i ponašanje političara/ki, izjave u medijima i na društvenim mrežama i njihov javni nastup. Istovremeno, imaju osjećaj da postoji izražen stepen tolerancije kada su u pitanju izjave političara/ki i drugih javnih ličnosti.

„Činjenca da su javne ličnosti, sve će im se tolerisati.“

Tokom dijaloga, mladi su istakli da izjave političara/ki nekada sadrže poruke koje dovode u pitanje kredibilitet žrtava nasilja, ili promovišu stereotipe u kojima se žena ne posmatra kao slobodna i samostalna individua. Takođe su istakli nužnost promjene društvenih normi koje normalizuju ovakvo ponašanje političara/ki, kako bi se osigurala rodna ravnopravnost i poštovanje prema svim članovima i članicama društva.

Učesnici/e dijaloga su istakli da se **seksizam među političarima/kama ne manifestuje samo unutar skupštinskih klupa, već i izvan njih**. Političari/ke, zajedno s javnim ličnostima, često otvaraju teme u medijima na način koji podstiče kršenje ljudskih prava, posebno kada je u pitanju seksizam. Oni često koriste medije poput TikToka i YouTube-a kako bi popularizovali seksističke stavove.

„U današnjoj eri, popularnost političara često raste, kako postaju brutalniji u svojim seksističkim izjavama.“

„Umjesto da osude političare zbog seksističkih izjava, neki ljudi ih podržavaju i dijele njihove kontroverzne stavove.“

Ovo je posebno izraženo na društvenim mrežama gdje se seksističke izjave šire i postaju viralne. Učesnici/e su ukazali na zabrinjavajuću činjenicu da je ova vrsta ponašanja naišla na određeni odjek kod opšte populacije.

„Navedeno je u uskoj vezi i sa društvenim mrežama, tako da, ukoliko se osvrnemo na česte seksističke izjave političara, da li će zaista većina reći: 'Ne, ovaj mi se zaista ne sviđa' ili ćemo da mu podignemo popularnost, tako što prenosimo te isječke, izjave, reelsove.“

Jedan od primjera seksističke izjave, ali i uzroka postojećeg stanja, jeste **nedostatak svijesti među političarima/kama o seksizmu u vlastitim izjavama**.

U jednom slučaju seksističke izjave političara, opšti utisak je bio da on uopšte nije bio svjestan nivoa seksizma u svojoj izjavi, a, nažalost ni većina javnosti. Reakcije su bile polarizovane, pri čemu su neki bili ogorčeni, pretežno žene i osobe koje su bilo svjesnije i edukovane da razumiju određene koncepte. S druge strane, neki su izrazili simpatije prema političaru, ne shvatajući seksistički karakter njegove izjave. Ovakav primjer ilustruje koliko je važna edukacija i podizanje svijesti o seksizmu, čak i među samim političarima/kama, kako bi se smanjile štetne posledice takvih izjava na društvo.

Tokom dijaloga, uočene su manifestacije **zloupotrebe ženskih prava u političke svrhe**, posebno tokom izbornih kampanja. Političari/ke često ističu svoju posvećenost ženskim pravima u promotivnim govorima, kako bi privukli glasački kontingent, ali, nakon izbora, često zanemaruju ova pitanja. Žene postaju predmet pažnje samo kroz šale koje imaju jasan seksistički prizvuk.

Uočeno je da se tokom političkih mandata i javnih govora političari/ke često fokusiraju na popularna društvena pitanja, poput borbe protiv nasilja nad ženama, da bi kasnije malo, ili ništa preduzeli po tim pitanjima. Ova zloupotreba ženskih prava u političke svrhe ukazuje na nedosljednost političara/ki u ispunjavanju svojih predizbornih obećanja i stvarnu posvećenost pitanjima rodne ravnopravnosti.

Dijalog je naglasio **učestalo javno omalovažavanje žena iz javnog i političkog života**. Nedolično ponašanje, komentari o fizičkom izgledu, stajlingu i tijelu žena, kao i komentari o njihovom seksualnom opredjeljenju, predstavljaju ozbiljan problem. Fizički izgled žene često se seksualizuje u medijima, što je čini metom različitih oblika komentarisanja.

Tokom dijaloga, prepoznata je i **druga dimenzija prikrivenog seksizma**, posebno u vezi sa prikazivanjem fotografija javnih ličnosti i političarki, na primjer, u kupaćem kostimu na plaži ili iz njihovog privatnog života. Učesnice su primijetile komentare koji **sugerišu da žene koje su u braku i imaju djecu bolje prolaze u takvim situacijama u poređenju sa neudatim ženama**. Ova opažanja ukazuju na to da se žene koje su u braku često percipiraju kao sigurnije i poštovanije, naročito zbog ostvarene porodice i djece.

„Žene koje su u braku su manje diskriminisane od onih koje to nisu.“

Ovo otkriva da postoji određeni društveni stereotip koji favorizuje žene u braku i sa porodicom, dok, istovremeno, može staviti neudate žene u nepoželjan položaj. Svijest o ovoj dinamici je važna kako bi se suprotstavilo implicitnom seksizmu i promovisala **ravnopravnost, bez obzira na bračni status žena**.

Ovakvi komentari, ne samo da omalovažavaju žene, već stvaraju neprijateljsko okruženje koje otežava njihov aktivni angažman u javnom životu. **Svijest o ovakvim izjavama i njihovo osuđivanje su važni koraci ka stvaranju ravnopravnijeg društva bez diskriminacije**.

Razmatranje seksizma i mizoginije neizostavno zahtijeva fokus na **odnos zajednice, a posebno političara/ki i javnih ličnosti prema ženama u politici**. Tokom dijaloga jasno je naglašeno kako se percepcija i odnos prema ženama značajno mijenja kada one uđu u politiku.

„Prije nego što postanu politički eksponirane, žene nisu bile predmet napada.“

Međutim, čim se politički angažuju, suočavaju se s momentalnim porastom negativnih reakcija, a mnogi se sebe smatraju ovlašćenima da ih vrijeđaju i da se ponašaju prema njima na način koji je krajnje neprihvatljiv.

Ovaj fenomen ukazuje na duboko ukorijenjene rodne predrasude i izazove s kojima se žene suočavaju u političkom svijetu. Ulazak žena u politiku često izaziva predrasude i otpor, a javne ličnosti, umjesto da budu poštovane zbog svojih političkih stavova i doprinosa, postaju mete neosnovanih napada i vrijeđanja. **Ovaj trend, ne samo da otežava ženama da se izraze i djeluju u politici, već šalje i štetnu poruku da je neprihvatljivo ili opasno kada žene preuzmu aktivnu političku ulogu**.

Tokom dijaloga iznijet je primjer u kojem su neke političarke nazvane **“starletama političke prostitucije”**, pri čemu se naglašava da se takav govor, vjerovatno, nikada ne bi upotrijebio u odnosu na muškarce.

Detektovano je da su najugroženije mlade žene u politici, kao i žene koje se jasno prepoznaju kao borkinje za ženska prava. One su posebno izložene raznim napadima i pritiscima. Ovaj alarmantni trend ukazuje na to da žene koje se aktivno zalažu za svoja prava i učestvuju u politici, često postaju mete neprikladnih napada i negativnih kampanja. Njihov angažman često nailazi na otpor i agresiju, što može značajno otežati njihovu političku karijeru. Ova saznanja ukazuju na neophodnost sistemskih promjena kako bi se stvorila sigurnija i podrža-

vajuća sredina za žene u politici, omogućavajući im da se izraze i djeluju bez straha od napada ili diskriminacije.

„Kada sam počinjala, sjećam se da sam mislila- Bože, kako me kolege vole. Uvijek sam tu kada treba da se fotografiramo, sve je bilo divno, dok na prvom unutarstranačkom glasanju nisam bila druga po broju glasova. Od tog trenutka sam postala 'vještica'. Počeli su komentari poput, kako me muž trpi, i slično. U tom trenutku postajem njihova najveća rivalka u političkom smislu“, govori o svom iskustvu jedna političarka.

Ono što zabrinjava jeste vrlo aktivna diskusija dijela muških učesnika iz koje se stiče utisak da opravdavaju seksistički govor i mizoginiju kojoj su izložene političarke uz opravdanje „da je politika takva, prljava i da su one svjesne u šta ulaze, ta da će se učešćem u politici i same zaprljati“.

Više puta je naglašavano da se napadi na žene koje su aktivne u javnom životu, opravdavaju njihovim aktivizmom i isticanjem, i insinuiraju da je ćutanje uslov za sprečavanje seksističkih napada.

Političari/ke i javne ličnosti često se percipiraju kao **uzori koji oblikuju stavove mladih i svih građanki i građana**, s obzirom na popularnost i priznatost koju uživaju. Postoji rašireno vjerovanje da, ako je neko poznat ili priznat, sve što kaže ili uradi je ispravno. Ovo poistovećivanje s poznatim ličnostima može imati značajan uticaj na formiranje mišljenja i ponašanja ljudi, posebno mladih.

„Mi se stalno poistovjećujemo i mislimo da, ako je neko poznat, priznat u nekom domenu, makar to bili oni koji nisu živi, moraju biti u pravu.“

Učesnici/e dijaloga ističu da se ovakvo poistovećivanje često događa čak i sa istorijskim ličnostima.

U kontekstu manifestacija seksizma u javnom životu, **primećuje se negativan stav javnih ličnosti prema ženama, koji se reflektuje kroz njihova djela i govore.** Navodi se i konkretni primer iz oblasti muzike i kulture, gde je poznata ličnost tokom gostovanja u emisiji neprimjereno dodirivala voditeljku.

Zabrinjavajuće je što je dio javnosti podržao ovu ličnost, opravdavajući njegov čin kao “kiks” u karijeri, ističući da je on čovjek slobodnog duha. Ovakav stav ukazuje na to koliko uticaja javne ličnosti imaju, te da se često njihov prethodni rad i uspjeh može koristiti kao izgovor za neprimjereno ponašanje. Ovo jasno ukazuje na potrebu za osudom i sankcijama u slučajevima seksističkog ponašanja, bez obzira na raniji uspjeh javnih ličnosti.

Primijećeno je, ne samo kod nas, već i u regionu, da osobe koje se nazivaju javnim ličnostima često nemaju odgovarajuće pokriće za svoju popularnost. Učesnica dijaloga izražava mišljenje da bi **prave javne ličnosti trebalo da imaju ostvarenja i dostignuća koja opravdavaju njihov javni status.** Međutim, sve je više onih koji stiču popularnost, posebno kao influenseri, bez jasnog razloga i utemeljenja.

„Njihove izjave često imaju značajan odjek u javnosti, što može dovesti do toga da ljudi prihvataju njihove stavove bez dubljeg razmišljanja o njihovoj verodostojnosti ili štetnosti tih stavova.“

„Ova pojava dovodi do negativnog uticaja na javno mnjenje, s obzirom na to da ove ličnosti često šire seksističke komentare, objave i javni govor mržnje i neophodno je sankcionisanja ovakvih postupaka po zakonu.“

Učesnici/e su komentarisali i izjavu koja je dovodila u pitanje ostvarenost žene, ukoliko nije majka. Razgovarali su o nejednakom odnosu prema odluci o potomstvu kod muškaraca i žena, ističući da žene često doživljavaju osudu zbog odluke da nemaju djecu, dok je takva osuda rijetka, ili skoro nepostojeća u slučaju muškaraca.

Istaknuta je zabrinutost zbog nedostatka odgovornosti političara/ki i javnih ličnosti za svoje izjave, ističući da najveći problem u društvu leži u nedostatku sankcija za takvo ponašanje.

„Što je veća pozicija i položaj čovjeka, to je veća odgovornost za izgovorenu riječ, ali što je viši položaj, manje je reakcije u javnosti.“

„Nažalost, najveći problem u našem društvu je to što političari i javne ličnosti neće snositi posljedice zbog svojih izjava.“

U odnosu političara/ki i javnih ličnosti, učesnik je dodao da misli da oni ponekad ne razmišljaju dovoljno o odgovornosti i težini svojih riječi, te da ne shvataju koliko te izjave mogu uticati na veliki broj ljudi. Izražava zabrinutost zbog toga što, iako je njihova odgovornost veća, često izostaje adekvatna reakcija na njihove neprimjerene izjave.

Izjave ukazuju na uočeno odsustvo odgovornosti u političkim krugovima. Perspektiva učesnika/ca na ovu temu jasno je iskazana kroz sljedeću izjavu:

„Njihova odgovornost je dosta veća od odgovornosti samog građanina, te, ukoliko neko, ko je na takvoj poziciji, ispoljava seksističko ponašanje, drugi ljudi se, shodno našem mentalitetu, samo ohrabruju da se tako ponašaju i da bez pardona komentarišu na takav način.“

Ovaj komentar naglašava uticaj osoba na visokim položajima na oblikovanje javnog mnjenja i ističe potrebu za promjenama u pristupu i sankcijama prema seksističkim izjavama javnih ličnosti.

U dijalogu se razgovaralo i o **uticaju religije na položaj žena**. Izjave visokih vjerskih zvaničnika često degradiraju žene i svode ih na manje vrijedna ljudska bića. Naglašeno je kako ovdje dolazi do problema uticaja institucije koja podržava osobu koja javno izražava ove stavove u ime vjerske organizacije.

Kritika je usmjerena ka pojedincima koji iznose riječi koje su krajnje suprotne osnovnim principima vjere. Svijest o tome može doprinijeti promociji zdravijeg i ravnopravnijeg tumačenja vjere, odvojenog od diskriminatornih stavova prema ženama.

Učesnici/e su izrazili zabrinutost zbog vezivanja vjere za pojedince, što izaziva poteškoće i konfuziju u razumijevanju suštine vjere i njenih vrijednosti. Naglašeno je da se u svakoj vjeri dešavaju situacije u kojima pojedinci iznose riječi koje su krajnje mizogine, suprotne osnovnim principima vjere. Ova refleksija ukazuje na potrebu za promovisanjem razumijevanja vjere koje je fokusirano na esencijalne vrijednosti, a koje podstiču jednakost i poštovanje.

Suštinski problem koji učesnici/e primjećuju jeste **povratak ideja i ideologija koje smo smatrali prevaziđenim**, a koje sada ozbiljno ugrožavaju položaj žena. Žene su sužene na ulogu slušavki u porodici, svedene na mehanizam za rađanje i reprodukciju, bez prepoznavanja njihove pune vrijednosti.

„Građani bi trebalo da budu svjesni da, kada se govori o vjerskim učenjima, to se vezuje za duhovnost, ljubav, mir i pažnju.“

Učesnici/e dijaloga su istakli važnost lidera/ki kao osoba od povjerenja, čije riječi imaju ozbiljne posljedice za društvo, posebno kada su usmjerene protiv određenih grupa građana/ki. Naglašeno je da lideri/ke, posebno oni sa značajnim društvenim uticajem, treba da budu odgovorni u svojim izjavama, kako bi spriječili negativne posljedice i podstakli društvo na inkluziju i poštovanje različitosti.

Učesnici/e su saglasni s činjenicom da **izostaje osuda javnog mnjenja**, te da reakcije često zavise od pojedinaca, ali da osuda nije dovoljno snažna. Naglašava se da **nedostaje moralna osuda, koja ima značajan efekat, za razliku od sankcija koje neka javna ličnost može dobiti**. Ova diskusija ukazuje na potrebu za promjenom društvenog stava kako bi se stvorila **podrška i poštovanje prema ženama na javnoj sceni na osnovu njihovih sposobnosti, umjesto da se fokus stavlja na stereotipe ili pretpostavke o njihovom uspjehu**.

Zaključci dijaloga ukazuju na nekoliko ključnih problema i oblasti koje zahtijevaju pažnju i promjene:

Odgovornost javnih ličnosti i političara/ki: Učesnici/e dijaloga izražavaju zabrinutost zbog nedostatka odgovornosti političara/ki za svoje izjave. Naglašava se da, što je pozicija i položaj čovjeka veći, to je i odgovornost za izgovorenu riječ veća. Nedostatak sankcija za seksističke izjave političara/ki doprinosi širenju takvih stavova u društvu.

Zloupotreba ženskih prava u političke svrhe: Uočava se da političari/ke često ističu svoju posvećenost ženskim pravima tokom izbornih kampanja, ali zanemaruju ta pitanja nakon izbora. Ova zloupotreba ženskih prava ukazuje na nedosljednost političara/ki u ispunjavanju predizbornih obećanja.

Seksizam u javnom životu: Manifestacije seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje su prepoznate u politici, medijima i društvenim mrežama. Javne ličnosti, uključujući političare/ke, često otvaraju teme na način koji podstiče kršenje ljudskih prava, posebno kada je u pitanju seksizam.

Nedostatak moralne osude: Nedostatak moralne osude javnih ličnosti koje iznose seksističke izjave čini se kao ozbiljan problem. Osude često izostaju, a reakcije su nerijetko blage. Svijest o ovom nedostatku ukazuje na potrebu za promjenom društvenog stava prema ovakvim izjavama.

Uticaj javnih ličnosti na formiranje mišljenja: Učesnici/e dijaloga ističu ključnu ulogu javnih ličnosti, posebno političara/ki, u oblikovanju društvenih normi i mišljenja. Poistovećivanje s poznatim ličnostima često dovodi do prihvatanja njihovih stavova, bez dubljeg razmišljanja o njihovoj vjerodostojnosti ili štetnosti.

Diskriminacija žena u politici: Ulazak žena u politiku često izaziva predrasude, otpor i neprikladne napade. Posebno su ugrožene mlade žene i one koje se aktivno zalažu za ženska prava. Diskriminacija žena u politici ukazuje na potrebu za sistemskim promjenama, kako bi se stvorila sigurnija i podržavajuća sredina.

Uticaj vjerskih institucija: Kritika se upućuje i visokim vjerskim zvaničnicima koji iznose stavove koji degradiraju žene. Svijest o odvajanju ličnosti od institucije i fokus na vrijednostima poštovanja i uvažavanja svih vjerskih zajednica postaje važna.

Povratak tradicionalnih ideologija: Primjećuje se povratak ideja koje su smatrane prevaziđenim, posebno onih koje sužavaju ulogu žena na tradicionalne stereotipe. Svijest o važnosti promocije ravnopravnosti i suzbijanja diskriminacije postaje ključna.

Seksizam kao prepreka ostvarivanju prava i pristupu uslugama

- *Rijetke su situacije u kojima se neko raspravlja sa muškarcima, uglavnom se to radi sa ženama, te znaju reći: „Sad si našla da dođeš, vidiš li koja je gužva.“*
- *Uvijek će svi biti ljubazniji prema muškarcu, počev od šalterskih službenika i službenica, do ponašanja zaposlenih u bilo kojoj instituciji. Najlakše je biti drzak i bezobrazan prema ženi, jer se od nje ne očekuje gruba ili nasilna reakcija na uvrede i/ili nepristojno ponašanje, i isto se prema ženama ponašaju i žene i muškarci.*
- *Žene, uglavnom, ćute i tolerišu jer se boje konflikta.*

Učesnici/e dijaloga ističu da se svakodnevno susrijeću sa seksizmom i mizoginijom u ostvarivanju svojih prava, gdje se često ne osjećaju bezbjedno, ili su nedovoljno uvažene kao građanke, a posebno kao korisnice nekih usluga. Seksističko ponašanje doživljavaju u institucijama, javnom prevozu, taksiju, socijalnim i zdravstvenim službama, policijskim i pravosudnim organima, trgovini, ugostiteljskim objektima i sl.

„U zajednici prepoznajemo drugačije ponašanje prema ženama u istim situacijama. Uvijek će svi biti ljubazniji prema muškarcu, počev od šalterskih službenika i službenica do ponašanja zaposlenih u bilo kojoj instituciji. Najlakše je biti drzak i bezobrazan prema ženi, jer se od nje ne očekuje gruba ili nasilna reakcija na uvrede i/ili nepristojno ponašanje i isto se prema ženi ponašaju i žene i muškarci.“

Navodi se nepristojan prijem tj. seksistički odnos zaposlenih prema klijentkinjama u javnim ustanovama i organizacijama lokalne samouprave prilikom prijema i tokom samog rada, tj. ostvarivanja određenog prava.

„Pogrdno oslovljavanje-nepoštovanje prema korisnicama usluga, ali i samih poslodavca prema zaposlenim ženama u javnim ustanovama tj. organizacijama lokalne samouprave.“

Grupa ističe da se često sa seksističkim izjavama susrijeću na šalterima i da ih koriste, podjednako, i muškarci i žene koji tamo rade. Navode primjere gdje su, recimo, šalterske radnice mnogo neprijatnije prema ženama nego muškarcima. Ženama se obraćaju povišenim tonom, čak koriste i ružne riječi, govore da im neće dati određena pojašnjenja ili će samo reći „Sada nam je pauza“, „Ne može se završiti danas, dođite opet sutra“ i tome slično.

„Rijetke su situacije u kojima se neko raspravlja sa muškarcima, uglavnom to rade sa ženama, te znaju reći: ‘Sad si našla da dođeš, vidiš li koja je gužva.’“

„Ja sam bila u prilici gdje muškarac ženi na kasi kaže: ‘Ajde, kobilčino jedna, mrdni se više!’. Strah od fizičke sile muškarca, čini da je jako mali broj žena koje se tome suprotstavljaju.“

Čak i kada se vrijeđaju osobe oba pola, nivo uvreda je različit:

Ženama se često zna reći: „Šta ste se raskokodakale?“, a muškarcima: „Šta ste se raspričali tu kao neke žene.“

Posebno je problematičan odnos prema ženama koje, zbog pretrpljenog nasilja, traže zaštitu i pravdu u institucijama.

Ukoliko pristojno izgleda, ili se još, ne daj bože doćerala, svakodnevno se mogu čuti izjave tipa:

„Pogledaj je, palo joj je napamet da se šmika i doćeruje.“

„Nije je sramota da traži pomoć, a vidi kako je obučena.“

„Ona je histerična, nije ni čudo onom čovjeku što je maltretira.“

„Ja mislim da ona ima ljubavnika.“

Smatraju da se i u sudskim postupcima, takođe, procjenjuje njen izgled, „moralnost“, a to će učiniti i cjelokupna javnost, koja će, ako joj da epitet nemoralne žene, umjesto podrške pružiti „linčovanje“.

Danas, u 21. vijeku, prvo pitanje koje se postavi ženi nad kojom je izvršeno seksualno nasilje, počevši od policije, tužilaštva ili suda je: „A što si bila sama, što si bila tamo, a kako si se obukla, što se nisi branila, što nisi vikala itd.“

„Nisam plakala, ni vrištala, došla sam u policiju jer sam donijela tu odluku, ali me oni uopšte nijesu ozbiljno shvatili. Očigledno za njih nisam bila ‘dovoljno žrtva’.“

Ponašanje zaposlenih u institucijama kada su žene klijentkinje, nerijetko karakteriše nepoštovanje ličnosti, nepružanje relevantnih informacija koje su praćene ironičnim opaskama, kao i dobacivanja, neljubaznost, implusivne reakcije:

„Dolazim u MUP i kažem da nisam kriva što me inspektor nije upisao u knjigu stranaca. Ja sam dolazila i uredno se javila, na šta sam dobila komentar: Šta će tebi taj boravak, idi kući kuvaj ručak“, jedan je od takvih primjera.

Smatra se da se seksističko ponašanje ispoljava u različitim segmentima života u zajednici i na različitim nivoima, koje često bude i neverbalno, ali vrlo jasno.

„Ono što ja primjećujem jeste odmjeravanje žena, samog tijela, stila oblačenja i to i od strane muškaraca, a i žena. To je ‘skeniranje’ osobe od glave do pete, kako izgleda, kako je obučena, u kojoj je mjeri našminkana, kako se ponaša i slično, te, u skladu sa ‘procjenom’, prave se različite gestikulacije koje kod žena izazivaju neprijatan i ponižavajući osjećaj.“

Dijalog o iskustvima žena u zdravstvenom sektoru otkriva da se mnoge žene suočavaju s nelagodnom i osjećajem srama prilikom posjeta ginekologu/ginekološkinji ili tokom samih pregleda. Ovaj fenomen posebno je izražen u manjim sredinama. Žene iznose da su često ponižene tokom

porođaja, pri čemu osoblje iznosi neprimjerene komentare, vike i uvrede. Primjer jednog od takvih komentara: „E kad si 'ono' radila, tad ti je bilo lijepo, što se dereš sad“, ilustruje neprijateljsko okruženje s kojim se žene suočavaju u trenucima ranjivosti.

U današnjem društvu, odlazak kod ginekologa/ginekološkinje smatra se normalnim i neophodnim za očuvanje ženskog zdravlja. Međutim, dijalog ukazuje na to da još uvijek postoje predrasude koje okružuju **odlazak neudatih žena kod ginekologa/ginekološkinje**. Često se sudi ženama koje nije su udate i nemaju djecu, što može rezultirati negativnim komentarima i stereotipima. Istovremeno, učesnici/e naglašavaju činjenicu da veliki broj žena bira privatne ginekologe/ginekološkinje. Ovo može ukazivati na nekoliko faktora, uključujući nedostatak povjerenja u javne zdravstvene ustanove, želju za privatnošću ili nedostatak adekvatne brige u okviru državnog sistema.

U malim sredinama, gdje je dom zdravlja centralna tačka, žene se suočavaju s javnim predrasudama i osudama kada se vide ispred ginekološke ambulante. Negativni komentari i ogovaranja stvaraju neprijatno okruženje za žene koje žele brinuti o svom zdravlju. **Društveni pritisak na žene da budu udate i da imaju djecu prije odlaska kod ginekologa/ginekološkinje ukazuje na duboko ukorijenjene norme koje se još uvijek održavaju u određenim zajednicama.**

„Tako je, pogotovo u malim sredinama u domovima zdravlja. Ispred ambulante ima čekaonica, pa vas tu vide žene koje imaju djecu, i znaju prokomentarisati: 'Šta će ona kod ginekologa, koji je razlog za to, kada nisu udate i nemaju djecu, ko zna možda će da abortira, ove današnje ne znaju kud udaraju.'“

U dijalozima su iznešeni i primjeri kako zaposleni/e u obrazovnim institucijama mogu negativno uticati na djecu, podržavajući seksizam, mizoginiju i rodne stereotipe, a, istovremeno, imaju jedno ponašanje kada na takve pojave reaguju majke, a drugo kada reaguju očevi. U dijalogu se opisuje situacija u kojoj je jedna majka iznijela da je njena ćerka više puta bila žrtva fizičkog nasilja od strane dječaka iz razreda. Kada je otišla kod razredne da riješi situaciju, razredna je opravdala nasilje riječima da se dječaku vjerovatno sviđa djevojčica i konstatovala da su djevojčice “napadne, agresivne i lajave”.

„Sigurno tako ne bi reagovala da je otac djevojčice otišao na razgovor kod razredne, i te kako bi pazila šta priča“, komentar je učesnice.

Dakle, u zajednici prepoznajemo drugačije ponašanje prema ženama i/ili muškarcima u istim situacijama. Često se ističe da su muškarci privilegovani u svakom segmentu, te da ih često privileguju i same žene.

„Kada ste žena i, pritom mlada, ukoliko želite nešto da završite, trebaće vam više vremena. Međutim, muškarcu se odmah završi, jer kod nas muškarci imaju veći autoritet i njima se manje zamjeraju.“

„Žene uglavnom ćute i tolerišu, jer se boje konflikta.“

Zaključeno je da se seksizam pojavljuje na različitim nivoima, od neverbalnih gestova do otvorenih uvreda. Žene se često suočavaju s neprijateljskim odnosima zaposlenih u javnim ustanovama, s naglaskom na šalterima, gdje se primjećuje nesrazmjerna neprijatnost prema ženama u odnosu na muškarce. Povišen ton, ružne riječi i nedostatak pružanja informacija, samo su neki od oblika diskriminacije. Osim toga, ukazano je na različit nivo uvreda koje se upućuju muškarcima i ženama, pri

čemu žene često doživljavaju uvrede vezane za izgled i ponašanje. Posebno zabrinjava seksističko ponašanje prema ženama koje traže zaštitu od nasilja, kako u institucijama socijalne zaštite, tako i u pravnim postupcima. Pretpostavke i stigmatizacija žrtava, koje se ocjenjuju na osnovu izgleda, oblačenja i ponašanja, ukazuju na ozbiljan problem društvenog odnosa prema ženama. Nadalje, dijalog otkriva da žene često doživljavaju neugodnosti prilikom posjeta ginekologu/ginekološkinji. Predrasude o neudatim ženama koje idu kod ginekologa/ginekološkinje još uvijek postoje u nekim zajednicama, stvarajući pritisak na žene koje žele brinuti o svom zdravlju. Jedan od ključnih problema je i nedostatak podrške ženama koje se suočavaju sa seksističkim komentarima i ponašanjem. Učesnici/e primećuju da žene često čute i tolerišu diskriminaciju iz straha od konflikta. Iz svega navedenog da se zaključiti da seksizam u institucijama često može rezultirati ograničenim pristupom uslugama.

Problemske oblasti u kontekstu seksizma, kao prepreke ostvarivanju prava i pristupa uslugama, mogu se izdvojiti na osnovu prikazanih iskustava iz dijaloga. Evo nekoliko ključnih zaključaka:

Diskriminacija u javnim ustanovama i institucijama: Žene se suočavaju sa seksizmom i mizoginijom u javnim ustanovama poput institucija lokalne samouprave, policije, pravosudnih organa i zdravstvenih službi. Primjeri neprijatnosti na šalterima, nedoličnog ponašanja zaposlenih i uvreda ukazuju na ozbiljan problem diskriminacije unutar ovih institucija.

Ponašanje u zdravstvenom sektoru: Žene doživljavaju nelagodu i poniženje prilikom posjeta ginekologu/ginekološkinji, posebno u manjim sredinama. Osude neudatih žena koje posjećuju ginekologa/ginekološkinju, pokazuju predrasude o bračnom i roditeljskom statusu žene. Socijalni pristisci i osude: Društveni pritisak na žene koje traže zaštitu od nasilja, posebno u malim sredinama, stvara neprijatno okruženje.

Socijalni pristisci i osude: Društveni pritisak na žene koje traže zaštitu od nasilja, posebno u malim sredinama, stvara neprijatno okruženje.

Obrazovni sektor: Zaposleni u obrazovnim institucijama mogu podržavati seksizam i rodne stereotipe, što može negativno uticati na djecu. Razlike u reakcijama roditelja na iste pojave ukazuju na nedosljednost i potencijalno štetno ponašanje zaposlenih.

Nedostatak podrške i straha od konflikta: Žene često čute i tolerišu diskriminaciju iz straha od konflikta. Nedostatak podrške žrtvama seksizma u institucijama doprinosi ograničenom pristupu uslugama.

Priistranost prema muškarcima: Primjetna je opšta priistranost prema muškarcima u različitim situacijama, od šaltera do sudskih postupaka.

Navedeno ukazuje na različite vidove seksizma u društvu i kako oni utiču na žene u ostvarivanju prava i pristupu uslugama. Problematično ponašanje u javnim ustanovama, zdravstvenim sektorima i obrazovnim institucijama zahtijeva ozbiljnu pažnju i mjere kako bi se stvorilo ravnopravnije i podržavajuće okruženje za sve građanke.

Da li i kako reagujemo i šta se dešava kad reagujemo?

- *Šta kada je seksista figura moći i autoriteta?*
- *Izopštavanje ili napadi na one koji reaguju.*
- *Korištenje svog glasa je drskost.*
- *Krive što nisu reagovalе.*
- *Krive što jesu reagovalе – Što se ti buniš? Što si ti drugačija od ostalih? Što se ističeš?*

U današnjem društvu, suočavamo se s izazovom prepoznavanja i suprotstavljanja raznim oblicima seksizma.

Prvi, najvažniji segment ovog problema jeste pritisak na same žene da trpe i ne reaguju.

Generacijama su žene bile podvrgnute normama koje su ih podsticale na ćutanje i trpljenje, ili prihvatanje seksističkih i mizoginih izraza.

„...Ali se te poruke šalju samo ženama, ne i muškarcima, zato što su seksističke i imaju jasnu poruku toga 'đe je pametnoj ženi mjesto', jer treba da mjeri, da procjenjuje, i bude 'mudra'.”

„Smatram da to vuče korjene od onoga što nas od malena uče, da se prećuti, da se ne miješa, pametniji popušta, ali, zašto ne bismo reagovali na nešto što je pogrešno. S druge strane, ukoliko i odragujete, često ćete dobiti komentare tipa: 'E, ti si se našla da pričaš, jedina ti!' “

Ove izjave ukazuju na duboko ukorijenjene društvene norme koje podstiču ćutanje i pasivnost, posebno kada su žene u pitanju. Izražava se mišljenje da takvo ponašanje potiče iz djetinjstva, gdje su, posebno, žene učene da prećute neželjene situacije, da se ne miješaju i da „pametniji popušta“, sugerišući seksistički stereotip o „mudroj“ ženi koja treba ostati mirna i neupletena.

Takođe, naglašava se da se žene, čak i kada odluče reagovati, često suočavaju s negativnim reakcijama i kritikama.

Povela se diskusija o tome kako reagovati kada autoriteti, bilo da su u pitanju profesori/ke, direktori/ke, ili javne ličnosti u pitanju, kakve to posljedice nosi po ženu, ali i kakve su bile reakcije istih ukoliko je žena odreagovala.

„Bilo je situacija da su određeni profesori otvoreno favorizovali muškarce, na mom smjeru ih je bilo malo pa su bili privilegovani. Sada bih reagovala na takvo ponašanje, ali tada nisam, jer smo na neki način zavisili od tih ljudi, i rijetko bi se ko odvažio da reaguju u tim situacijama.”

„Znam da treba odreagovati glasno, ali kada sam to jednom prilikom uradila uradila doživjela sam osudu, ja sam ispala drska i bezobrazna.”

Jedna od učesnica je izuzetno emotivno govorila o događaju koji se desio prije nekoliko godina, zato što nije reagovala nakon što je profesor uputio sekstički komentar njenoj drugarici balerini:

„Iako i sama osjećam presiju, istovremeno osjećam grižu savjesti i krivicu što nijesam reagovala kad je toj ženi upućen seksistički komentar.“

Ono što posebno zabrinjava je da žene često, uz sva ponižavajuća osjećanja koja idu uz diskriminaciju i seksizam koje doživljavaju, dodatno osjećaju i grižu savjesti i krivicu što nijesu reagovala, ne samo kada su same u pitanju, već i u situacijama kada je drugoj ženi upućen seksistički komentar.

Svi su saglasni da je reagovanje na seksizam neophodno, ali da je u našem društvu teško donijeti odluku o tome, naročito ukoliko je seksista nadređeni ili osoba od autoriteta. Napominju da će reakcija izazvati konflikt koji može dovesti do degradacije na poslu, ali i osude sredine, te da je zbog toga mnogo češće ćutanje i ignorisanje seksističkih i mizoginih komentara.

„To je ono priklanjanje većini i želja da se svidimo autoritetima, tj. onima koji nam omogućavaju status i položaj, zato su žene često nesolidarne“, izjavila je jedne od učesnica.

Iako su jasno prepoznate manifestacije seksizma na radnom mjestu, posebno kada su nadređeni u pitanju, gotovo svi dijele mišljenje da, ukoliko se žene suprostave neprimjerenom ponašanju nadređenog, za posljedicu imamo klasični mobing koji se prepoznaje kroz niže funkcije, previše posla, manjak informacija, zahtjevnije zadatke, otkaz, demotivisanost, uticaj na psihi i karijeru i izolaciju.

„Teže reagujem kad je u pitanju autoritet, dok sa kolegama i interpersonalno lakše reagujem na seksizam, jer ako je u pitanju poslodavac, ta reakcija me može koštati posla.“

Kada su u pitanju javne ličnosti koje iznose seksističke stavove učesnici/e smatraju da nedostaje moralna osuda zajednice, a da je pojedincu, posebno ženama, jako teško da reaguju, posebno zato što ta reakcija treba biti vidljiva na društvenim mrežama, a onda su same žene koje reaguju izložene pogrdnim komentarima.

„Jako je nezgodno da žene reaguju i osuđuju jer postoji bojazan da bi dio, uglavnom osoba muškog pola koji se slažu sa seksističkim izjavama, ili su u pitanju njihovi politički lideri, na Fb i drugim društvenim mrežama osuo paljbu uvreda i degutantnih komentara na račun te žene.“

Jedna od učesnica, koja je na seksizam reagovala jasno poručujući seksisti da vodi računa šta govori, komentariše:

„Na seksizam se često puta uopšte ne reaguje u našem društvu, često se kaže: ‘Pa šta, zar i ti ne misliš da je tako? ‘Ima raznih reakcija, kao što ima i onih koji su me podržali kad sam upozorila na seksizam.“

Da se seksizam može pojaviti u različitim profesijama i sferama života, pokazuje i primjer vulgarnog komentara od strane advokata i drugih stranaka.

„Ja sam imala lično iskustvo zbog vulgarnih komentara advokata, kao i stranaka. Bilo je slučajeva u kojima niko nije reagovao, ali i onih kad je bilo reakcija kolega, ili u kojima sam ja lično reagovala. Zavisí od osobe i od toga da li osoba koja reaguje hoće da uđe u konflikt sa tom trećom osobom. To dosta zavisí i od situacije, a na odluku o reagovanju utiče nekad i funkcija onog ko je seksista i da li je neko spreman da dođe do konflikta.“

Učesnice su istakle da odbijanje nepristojnog i neprimjernog udvaranja kolega na poslu može dovesti do negativnog predstavljanja žene i zloupotrebe njenog društvenog ugleda.

„Reakcija muškarca je bijes koji može dovesti do njegovih ružnih riječi, konflikta i predstavljanja ženske osobe u negativnom svijetlu. To nije u redu jer nekad neki stavovi i flertovanje ne prijaju.“

Otvorio se razgovor i o tome zašto izostaje reakcija na seksizam, pa smo čuli stavove da se žene uglavnom stide, čute jer se plaše reakcije prisutnih da će biti izvrgnuti podsmjehu, ruganju, vrijeđanju. Istaknuto je da se žene koje odluče reagovati zaista često suočavaju s negativnim reakcijama i kritikama, što može obeshrabriti druge žene da se bore protiv seksizma.

Učesnici/e prepoznaju pojavu da se na žene koje čute na neprimjereno i bezobrazno ponašanje, i ne brane se, gleda na način da su one najbolje, ali žena koja progovori i odbrani sebe, ona je najgora i ona uvijek pravi probleme. Ističu da se neki ljudi boje i ne žele da iznose svoj stav i mišljenje.

Na osnovu izjava učesnika/ca, razlozi za izostanak reakcije mogu se svrstati u više kategorija:

Nedostatak svijesti o štetnosti seksizma: Neki ljudi ne prepoznaju seksističke komentare kao štetne ili uvredljive, često ih opravdavajući kao nešto normalno ili neškodljivo.

„Ma daj, oko čega praviš problem, pa ništa nije uradio.“

Kolektivno okruženje često ne pruža podršku onima koji žele reagovati na seksističko ponašanje. Oni koji pokušavaju nešto promijeniti, bivaju izopšteni ili označeni kao “smiješni”, ili kao osobe koje “hoće ispraviti krivu Drinu”.

„Većini ne smeta, a mi smo društvo koje se priklanja većini.“

Strah od konflikta: Žene se često stide reakcije na seksizam jer ne žele izazvati konflikt ili se suočiti s neprijatnostima koje mogu proizaći iz toga. Strah od negativnih reakcija sredine može ih spriječiti da se suprotstave seksističkom ponašanju.

„Ja mislim da u našoj sredini, teško bi se koja žena usudila da se suprotstavi. Ja sam jedne prilike bila u sličnoj situaciji, probala sam da vratim loptu, pa sam se osjećala gore nego osoba kojoj sam to uputila.“

Izjava sugeriše da žene u toj sredini doživljavaju strah od suprotstavljanja seksističkom ponašanju. Ovaj strah može proizaći iz straha od osude, gubitka podrške ili negativnih posljedica po karijeru.

Negativno iskustvo suprotstavljanja seksističkom ponašanju može demotivisati žene da se suoče s sličnim situacijama. Loš osjećaj nakon pokušaja suprotstavljanja sugeriše emocionalni teret koji

žene mogu nositi nakon suočavanja s seksističkim ponašanjem, što može doprinijeti očuvanju statusa quo radi izbjegavanja dodatnog stresa.

„Žene se stide, ne žele da izazovu konflikt svojom reakcijom, i nijesu naučene da upotrijebe mehanizme jasnog suprotstavljanja bez kojeg se ne rješava situacija, a što može dovesti i do vrlo teških posljedica.“

Tolerancija prema seksističkom ponašanju: Postoji visok stepen tolerancije prema seksističkom ponašanju, gdje se neprimjerene šale opravdavaju riječima poput “to je samo šala” ili “on je takav.” Ovo opravdanje otežava promjenu stava prema seksizmu.

U dijalozima se u kontinuitetu vodila rasprava o zabrinjavajućem stepenu tolerancije prema seksističkom ponašanju koje se svakodnevno manifestuje, uz opis sljedeće situacije:

„Kolega u kancelariji je često iznosio nepristojne viceve. Kada se jedna koleginica usprotivila ovakvom ponašanju, naišla je na nedostatak podrške, čak i od strane drugih koleginica koje su opravdavale takvo ponašanje tvrdnjom da su navikle na takvo ponašanje i da je kolega ‘prosto takav’.“

Ova vrsta ignorisanja i mirenja s seksističkim ponašanjem muškaraca, uz obrazloženje da su “prosto takvi”, ima ozbiljan uticaj na održavanje mitova, stereotipa i različitih oblika diskriminacije žena i ukazuje na opasnu normalizaciju seksističkog ponašanja.

„Ma koliko nečiji komentar bio grub, tretira se kao šala, možda malo nepristojna, ali ipak šala. Drugi se slatko nasmiju i to na kraju bude sjajan vic, a kako se ta osoba osjeća, to nikoga ne zanima. S druge strane, ukoliko žena odgovori istom mjerom, tj. uzvratila šalom na račun muškarca, onda je ona nepristojna, nevaspitana, lajavica i sl.“

Opravdavanje nasilničkog ponašanja: Društvo često opravdava nasilničko ponašanje, bilo da je riječ o seksizmu ili drugim oblicima nasilja. Postoji tendencija da se etiketira nečija ličnost kao “prijeko naravi”, ili da se nasilje opravdava alkoholom.

„Mi smo skloni da vrlo lako etiketiramo nečiju ličnost, ili kada kažemo divan je čovjek, sve super, ali je prijeko naravi, pa onda on brzo plane.“

„Taj stepen tolerancije prema svim vrstama nasilja u našem društvu je izuzetno visok, mi to stalno opravdavamo, kao i ono prije što je koleginica navela kao primjer: ‘Popio je’. Ovako opravdavamo nasilničko ponašanje, tj. ne ljutimo se na onog ko nas u pijanstvu uvrijedi, jer-‘Kako možeš da se ljutiš na njega, ti znaš kako je on divan, ali, kada popije, on ne zna šta govori’.“

„Stalno tolerišemo neka ponašanja. Nikoga od nas ne treba da zanima da li je neko imao vaspitanje kakvo je trebalo, da li ima, ili je imao srećno djetinjstvo, ili ipak nije, to nikada ne smije da bude razlog zbog čega mi treba da istolerišemo nečije ponašanje. On mora da doživi sankciju, ne mislim sada samo na sankcije zakona, nego na naše sankcije u odnosu sa njim i ponašanjem prema nama jer je to jedini način“, zaključak je jedne od učesnica.

Nepovjerenje prema žrtvi: Često se postavlja pitanje zašto žrtve ne reaguju odmah, ili zašto čekaju da prijave seksualno uznemiravanje. Ovakav pristup može rezultirati nepovjerenjem prema ženama koje iznose svoje priče i može otežati prijavljivanje slučajeva.

Jedan od učesnika ističe da su žene te koje ne prijavljuju nasilje, pogotovo kada je u pitanju bilo koji vid uznemiravanja na radnom mjestu, a posebno seksualno uznemiravanje. Pita se **„Zašto i kada se odluče da prijave, to urade nakon dugo vremena“**.

Strah od stigmatizacije: Osobe koje reaguju na seksizam često se boje stigmatizacije i izolacije u društvu. Boje se da će se izdvojiti od većine i suočiti s negativnim reakcijama sredine.

Učesnice su navele **„da reagovanje na seksističko ponašanje otvara pitanje osude sredine kao i upiranje prstom na ženu da je vjerovatno ona kriva jer ga je izazvala“**.

Svi su saglasni da je u crnogorskom patrijarhalnom društvu teško pojedinačno odreagovati na neprimjerene, ponižavajuće, degradirajuće komentare i govor mržnje usmjeren ka ženama zbog njihovog pola, jer se na taj način osoba izdvaja od većine i izlaže sebe negativnim i osuđujućim reakcijama sredine koja je izoluje i stigmatizuje. Strah od izolacije i stigmatizacije može značajno ograničiti sposobnost pojedinca da se suprotstavi takvim oblicima diskriminacije.

Nedostatak podrške kolega i nadređenih: Nedostatak podrške kolega i koleginja, nadređenih, kao i jasnih procedura u državnim organima i kompanijama, može otežati ženama da prijave seksističko ponašanje na radnom mjestu.

Jedan od učesnika predlaže **„prijavljivanje seksističkih komentara nadređenima i uspostavljanje jasnih procedura za sprečavanje i sankcionisanje takvih ponašanja u državnim organima i kompanijama“**.

Zanimljivo je da učesnice navode da u ovim situacijama najčešće izostaje reakcija muških kolega i da rijetko kad staju u zaštitu koleginicama, već ih osuđuju, kao i da izostaje podrška i reakcija nadređenih. I ne samo to, već se očekuje od žena da imaju toleranciju na sva ponašanja i **„ne prave problem“**.

Nesigurnost u svrsishodnost reagovanja: Među učesnicima i učesnicama prisutna je nesigurnost i skepticizam u pogledu toga da li reakcije na neumjesne komentare mogu dovesti do stvarnih promjena u ponašanju, ili društvenim stavovima. Ovaj skeptičan stav reflektuje stvarnost gdje ljudi rijetko energično pristupaju suprotstavljanju neumjesnim komentarima svojih kolega ili koleginja. Kada se, ipak, odluče na takvu reakciju, suočavaju se s izazovom - okolina često podržava postojeće neželjeno ponašanje.

„To što je prepoznatljivo u praksi, jeste da se jako malo ljudi suprotstavi kolegi ili kolegini, i kada odreagujemo u tim situacijama i skrenemo pažnju, pa ostanete sami, onda sebi postavljate pitanje da li treba uopšte da reagujete.“

Nekoliko učesnika/ca dijaloga je navelo da je prestalo da reaguje na ovakve i slične situacije, jer ništa nisu promijenili svojom reakcijom, što ukazuje na skepticizam u vezi sa sposobnošću da se nešto promijeni izražavanjem nezadovoljstva.

„Pošto ja nijesam konfliktna ličnost, ja ne reagujem, pustim ih jer neću da se miješam u nešto što nije moj posao. Znam da bi trebalo odreagovati, ali to je stvarno teško u Crnoj Gori.“

„Ranije sam pokušavao da reagujem, ali da drugovi uglavnom nastave da dobacuju, pa sam onda odlučio da prestanem jer to više nema poentu.“

„Društvo kritikuje muškarca koji je odreagovao jer se ‘svađa zbog neke žene’, što je društveno neprihvatljivo, iako je njegovo ponašanje ispravno.“

Izjava političarke koja kaže: **„Ne postoji nijedan način da se žena zaštiti od svega toga“**, ukazuje na ozbiljnu zabrinutost i osećaj nemoći u vezi sa seksizmom koji žene doživljavaju na javnoj sceni. To je pokrenulo diskusiju o reakciji, pa su iznijeti stavovi:

„da te žene (političarke i javne ličnosti) treba da budu primjer kako odregovati u takvim situacijama, na koji način, a druga stvar je što zaista treba cjelokupna javnost da odreguje.“

Naglasak na tome da “zaista treba cjelokupna javnost da odreguje”, sugerise potrebu za širom društvenom reakcijom. Ovakav apel može ukazivati na to da se problem ne može riješiti samo individualnom reakcijom, već zahtijeva podršku šire zajednice. Izjava učesnika/ca da “te žene (javne ličnosti) trebaju da budu primjer kako odregovati”, ukazuje na prepoznavanje važnosti uloge javnih ličnosti u suočavanju s seksizmom. Zahtjev da javne ličnosti budu “primjer kako odregovati” implicira potrebu da one postave pozitivan primer svojim postupcima i reakcijama na seksističko ponašanje.

„Kroz svoje postupke i reakcije, javne ličnosti mogu ohrabriti druge žene da se bore protiv seksizma i pruže podršku jedna drugoj.“

Na pitanje kako se osjeća žena koja doživi seksistički govor a reakcija izostane, neki od komentara su bili:

„Navikle se da ih ne pogađa, jer je to postalo normalno.“

Ova izjava ukazuje na to da žene mogu postati otporne na seksistički govor, ako su kontinuirano izložene takvim situacijama, ali i naglašava da je ovo rezultat normalizacije takvog ponašanja u društvu. Žene možda razvijaju odbrambeni mehanizam navikavanja na takve komentare, kako bi smanjile emocionalnu bol ili nelagodu. Međutim, ovo ne znači da im takvi komentari zaista ne smetaju.

„Ne bih se složila da se navikavamo, čula sam to 10 puta do sad, i ne navikavam se.“

Ova izjava ukazuje na to da, iako su žene izložene ponovljenim seksističkim komentarima, ne prihvataju normalizaciju ili prihvatanje takvog ponašanja. Žena naglašava da se ne navikava na takve komentare, što može značiti da i dalje osjeća nelagodu, bijes ili druge negativne emocije svaki put kada je izložena seksizmu.

Učesnici/e dijaloga naglašavaju važnost reagovanja na seksističko ponašnje.

”

„Trebalo reagovati jer je pravedno i humano zaštititi i podržati žrtvu, pa, čak, nekad i po cijenu da i sami budemo izolovani iz društva ili možda dođemo u konflikt, ali da se za napredak i promjene treba uvijek boriti.“

Učesnici/e se slažu da je pravedno i humano zaštititi i podržati žrtvu seksističkog ponašanja. To ukazuje na osnovno poštovanje ljudskih prava i dostojanstva.

”

„Da, sigurno da nešto treba mijenjati i da će se sigurno mijenjati. Dovoljno je da promijenite to da se prema Vama tako neko ne ponaša, to je prvi i osnovni korak. Drugi je da se druge osobe suprotstave i da kažu da im to ne prija, dok je treći da treba da reagujemo, bez obzira na to je li u pitanju koleginica, komšinica, rođaka, pa čak i koleginica s posla koju 'očima ne možemo da vidimo'.“

Reakcija na seksistički govor pokazuje žrtvama da nijesu same i da imaju podršku. To može osnažiti žene da se suprotstave diskriminaciji i zauzmu za svoja prava. Dijalog pokazuje da reakcija na seksističko ponašanje može dovesti do razbijanja šutnje.

”

„Kada jedna osoba reaguje, to može uticati na druge da prestanu s komentarima ili podržavaju žrtvu umjesto napadača.“

Učesnici/e ističu da je važno pozvati pojedince na odgovornost za svoje seksističke komentare. To može uključivati izvinjenje, ali i promjenu ponašanja kako bi se spriječilo ponavljanje takvih situacija.

”

„Bili smo u timu gdje gdje je bio jedan muškarac i nas tri cure, koji nas je nazvao svojim haremom. Nakon što sam odreagovala, postidio se i izvinio, a ja sam shvatila da ipak nije teško reagovati.“

Neki učesnici/e predlažu da treba pronaći istomišljenike/ce i zajedno se suprotstaviti seksističkom ponašanju. Kolektivna akcija može imati snažniji uticaj.

”

„Zaista je teško naći takvu osobu, ali nije nemoguće.“

Oni koji reaguju, rade to na različite načine.

”

„Kad komentarišu moju koleginicu, ja kažem: 'O čemu se radi?' I onda oni učute, nemaju šta da kažu, ali to je jače od njih da dobacuju jer su u takvoj sredini rasli. Dakle, samo čute i čak se ne brane i ne pravdaju se time da ih je ona izazavala.“

Učesnica koristi jednostavno pitanje, "O čemu se radi?", kao sredstvo konfrontacije. Ovim pitanjem sugerise da nema razloga za seksističke komentare i stavlja seksiste u defanzivnu poziciju.

Drugi smatraju da je važno vratiti pojam sramote i, kada su u situaciji da se muškarci u njihovom društvu ponašaju seksistički, kažu:

”

„Kako te nije sramota?“, jer smatraju da je potrebno pojam sramote vratiti u javni život ljudi.

Postoje pojedinci koji jasno izražavaju svoj stav da ne žele da se priključe seksističkim komentari- ma, što ukazuje na moralni integritet i spremnost da se stane iza svojih uvjerenja, bez obzira na

pritisak okoline. Izjava odražava odlučnost pojedinaca da očuvaju vlastite vrijednosti i ne odstupe od njih, čak i ni po cijenu potencijalnog sukoba s kolegama.

„Čak i kad bi me ostale kolege napale, ne bih se priključio takvim komentarima seksističke konotacije, a posebno ne onima koji se odnose na žensko tijelo.“

Analiza dijaloga u okviru teme reagovanje na seksizam ukazuje na nekoliko problemskih oblasti i izazova. Evo ključnih elemenata:

Duboko ukorijenjene norme i vaspitanje: Problematika potiče iz duboko ukorijenjenih normi i vaspitanja koje žene često uče da čute o neželjenim situacijama. To stvara ozbiljan izazov u mijenjanju društvenih obrazaca.

Strah od negativnih posljedica: Učesnici/e izražavaju opravdan strah od konflikta, mobinga, degradacije na poslu i osude okoline, naročito ukoliko su nadređeni uključeni. Reakcije na seksizam variraju, a mnoge žene suočavaju se s negativnim reakcijama i kritikama, čak i kada odluče reagovati. Ovaj strah može značajno ograničiti sposobnost žena da se suprotstave seksističkom ponašanju.

Nedostatak podrške kolega i koleginja i nadređenih: Nedostatak podrške, kako od strane kolega i koleginja, tako i nadređenih, čini teškim suočavanje s problemom. Odsustvo podrške može doprinijeti održavanju statusa quo i otežati ženama da se bore protiv seksizma.

Nesigurnost i skeptičan stav prema promjenama: Učesnici/e izražavaju nesigurnost u vezi s mogućnošću stvarnih promjena i pokazuju skeptičan stav prema efikasnosti reakcija na seksizam. To može otežati implementaciju održivih rješenja.

Nepovjerenje i strah od stigmatizacije: Nepovjerenje prema žrtvama, strah od stigmatizacije i nedostatak svijesti o štetnosti seksizma, mogu stvarati dodatne prepreke u suočavanju sa situacijama seksizma.

Uticaj javnih ličnosti: Javne ličnosti se smatraju ključnima u postavljanju pozitivnog primjera i ohrabivanju drugih žena da se bore protiv seksizma.

Značaj podrške i solidarnosti: Učesnici/e ističu da je važno pokušati pronaći podršku i solidarnost među istomišljenicima, jer zajednički otpor može imati veći uticaj na suzbijanje seksizma. Izražavanje neslaganja s neprimjerenim komentarima i zajednička borba protiv diskriminacije stvaraju pozitivno okruženje i mogu postaći pozitivne promjene.

Podrška žrtvama seksizma: Podrška žrtvama seksizma je od ključnog značaja. Pružanje podrške može uključivati aktivno slušanje, vjerovanje žrtvama, te pomoć u pronalaženju resursa i mehanizama zaštite. Važno je da žrtve osjete da nijesu same i da imaju podršku zajednice.

ZAKLJUČCI

Seksizam i mizoginija imaju korijene u različitim aspektima društva, uključujući porodicu, školu, poslovno okruženje, politiku i javne ličnosti.

Patrijarhalne norme duboko su ukorijenjene u mnogim djelovima društva, stvarajući neravnotežu moći između muškaraca i žena. Očekivanja i uloge koje proizlaze iz tradicionalnih normi često podržavaju seksizam. **Tradicionalna očekivanja i uloge** često podstiču seksizam, dok vaspitanje i socijalizacija u porodici koje podržava rodne stereotipe i norme, utiče na formiranje seksističkih stavova kod pojedinaca/ki.

Nedostatak svijesti o konceptu rodne ravnopravnosti doprinosi održavanju tradicionalnih i seksističkih uvjerenja. Nedovoljno obrazovanje o štetnim posljedicama seksizma, takođe igra značajnu ulogu. **Seksizam se hrani stereotipima** o tome kako bi žene trebale izgledati, ponašati se i koje uloge treba da obavljaju. Očekivanja koja proizlaze iz tradicionalnih normi doprinose diskriminaciji i seksističkom ponašanju. Seksizam, takođe, proizlazi iz **nedostatka podrške žrtvama**. **Odsustvo osude seksističkog ponašanja** stvara atmosferu u kojoj se takvo ponašanje normalizuje.

Patrijarhalne norme i stereotipi često dovode do **prebacivanja odgovornosti na žene za ponašanje muškaraca**, što otežava suprotstavljanje seksizmu. Istovremeno, nedostatak svijesti o štetnim posljedicama seksizma doprinosi opravdavanju takvog ponašanja.

Konflikt između konzervativnih i liberalnih vrijednosti može pogoršati seksizam. Konzervativne ideje o tradicionalnim rodnim ulogama mogu dovesti do otpora prema inkluzivnim pristupima rodnoj ravnopravnosti. S druge strane, **političko okruženje koje je neprijateljski nastrojeno prema ženama i nedostatak podrške za žene u politici**, doprinose diskriminaciji i održavanju stereotipa o ženama u politici kao "slabijem polu" ili "polu neprikladnom za rukovođenje", što dodatno stvara prepreke za njihovo puno učešće.

Nedostatak obrazovanja o seksizmu i rodnoj ravnopravnosti otežava prepoznavanje i suzbijanje diskriminirajućeg ponašanja, dovodi do normalizacije seksizma u društvu, što u velikoj mjeri otežava prepoznavanje kada sloboda govora prelazi u seksizam ili seksistički govor mržnje. Dodatno, **strah od gubitka muških privilegija i nedovoljno razumijevanje stvarnih ciljeva feminizma** mogu izazvati otpor prema ravnopravnosti polova.

Nedostatak odgovornosti za seksističke izjave političara i javnih ličnosti doprinosi normalizaciji takvog ponašanja. Nedostatak adekvatnih zakonskih mehanizama za suzbijanje seksizma može doprinijeti nekažnjavanju počinilaca.

Normalizacija seksističkog govora u medijima, na društvenim mrežama i u društvenim normama doprinosi održavanju diskriminirajućih stavova prema ženama. Uzroci ovog problema leže u duboko ukorijenjenim patrijarhalnim stavovima i rodnim stereotipima koji prisutni u društvu, uključujući i novinare/ke i institucije.

Nedostatak edukacije o granicama slobode izražavanja doprinosi tome da se seksistički govor smatra slobodom govora, dok nedovoljna borba protiv rodne neravnopravnosti i normalizacija nasilja često održavaju ovakve negativne pojave. Sve ovo stvara prostor na društvenim mrežama za **vrijeđanje i ponižavanje žena, uz percepciju da nema straha od sankcija**. Sve navedeno predstavlja

uzroke opstajanja seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje u medijima i na društvenim mrežama, i, čak, doprinose jačanju tih negativnih pojava.

Seksizam se manifestuje u različitim sferama društva i ima ozbiljne posljedice na pojedince i zajednicu. U porodičnim odnosima, radnom okruženju, školama, politici, medijima i kulturi, seksizam stvara duboke socijalne, ekonomske i lične probleme. Posljedice seksizma obuhvataju gubitak samopouzdanja, anksioznost, depresiju, dok normalizacija nasilja, posebno prema ženama, doprinosi atmosferi tolerancije prema takvom ponašanju.

Na radnom mjestu seksizam može narušiti timsku koheziju, smanjiti produktivnost, te ograničiti karijerne mogućnosti žena. U politici seksizam otežava ženama političko angažovanje, doprinoseći njihovoj **manjoj zastupljenosti u političkim procesima**. Mediji i kultura, koji perpetuiraju seksizam, podržavaju formiranje i održavanje štetnih normi u društvu. U školama seksizam može izazvati traume, podsticati online nasilje, te promovisati štetne stereotipe. Nedostatak djelotvornog suočavanja s seksizmom ima šire posljedice, uključujući gubitak povjerenja u institucije i pravni sistem.

Neprepoznavanje razlike između seksizma i slobode govora ima ozbiljne posljedice jer doprinosi očuvanju **rodno nejednakih normi, podržava diskriminaciju i ugrožavanje prava, smanjuje odgovornost za govor mržnje i povećava socijalne podjele**. Održavanje stereotipa postaje problematično zbog nedostatka kritičkog pristupa prema diskriminišućem govoru, što otežava napredak prema rodnoj ravnopravnosti i stvaranju inkluzivnog društva.

Negativan odnos prema feminizmu održava postojeće rodne norme, sprječavajući društvo da napreduje prema ravnopravnosti polova. **Feministkinje se suočavaju s diskriminacijom**, seksističkim napadima i stigmatizacijom, što može **ograničiti slobodu govora i aktivizma žena**. Negativan odnos prema feminizmu podržava očuvanje rodni stereotipa, ograničavajući slobodu pojedinaca/ki u odabiru uloga nezavisno od pola i roda.

Seksizam u porodičnom okruženju izaziva ozbiljne posljedice koje značajno utiču na živote žena. One su često izložene diskriminaciji i omalovažavanju, što se manifestuje kroz nepravednu raspodjelu poslova, uvredljive izjave i neravnotežu moći unutar porodice. Suočavaju se s pritiscima vezanim za bračne obaveze, seksualnost i roditeljstvo, što može rezultirati stresom, nezadovoljstvom i iscrpljenošću. Seksistički stavovi dovode do nesrazmjerne raspodjele poslova, obaveza i imovine, stvarajući nepravedna očekivanja i pravila koja favorizuju muškarce. Seksizam u porodičnim odnosima često je povezan s ozbiljnim oblicima seksualne agresije, uključujući i nasilje u braku, što ima ozbiljne posljedice na fizičko i emocionalno zdravlje žena. **Posljedično, preopterećenost žene obavezama u vezi sa kućom, djecom, porodicom, uskraćuje joj mogućnosti angažmana i ostvarenosti u drugim oblastima – društvenoj, ekonomskoj, kulturnoj, javnoj sferi i onemogućava realizacija ljudskih prava.**

Seksizam na radnom mjestu ima različite negativne posljedice. Psihološke posljedice uključuju **smanjenje samopouzdanja, anksioznost, depresiju i stres kod žrtava**. **Ograničenje karijernog napretka** žena, česta je posljedica, jer nedostatak priznavanja njihovih doprinosa i sposobnosti može rezultirati zadržavanjem na nižim pozicijama. Seksističko ponašanje, takođe, kvari radnu atmosferu jer otežava saradnju između kolega i koleginica, stvara podjele i neprijateljsko okruženje koje negativno utiče na timsku koheziju. Nedostatak zadovoljstva poslom, kako kod žrtava tako i kod svjedoka takvog ponašanja, može rezultirati **smanjenom radnom produktivnošću**.

Seksizam u obrazovnom sistemu ima ozbiljne posljedice koje značajno utiču na psihološko i

emocionalno zdravlje učenika/ca. Ponašanje dječaka prema djevojčicama može uzrokovati **gubitak samopouzdanja i razvoj različitih vrsta trauma**. Povećano nasilje na društvenim mrežama, uključujući cyberbullying, doprinosi ozbiljnim posljedicama po psihičko zdravlje. Seksizmu u školama mogu, takođe, doprinijeti pojačani konzervativni stavovi među mladima, s dugoročnim posljedicama. **Depresija, gubitak samopouzdanja, povlačenje iz društva, pa, čak i suicidalne misli mogu biti posljedice seksizma u školama**. Seksizam osoba od autoriteta u obrazovnom sistemu može stvarati neprijateljsko okruženje za učenice/ke, **ometajući njihovu akademsku i emocionalnu dobrobit**, dok, istovremeno, šalje pogrešne poruke o rodnoj ravnopravnosti i podstiče reprodukciju patrijarhalnih normi. Ovakvo ponašanje može **smanjiti motivaciju i samopouzdanje učenika/ca, ograničavajući njihove perspektive i doprinoseći nejednakostima u obrazovnom iskustvu**.

Seksizam u javnom prostoru ima ozbiljne i široke posljedice u društvu. Stvaranje štetnih stereotipa o ženama putem seksističkih izjava političara/ki, može ozbiljno narušiti percepciju žrtava nasilja, dok neprikladno ponašanje, komentari o fizičkom izgledu i seksualizacija žena u medijima mogu otežati **aktivno učešće žena u javnom životu**. Nepostojanje sankcija za seksističke izjave političara/ki doprinosi **normalizaciji takvog ponašanja** u društvu, čime se smanjuje percepcija ozbiljnosti ovakvih izjava. Javne ličnosti, uključujući političare/ke, imaju značajan uticaj na formiranje stavova ljudi, što može **oblikovati mišljenja i ponašanja**, posebno mladih, te **doprinijeti održavanju patrijarhalnih normi**. Seksizam političara/ki može dovesti do smanjenja **povjerenja građana/ki u političke institucije**, budući da nedostatak odgovornosti i integriteta među političkim liderima i liderkama stvara neprijatno okruženje. Nedostatak posljedica za seksističko ponašanje političara/ki i javnih ličnosti može ohrabriti druge da se ponašaju na sličan način, stvarajući začarani krug **normalizacije seksizma**.

Seksizam u institucijama, bilo da se manifestuje u javnom prostoru ili unutar tih institucija, utiče na **ostvarivanje prava žena, a utiče i na povjerenje u institucije**. Često **dovodi i do smanjenja samopouzdanja, anksioznosti i depresije**. Osim toga, žene koje su izložene seksizmu mogu naići na ograničen pristup uslugama zbog **izbjegavanja traženja pomoći ili usluga**. Seksističke pretpostavke, stigmatizacija i nedostatak podrške mogu dodatno otežati situaciju žrtvama nasilja u institucijama socijalne zaštite i pravosudnim organima. **Ograničavanje slobode izbora** je još jedna posljedica, s obzirom na društveni pritisak i predrasude koje žene doživljavaju u vezi sa svojim zdravstvenim odlukama.

Kao posljedice seksizma, mizoginije i govora mržnje prema ženama najveći broj učesnika/ca prepoznao je obeshrabrenost žena, sramotu, njihovo nisko samopouzdanje i demotivisanost, strah od učešća u javnom životu, a na kraju čak i suicidalne misli. Kao posljedice, takođe, ističu moguće odbacivanje iz društva, samoizolaciju i povlačenje iz društva, kao sopstvenu odluku žene, na koju je primorana zbog stida i poniženja, neopravdanu samokontrolu u ponašanju i djelovanju koje odgovara očekivanjima sredine, kao i odustajanje od karijere, posebno političke.

Izjave pojedinih učesnica:

„Naravno da me seksistički komentari vremenom uče da kontrolišem svoje ponašanje.“

„Kako se osjeća političarka kad vidi seksističke komentare, a kako tek mlada žena koja je tek završila fakultet i planira da uđe u sferu politike. Sigurno će dobro razmisliti i reći sebi: 'Šta će meni ovo da se ja nosim sa tim'.“

Jasno je, kažu pojedini/e, da žene ne žele da uđu u javnu sferu da se bave politikom i budu na

mjestima odlučivanja, jer su tako mnogo više izložene, ali i ranjivije na maligne komentare koji im se upućuju zbog toga što su žene.

Jačanje govora mržnje prema ženama u medijima i na društvenim mrežama nerijetko može eskalirati u nasilje, dok vrijeđanje žena dovodi do osjećaja manje vrijednosti, sramoćenja, narušavanja njihovog ugleda, dostojanstva, društvenog i porodičnog života, sa posebnim osvrtom na žene koje su u javnoj sferi.

„Nismo ni svjesni kakve sve posljedice tj. traume ostaju iza mizoginih i seksističkih izjava na društvenim mrežama, gdje je cilj žensku osobu diskreditovati, ukaljati joj obraz i najjednostavnije, uništiti joj život“, riječi su jedne od građanki.

Posljedice seksizma i govora mržnje prema ženama naročito su pogubne kod mladih žena, jer mladi ljudi nijesu u stanju da se nose s pritiscima okoline i dešavanjima na društvenim mrežama koje obiluju seksističkim uvredama, ponižavanjem i ismijavanjem.

Pritisci patrijarhalne sredine na žene za posljedice mogu imati i pojavu kompleksa, poremećaje ishrane (anoreksija, bulimija), estetske operacije, te se djevojčice, i prije punoljetstva, izlažu estetskim zahvatima lica i određenih djelova tijela, navode učesnice. Objašnjavaju da medijski sadržaji u kojima se žene posmatraju kao seksualni objekti, kao i trendovi na društvenim mrežama o presudnoj ulozi fizičkog izgleda žena koje moraju biti lijepe, seksi i izazovne, kako bi mogle postići uspjeh, doprinose jačanju negativnih posljedica na psihičko i fizičko zdravlje žena, njihove odluke i ponašanje u privatnoj i javnoj sferi.

Tokom javnih dijaloga uočeno je da izvještavanje medija o nasilju prema ženama, kojim se žene dodatno viktimizuju i stigmatizuju, **krivica prebacuje na žrtvu, nasilnik opravdava i opisuje kao dobar čovjek, a nasilje normalizuje i romantizira kao svađa dvoje zaljubljenih, za posledicu može imati nepovjerenje i odustajanje žrtve da prijavi nasilje.**

„Kako će se osjećati žrtva kad joj se narušavaju ugled i dostojanstvo, a nasilnik predstavlja kao častan? Stigma je na žrtvi, posebno u malim zajednicama gdje ima veće posljedice, i u kojima se krije nasilje koje trpe žene, jer se smatra da o tome komšiluk i javnost ne smiju ništa da znaju.“

I pored dobrog zakonodavnog okvira, duboka ukorijenjenost i prisutnost seksizma i mizoginije za posledicu ima spore promjene u našem društvu, smatraju učesnici/ce. Oni koji bi trebali da primjenjuju zakone i mijenjaju društveni ambijent zajedno s medijima, i sami su, nerijetko, osobe koje baštine patrijarhalne stavove i ne prepoznaju seksizam kao veliki društveni problem.

Dijalozi ukazuju na duboko ukorijenjene oblike seksizma i mizoginije u crnogorskom društvu, s nedostatkom dovoljno efikasnih mehanizama za suočavanje s ovim problemima. Seksizam, često, proizlazi iz tradicionalnih društvenih normi, stvarajući ozbiljne posljedice po ženska prava, a patrijarhat se koristi kao opravdanje, umjesto kao problem koji zahtijeva eliminaciju. U kontekstu ženskih prava, primjećuje se pristrasnost u pristupu prema polovima, uz implicitnu pretpostavku da žene snose odgovornost za situacije seksističkih napada, stvarajući stalni osjećaj krivice žene, uslijed ukorijenjenih društvenih normi koje podržavaju tradicionalne rodne stereotipe. Ova dinamika, često, rezultira time da se od žena očekuje da dokazuju svoju nevinost ili opravdavaju svoje postupke, dok se ponašanje muškaraca toleriše ili opravdava.

Porodični odnosi nerijetko su prožeti seksizmom, a žene se suočavaju s diskriminacijom, poni-

ženjem i očekivanjima koja potvrđuju njihov podređeni položaj. Kao i u javnom prostoru, i u porodičnim odnosima odgovornost za rješavanje problema često se nameće ženama. Razgovori, takođe, otkrivaju prepoznavanje usvojenih modela negativnog ponašanja, često naučenih iz djetinjstva, što stvara začarani krug reprodukcije seksizma. Takođe, naglašava se da žene često i same prenose tradicionalne obrasce ponašanja u porodici, što može doprinijeti održavanju patrijarhalnih normi, ali se postavlja pitanje kako žene same, koje su možda internalizovale ove norme, mogu odoljeti njihovom uticaju.

Iz dijaloga proizlazi da je seksizam na radnom mjestu ozbiljan problem u crnogorskom društvu, ispoljen kroz diskriminaciju, uznemiravanje, ogovaranje, nedostatak podrške, te ograničavanje žena u karijernom napretku. Učesnici/e dijaloga prepoznaju da je seksizam povezan s mobingom, čime se naglašava ozbiljnost problema i njegova šira društvena dimenzija. Diskriminacija prilikom zapošljavanja, posebno vezana za planiranje porodice, izdvaja se kao ozbiljan problem, što, dodatno, ukazuje na nepravdu u radnom okruženju. Seksistički komentari pri zapošljavanju koji istražuju predrasude o biološkim karakteristikama žena, ruše temelje za stvaranje inkluzivnije radne sredine.

Ističe se da rodno zasnovano nasilje često proizlazi iz ovih oblika diskriminacije. Postavlja se pitanje granice između komplimenata i seksističkih komentara, s potrebom za jasnim procedurama i sankcijama u državnim organima i kompanijama. Nasljeđivanje imovine pokazuje nepravdu prema ženskim potomcima, dok stereotipi o izboru zanimanja ograničavaju žene. Seksizam u jeziku, kao i nasilje, stvara dugoročne posljedice na samopouzdanje i izbore žena. Dijalog takođe prepoznaje i seksizam usmjeren ka muškarcima koji iskaču iz tradicionalne perspektive muškosti.

Najizraženije manifestacije seksizma, mizoginije i govora mržnje, gotovo jednoglasno, prepoznate su u medijima i na društvenim mrežama, a najčešće žrtve su političarke, novinarke i aktivistkinje, kao i sve žene koje se usude da javno iznesu svoje mišljenje. Posljedice toga su obeshrabrenost, nedostatak samopouzdanja, sram, i strah od stigme, što dovodi do povlačenja žena iz politike i drugih javnih djelatnosti, a predstavlja i prepreku za njihovo buduće uključivanje u javnu sferu.

Mediji im, sa druge strane, više odmažu nego pomažu, zaključak je javnih dijaloga. Uopšte se ne bave dekonstrukcijom rodnih stereotipa, ne ukazuju na štetnost seksizma, mizoginije i seksističkog govora mržnje i rijetko ga stavljaju u kritički kontekst, ne moderiraju i ne uklanjaju sve neprimjerene komentare, senzacionalistički izvještavaju o nasilju prema ženama i ne omogućavaju dovoljno medijskog prostora za glasove žena.

Diskutanti/kinje su uočili da društvene mreže predstavljaju posebnu opasnost za širenje rodno zasnovanog govora, seksističkih i mizoginih komentara i sadržaja kojima se žene ponižavaju, ismijavaju i vrijeđaju zbog toga što su žene. Efikasnije i djelotvornije sankcionisanje takvog ponašanja i govora onemogućuje zloupotrebu slobode izražavanja koja se, i u online i u offline svijetu, često doživljava kao neograničeno pravo koje služi za diskriminaciju žena i jačanje seksizma, mizoginije i seksističkog govora mržnje.

Učesnici/e dijaloga naglašavaju ključnu ulogu javnih ličnosti, posebno političara/ki, u oblikovanju društvenih normi i mišljenja, ističući njihove izjave, stavove i ponašanje kao ključne faktore u manifestacijama seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje. Izražava se zabrinutost zbog nedostatka odgovornosti i sankcija za seksističke izjave, ali i ukazuje na potrebu za promjenom društvenih normi koje tolerišu takvo ponašanje. Istovremeno, ističe se da seksizam u velikoj mjeri otežava ženama aktivnu političku ulogu. Pritisak i napadi na žene u politici, posebno one koje se za-

lažu za ženska prava, ukazuju na potrebu za sistemskim promjenama, kako bi se stvorila sigurnija i podržavajuća sredina. U kontekstu religije, učesnici/e pozivaju na razdvajanje ličnosti od vjerskih institucija, borbu protiv idolopoklonstva i odgovornost lidera/ki za svoje izjave.

Reakcije na seksističko ponašanje ističu dodatnu diskriminaciju i izolaciju žena koje se suprotstavljaju, ukazujući na problem nedostatka podrške kolega i koleginja. Potrebno je promijeniti ove norme kako bi se stvorila pravednija i ravnopravnija sredina, oslobađajući, na taj način, žene od nepotrebnog osjećaja krivice za seksističko ponašanje koje nije pod njihovom kontrolom.

Osvrt na atmosferu tokom dijaloga

Većina građana i građanki prepoznala je manifestacije, uzroke i posljedice seksizma, mizoginije i rodno zasnovanog govora mržnje i predložila rješenja za suzbijanje takvog govora i ponašanja. Primjetno je da su javne diskusije kod učesnika/ca podstakle drugačiji pogled na patrijarhalne vrijednosti, što im je pomoglo da sagledaju tradicionalne norme iz ugla diskriminatornog ponašanja prema ženama, osvijetle rodne stereotipe i uloge i preispitaju sopstvene, ali i stavove sredine koja ih okružuje. Sagledavanje društvenog konteksta, sveprisutnog seksizma koji održava nejednakost i potčinjenost žena, te uloge medija u kreiranju i podržavanju takvog ambijenta, dobilo je svoj naj-slobodniji i najotvoreniji izraz kroz javne dijaloge sa građanima i građankama.

Tokom dijaloga su primijećene emocionalne reakcije jer su teme dirnule u srž ličnih iskustava i emocija učesnika/ca. Učesnici i učesnice su izrazili duboke emotivne reakcije, od bijesa, nemoći, do osjećaja nepravde. Atmosfera dijaloga bila je ispunjena ozbiljnošću, s obzirom na važnost tema koje su bile u fokusu. Osjećaji frustracije zbog nedostatka podrške, nemoći, bijesa, ali i želje za promjenama, posebno kod djevojaka i žena, jasno su prožimali dijalog.

Atmosfera dijaloga je bila ispunjena aktivnošću, svi učesnici/e su bili angažovani i svaka izjava izazvala je živu diskusiju. Ovo ukazuje na značaj i ozbiljnost teme kojom su se bavili, ali i na želju za promjenom. U dijalogu je primijećeno povremeno nerazumijevanje i otpor prema promjenama među muškarcima. Neki su izrazili mišljenje da će promjene biti spore i da će žene biti te koje će morati mijenjati društvo. Ovo svjedoči o potrebi za promjenom svijesti kod svih kako bi se postigla stvarna ravnopravnost.

U zaključku, atmosfera dijaloga je bila emotivna, ozbiljna, ali istovremeno i motivišuća za djelovanje. Učesnici/e su prepoznali važnost problema, ali i izazove koji se javljaju u promjeni društvenih normi. Emotivne reakcije, izraženi otpor i želja za promjenama čine ključne elemente atmosfere dijaloga.

PREPORUKE

OBRAZOVANJE:

- ✦ **Integracija programa obrazovanja o rodnoj ravnopravnosti u školske kurikulume** s ciljem smanjenja neinformisanosti djece i mladih, kao i podrške razvoju svijesti o negativnim posljedicama seksizma. Ovi programi treba da obuhvate širok spektar tema, uključujući prepoznavanje rodno uslovljenih stereotipa, promovisanje ravnopravnosti polova i osnaživanje učenika/ca da se suprotstave štetnim društvenim normama. Poseban akcenat treba staviti na suzbijanje štetnih normi i ponašanja u samom školskom okruženju, kao i jačanje kapaciteta mladih da ih prepoznaju i da reaguju.
- ✦ **Sprovođenje obuka i edukacija za unapređenje kapaciteta nastavnog i rukovodnog kadra u obrazovnom sistemu, fokusiranih na teme rodne ravnopravnosti, prevencije seksizma i suzbijanja seksualnog uznemiravanja.** Ove edukacije bi trebalo da obuhvate analizu rodnih stereotipa, prepoznavanje i suzbijanje seksističkog ponašanja, kao i implementaciju politika koje promovišu inkluzivno i sigurno okruženje za sve učenike/ce i zaposlene u obrazovnim institucijama.
- ✦ **Jačanje kapaciteta psihološko-pedagoških službi** s naglaskom na preventivnom i reaktivnom djelovanju radi sprječavanja seksizma u školama. Ohrabruje se aktivan rad na podizanju svijesti među mladima o dostupnosti tih resursa i podsticanje njihove aktivne upotrebe radi uspostavljanja zdravih interpersonalnih odnosa i suzbijanja štetnih oblika ponašanja.
- ✦ **Kreiranje mehanizama prevencije i zaštite djece i mladih od seksizma, nasilja i govora mržnje u školskom i akademskom okruženju.**
- ✦ **Jačanje mehanizama podrške djeci i mladima u očuvanju mentalnog zdravlja.**
- ✦ **Sprovođenje kontinuiranih edukacija za autoritete, posebno nastavnike/ce i profesore/ce,** kako bi unaprijedili svoje razumijevanje i svijest o pitanjima rodne ravnopravnosti, te razvili vještine prepoznavanja, suzbijanja i prevencije rodno zasnovanog neprikladnog ponašanja.
- ✦ **Sprovođenje obuka za nastavni kadar, kako bi stekli potrebne vještine za uspješno sprovođenje edukativnih programa** među učenicima/ama o rodnoj ravnopravnosti, temama seksizma i mizoginije. Ovaj pristup ima cilj posticanje aktivnog učešća učenika/ca u dijalogu, podizanje svijesti o rodnim pitanjima, promovisanje inkluzivnosti i poštovanja različitosti unutar školskih zajednica.
- ✦ **Dizajniranje i kontinuirano sprovođenje edukativnih programa rada sa djecom od vrtića,** pa nadalje kroz proces vaspitanja i obrazovanja i društvene aktivnosti (sport, muzika, slikarstvo, itd.), koji će njegovati i unapređivati pozitivni stav prema ženama i uopšte rodnoj jednakosti.
- ✦ **Ohrabrivanje škola, univerziteta i zajednica** da organizuju programe podrške za razvoj liderstva među mladima, bez obzira na rod.
- ✦ **Iniciranje aktivnosti koje promovišu ravnopravnu dostupnost svih profesija i fakulteta bez obzira na rod,** uključujući i programe koji ciljaju na uklanjanje rodni barijera u tradicionalno "muškim" ili "ženskim" profesijama.
- ✦ **Razvijanje programa koji pružaju podršku i obrazovanje** o prevenciji govora mržnje, posebno na online platformama.

- ✦ **Podizanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti kod akademske populacije.**

JAČANJE KAPACITETA RAZLIČITIH GRUPA I AKTERA

- ✦ **Sprovođenje informativnih kampanja usmjerenih na sve građane/ke**, kako bi se edukovali o osnovnim principima rodne ravnopravnosti, prepoznavanju manifestacija rodne neravnopravnosti u različitim okruženjima, te načinima reagovanja na štetne prakse, sa ciljem razbijanja mitova i ispravljanje pogrešnih percepcija o feminizmu, rodnoj ravnopravnosti, seksizmu itd. Poseban naglasak treba staviti na lokalne zajednice, porodično okruženje, radno mjesto, javni prostor, pristup uslugama, zaposlene u institucijama, pružaoce usluga i medije.
- ✦ **Sprovođenje obaveznih programa obuke o rodnoj ravnopravnosti za zaposlene u svim državnim organima i kompanijama**, koje će osnažiti zaposlene u prepoznavanju, prevenciji i suzbijanju rodno zasnovanog neprikladnog ponašanja, kao i razvoju vještina potrebnih za stvaranje inkluzivnog radnog okruženja. Edukacija o razlici između slobode govora i govora mržnje, između flerta i neprimjerenog ili seksističkog ponašanja.
- ✦ **Sprovođenje obuka za poslodavce** o značaju rodne ravnopravnosti i sprečavanu rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije na radnom mjestu.
- ✦ **Edukacija mladih o feminizmu**, fokusirana na osnaživanje mladih da prepoznaju i izazivaju rodne stereotipe, promovišu jednake šanse, i razvijaju kritičko razmišljanje o društvenim normama. Važno je stvarati prostor za dijalog i razmjenu mišljenja, podsticati empatiju i razumijevanje perspektiva različitih rodni identiteta. Edukacija o feminizmu, takođe bi trebala naglašavati ulogu mladih u aktivizmu, podstičući ih na promovisanje pozitivnih društvenih promjena.
- ✦ **Sveobuhvatna edukacija opšte i stručne javnosti o granici između slobode izražavanja i govora mržnje**, kako bi se podigla svijest o važnosti odgovornog komuniciranja. Edukacija treba da obuhvati definisanje pojmova, informacije o pravnim aspektima slobode izražavanja, studije slučaja, razvoj vještina konstruktivne komunikacije kako bi se izbjegao govor mržnje, digitalnu pismenost, interaktivne radionice i otvorene diskusije. Edukacija treba biti kontinuirana i prilagođena različitim uzrastima i društvenim grupama, kako bi se postigao dugoročni pozitivan uticaj na prevenciju govora mržnje.
- ✦ **Organizovanje kampanja koje promovišu jednakost u odgovornostima unutar porodice**, podstičući dijeljenje obaveza između partnera.
- ✦ **Razvijanje edukativnih programa o jednakoj podjeli kućnih poslova** i odgovornosti između partnera. Radionice za parove i roditelje, kako bi se razgovaralo o tradicionalnim ulogama i podstaklo razumijevanje važnosti ravnoteže u domaćinstvu.

BORBA PROTIV NORMALIZACIJE I NAVIKAVANJA NA NASILJE, SEKSIZAM, GOVOR MRZNJE I SL.

- ✦ **Sprovođenje medijskih kampanja** usmjerenih ka smanjenju normalizacije seksizma, govora mržnje, nasilja i diskriminacije.
- ✦ **Korišćenje društvenih medija** kako bi se širila pozitivna poruka o poštovanju različitosti i ravnopravnosti.

- ✦ **Promovisanje obrazovnih programa** koji podučavaju o ravnopravnosti, ljudskim pravima i štetnosti diskriminacije.
- ✦ **Organizovanje radionica, predavanja i seminara** o posljedicama normalizacije nasilja i diskriminacije.
- ✦ **Dizajniranje platformi** koje omogućavaju konstruktivnu diskusiju i izražavanje različitih stavova.
- ✦ **Kroz medije i društvene mreže, isticati inspirativne priče i inicijative** koje se suprotstavljaju normalizaciji nasilja i diskriminacije.
- ✦ **Podržavanje i zagovaranje snažnijih zakona** koji štite žrtve nasilja i diskriminacije, kao i onih koji kažnjavaju počiniocima.
- ✦ **Inkluzivno uključivanje zajednice** u napore za prevazilaženje ovih problema, uz poseban fokus na mlade generacije.
- ✦ **Edukovanje i osnaživanje žena**, podizanje njihovog samopouzdanja, kako bi mogle lakše da se suoče sa izazovima na javnoj sceni i privatnom životu.

KULTURA REAGOVANJA I PROMOVISANJA LJUDSKIH PRAVA

- ✦ **Oснаživanje pojedinaca/ki da reaguju na seksizam** kroz organizovanje radionica i treninga koji podstiču samopouzdanje i osnažuju pojedince/ke, posebno mlade, da prepoznaju i aktivno se suprotstave seksizmu.
- ✦ **Edukacija i senzibilizacija šire populacije** sprovođenjem edukativnih kampanja kroz medije, škole, i online platforme, kako bi se podigla svijest o štetnim efektima seksizma i važnosti borbe protiv njega.
- ✦ **Promocija feminizma kao sistema vrijednosti** kroz organizaciju javnih događaja, panel diskusija i predavanja koja promovišu feminizam kao set vrijednosti koji se zalaže za rodnu ravnopravnost.
- ✦ **Podsticanje dijaloga i reakcija na seksističko ponašanje** putem stvaranja sigurnih prostora za dijalog o seksizmu u zajednici, školama, na radnom mestu i online, kako bi se podstakle reakcije i razmjena mišljenja.
- ✦ **Kreiranje kampanja koje ističu pozitivne primjere muškaraca i žena** koji se aktivno bore protiv seksizma i podržavaju rodnu ravnopravnost.
- ✦ **Uključivanje javnih ličnosti u akcije protiv govora mržnje**, kako bi promovisale pozitivne vrijednosti, osuđivale seksizam i podržavale žrtve.
- ✦ **Razvijanje i podržavanje programa osnaživanja žena na visokim pozicijama**, pružajući im podršku i ohrabrenje da se izbore protiv diskriminacije.
- ✦ **Organizovanje lokalnih akcija** koje okupljaju zajednicu i podstiču solidarnost u borbi protiv seksizma.
- ✦ **Razvijanje i implementacija programa medijske pismenosti** koji pomažu ljudima da prepoznaju i analiziraju štetne obrasce ponašanja u medijima, uključujući seksizam.

- ✦ **Fokusranje na sve mlade i pružanje prilika za lični razvoj.** Aktivnosti treba da budu usmjerene na sve mlade, bez obzira na prethodnu senzibilizaciju, kako bi im se pružila prilika za lični razvoj i obrazovanje o rodnoj ravnopravnosti.

GRAĐANSKI AKTIVIZAM:

- ✦ **Podizati svijest javnosti i podsticati građane/ke** da reaguju na seksističke komentare.
- ✦ **Osuditi mizogine osobe iz privatne i poslovne zajednice** kako bi se promijenio ambijent.
- ✦ **Razvijati partnerstvo sa nevladinim organizacijama** koje se bave pravima žena, kako bi zajednički radili na smanjenju seksizma i mizoginije u društvu.
- ✦ **Podržati projekte NVO-a usmjerene na edukaciju i osvještavanje** o posljedicama seksizma.
- ✦ **Formirati partnerstava sa medijima, i kompanijama,** kako bi se zajedno radilo na smanjenju diskriminacije.
- ✦ **Razvijati mreže podrške koje ujedinjuju pojedince i organizacije sa istim ciljem.**
- ✦ **Uspostavljati prakse redovnih foruma za dijalog** između predstavnika/ca nevladinih organizacija i lokalnih zajednica, kroz okrugle stolove i radionice, kako bi se dijelilo iskustvo, rješavali problemi i razvijali lokalni kapaciteti.
- ✦ **Sprovesti dijaloge i edukativne radionice sa predstavnicima/ama nevladinih organizacija, posebno onih čije je primarno djelovanje u oblasti ljudskih prava** i osnažiti ih da se povezuju, zajednički djeluju i sprovode akcije u cilju suzbijanja seksizma i mizoginije u kontinuitetu.

PODRŠKA ŽRTVAMA:

- ✦ **Uspostaviti sigurne prostore i podršku za žrtve seksizma** na radnom mjestu, u školama, porodičnim odnosima i institucijama.
- ✦ **Osigurati obuku i osnaživanje za zaposlene u institucijama** socijalne zaštite i pravosudnim organima, kako bi se smanjila stigmatizacija i pružila odgovarajuća podrška ženama koje traže zaštitu od nasilja.
- ✦ **Pružiti psihološku podršku** ženama koje su izložene seksizmu, kako bi se smanjile emocionalne posljedice.
- ✦ **Razviti programe prevencije i podrške u obrazovnom sistemu** i drugim prostorima gdje djevojčice, djevojke i žene borave, uče, rade.
- ✦ **Uspostaviti kanale za prijavljivanje seksističkog ponašanja** na radnom mjestu, zajedno s odgovarajućim mehanizmima za istraživanje i sankcionisanje.
- ✦ **Dizajnirati i sprovesti obuku na temu seksizma i mizoginije za predstavnike/ce civilnog društva** koje se u svom radu direktno susrijeću sa žrtvama seksizma.

PRAVNE REFORME:

- ✦ **Jačati zakonske mehanizme** za sankcionisanje seksističkog ponašanja na radnom mjestu, u politici i javnom prostoru.
- ✦ **Razvijati i primjenjivati zakone** koji pružaju zaštitu žrtvama seksizma, uključujući preventivne mjere i efikasne mehanizme procesuiranja.
- ✦ **Kriminalizovati seksistički i mizogini govor mržnje prema ženama**, jednako kao rasistički govor mržnje.
- ✦ **Poboljšati i promovisati Zakon o medijima, Zakon o javnom redu i miru i Zakon o zabrani diskriminacije**, kako bi se čvršće uspostavila zabrana i sankcionisanje za seksistički/mizogini govor mržnje i ponašanje.
- ✦ **Raditi na unapređenju postojećeg zakonodavstva** koje štiti od diskriminacije i nasilja, kao i sprovođenje strožih kazni za počinioc.
- ✦ **Aktivno zagovaranje za inkluzivne zakone koji promovišu ravnopravnost** u svim sferama društva, sa posebnim akcentom na Zakon o rodnoj ravnopravnosti.
- ✦ **Sprovesti monitoring sprovođenja Zakona o rodnoj ravnopravnosti**, posebno u dijelu korišćenja rodno senzitivnog jezika, osposobljavanja i edukovanja zaposlenih o postizanju rodne ravnopravnosti, odnosno ostvarivanju prava po osnovu rodne ravnopravnosti.
- ✦ **Jačanje administrativnih kapaciteta državnih organa** za praćenje i analizu trendova u vezi sa pojavom seksizma i mizoginije.
- ✦ **Inicirati donošenje Smjernica za eliminaciju seksizma** u radu institucija i biznis sektora.

POLITIKE RODNE RAVNOPRAVNOSTI:

- ✦ **Implementirati politike koje promovišu rodnu ravnopravnost** u političkim strankama i organizacijama.
- ✦ **Implementirati politike rodne ravnopravnosti u institucionalnim strukturama na državnom i lokalnom nivou**, kako bi se smanjila neravnoteža moći i eliminisao seksizam.
- ✦ **Razvijati programe podrške i obrazovanja** koji promovišu rodnu ravnopravnost unutar porodica.
- ✦ **Obezbijediti programe podrške roditeljima** za roditeljstvo koje je rodno odgovorno.
- ✦ **Promovisati politike jednakih mogućnosti** u radnom okruženju koje bi bile podržavajuća za sve zaposlene, bez obzira na pol, uključujući politike jednakih mogućnosti i eliminaciju diskriminacije.
- ✦ **Iniciranje politika koje podržavaju ravnopravno učešće žena** u svim sferama društva.
- ✦ **Podsticanje biznis sektora na usvajanje politika jednakosti** uz lobiranje i podsticanje da implementiraju politike jednakosti, raznolikosti i eliminacije diskriminacije.
- ✦ **Praćenje pojava, podataka i trendova** u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem, seksizmom i seksističkim govorom mržnje kroz stvaranje timova za praćenje i analiziranje društvenih

trendova u vezi sa rodnom ravnopravnošću. Periodično analiziranje stavova i trendova putem anketa, istraživanja i praćenja društvenih medija, kako bi se prilagodili pristupi i kampanje.

- ✦ **Razvoj politika podrške koje olakšavaju ravnotežu između profesionalnog i ličnog života**, uključujući i fleksibilne radne aranžmane.

MEDIJSKA ODGOVORNOST:

- ✦ **Postaviti čvrste vrijednosne smjernice** u medijskim kućama koje se odnose na poštovanje ženskih prava.
- ✦ **Pružati obuke novinarima/kama i urednicima/ama** o rodno senzitivnom izvještavanju.
- ✦ **Jačati kapacitete medija** kako ne bi dolazilo do seksističkog izvještavanja, kako bi se promovisala rodna ravnopravnost i eliminisale diskriminatorne društvene norme koje se tiču rodnih uloga.
- ✦ **Razviti etičke smjernice** koje zabranjuju seksističke komentare i sadržaj na društvenim mrežama.
- ✦ **Sankcionisati medije** koji afirmišu seksistički govor ili ne preduzimaju korake da ga ospore.
- ✦ **Unaprijediti medijsku samoregulaciju** kroz snažnije uključivanje resora nadležnih za nadzor medija, postavljanje ombudsmana/ke i moderiranje komentara kako bi se eliminisao seksistički govor mržnje.
- ✦ **Govoriti o posljedicama seksizma i mizoginije.**
- ✦ **Omogućiti promociju uspješnih žena i muškaraca sa nestereotipnim rodnim ulogama.**
- ✦ **Prenositi govor mržnje od državnih funkcionera s kritičkim osvrtom**, a ne integralno.
- ✦ **Preispitati prakse doslovnog prenosa seksističkih izjava građana/ki.**
- ✦ **Organizovati radionice za novinare/ke**, kako bi ih osnažili/le da koriste inkluzivan jezik koji promoviše rodnu ravnopravnost.
- ✦ **Edukacija Ombudsmana/ke u medijskim kućama**, sa akcentom na javni servis.
- ✦ **Stvaranje efikasnog mehanizma za praćenje i sankcionisanje seksističkog govora** na društvenim mrežama.
- ✦ **Jačati kapacitete lokalnih medija da budu edukatori i promoteri rodne ravnopravnosti** i ključni akteri eliminisanja rodnih stereotipa, seksizma i mizoginije u zajednici.

JAVNE LIČNOSTI I POLITIKA:

- ✦ **Razvijanje programa obuke za političare/ke i javne ličnosti** o pitanjima rodne ravnopravnosti, sa fokusom na prepoznavanje i suzbijanje seksizma u javnom diskursu.
- ✦ **Uvođenje etičkih smjernica i odgovornosti** za javne ličnosti u odnosu na rodnu ravnopravnost.

- ✦ **Stvaranje mehanizama praćenja i javne osude seksizma** u političkom okruženju.
- ✦ **Uvođenje principa rodne ravnopravnosti u političke platforme i zakone.**
- ✦ **Podrška ženama u politici kroz programe mentorstva**, jačanje ženskih političkih mreža i kreiranje sigurnih prostora za politički angažman.
- ✦ **Kampanje koje ističu pozitivne primjere žena u politici, biznisu, sportu i drugim sferama.**
- ✦ **Kreirati platforme koje podržavaju i promovisu žene i mlade u aktivizmu i političkom angažmanu.**
- ✦ **Promovisati upotrebu rodno senzitivnog jezika** kroz obuke u javnim institucijama, medijima i obrazovnom sistemu.

KULTUROLOŠKE PROMJENE:

- ✦ **Promovisati pozitivne rodne uloge i modele** putem umjetničkih i kulturnih inicijativa.
- ✦ **Razvijati programe koji se bave tradicionalnim normama i stereotipima**, kako bi se promovisala inkluzivnost i raznolikost.
- ✦ **Dekonstruisati štetne stereotipe u vezi sa rodnom ravnopravnošću**, posebno one koji se odnose na opravdavanje i normalizaciju nasilja i seksizma, smještanje žena u privatnu sferu, nametanje krivice i odgovornosti ženama, pogrešnu percepciju feminizma, toksični maskulinitet, pritisak na ženu da „postiže sve“, ograničavanje životnih izbora djevojaka i žena, veće vrednovanje osoba muškog pola.
- ✦ **Organizovanje kampanja i programa koji dekonstruišu toksične modele muškosti** i promovisu inkluzivnije obrasce ponašanja među muškarcima.
- ✦ **Radionice i edukacija za mlade muškarce** o važnosti emocionalne pismenosti, suzbijanju nasilja, i poštovanju ravnopravnosti.
- ✦ **Pokrenuti kampanje za mlade** i za to koristiti društvene mreže i vizuale koji će privući veliki broj pratilaca/teljki.
- ✦ **Edukacija u sportu o značaju fer-pleja, ravnopravnosti i eliminaciji rodne diskriminacije.**
- ✦ **Podrška projektima koji povećavaju vidljivost uspješnih žena** i pružanje mentorstava djevojkama i mladim ženama.
- ✦ **Razviti prilagođene edukativne programe u patrijarhalnim zajednicama**, kako bi se promovisalo razumevanje i podrška rodnoj ravnopravnosti.
- ✦ **Stvaranje savezništava između muškaraca i žena** kroz organizaciju događaja koji podstiču saradnju i partnerstvo između muškaraca i žena.
- ✦ **Pratiti i analizirati kulturne sadržaje** uključujući i muziku, sport i sve druge vidove kulturnih sadržaja i oštro kritikovati seksističke sadržaje, jer tolerisanje sadržaja seksističkog karaktera umanjuje kritičku oštricu na seksističko ponašanje i dovodi do prihvatanje seksističkog ponašanja kao normalnog i uobičajenog.

ANNEX

Međunarodna regulativa koja tretira borbu protiv seksizma i seksističkog govora mržnje

1. PREPORUKA SAVJETA EVROPE CM/Rec(2019)1 O SPRJEČAVANJU I BORBI PROTIV SEKSIZMA ³

Najvažnija Preporuka Savjeta Evrope koja sadrži prvu međunarodnu definiciju seksizma je Preporuka o sprečavanju i borbi protiv seksizma CM/Rec(2019)1 zajedno sa Dodatkom na Preporuku.

Seksizam je:

svaki čin, gest, vizuelno predstavljanje, izgovorene ili pisane riječi, praksa ili ponašanje zasnovano na ideji da je osoba ili grupa osoba inferiorna zbog svog pola, koji se javlja u javnoj ili privatnoj sferi, bilo onlajn ili oflajn, u svrhu odnosno sa posljedicom:

- ♦ kršenja suštinskog dostojanstva odnosno prava lica ili grupe lica; ili
- ♦ dovođenja do fizičke, seksualne, psihološke ili društvenoekonomske štete ili patnje lica, ili grupe lica; ili
- ♦ stvaranja zastrašujućeg, neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja; ili
- ♦ predstavljanja prepreke samostalnosti i potpunom ostvarivanju ljudskih prava lica ili grupe lica; ili
- ♦ održavanja i jačanja rodni stereotipa.

U Preporuci CM/Rec(2019)1 podsjeća se da je seksizam rasprostranjen u svim sferama društva i da predstavlja odraz istorijski nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena, što dovodi do diskriminacije i sprječava potpuno napredovanje žena u društvu. Dodaje se da je seksizam ukorijenjen u rodni stereotipima koji pogadjaju oba pola, ali da seksističko ponašanje nesrazmjerno više pogađa žene i djevojčice predstavljajući prepreku za njihovo osnaživanje. Izražava se zabrinutost zbog toga što je seksizam povezan sa nasiljem prema ženama i djevojčicama, pri čemu je, kako se navodi, „svakodnevni“ seksizam deo kontinuuma nasilja koji stvara klimu zastrašivanja, straha, diskriminacije, isključenosti i nesigurnosti, što ograničava mogućnosti i slobodu. Ukazuje se da se seksizam i seksističko ponašanje odvijaju na individualnom, institucionalnom (npr. porodica, radno ili obrazovno okruženje) i strukturnom nivou (npr. kroz društvene norme i ponašanje), te, stoga, Savjet Evrope poziva na preduzimanje mjera za sprječavanje i borbu protiv seksizma na svim nivoima.

Podsjećajući na povezanost između rodni stereotipa, rodne neravnopravnosti, seksizma i nasilja nad ženama i djevojčicama, u Preporuci se ukazuje na to da činovi „svakodnevnog“ seksizma u obliku, naoko bezopasnog ili manjeg seksističkog ponašanja, komentara i šala, ponižavaju žene,

³ <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-preventing-and-combating-sexism-serbian-/168097f2b1>

umanjuju njihovo samopouzdanje i ograničavaju njihove aktivnosti. Ako takvo ponašanje eskalira, prije svega kroz seksistički govor mržnje, to može podstaći prijeteće radnje, seksualno nasilje, silovanje ili potencijalno smrtonosno djelovanje, dok druge posljedice mogu biti gubitak resursa, samopovređivanje ili samoubistvo.

Seksizam i seksističko ponašanje javljaju se i na internetu koji je korisnicima pružio nove mogućnosti za izražavanje seksizma, a posebno seksističkog govora mržnje, iako korijeni seksizma ne leže u tehnologiji, već u konstantnim rodnim nejednakostima. Žene su, takodje, nesrazmjerno pogođene – posebno mlade žene i djevojčice, novinarka, političarke, javne ličnosti i braniteljke ženskih ljudskih prava koje su često izložene seksističkom i seksualizovanom zlostavljanju i uvredama u digitalnom prostoru, piše u dokumentu.

U Preporuci se navodi da rodni stereotipi predstavljaju društvene konstrukcije „odgovarajućih“ uloga žena i muškaraca, koje određuju kulturne predrasude, običaji, tradicija i, u mnogim slučajevima, interpretacija vjerskih uvjerenja i praksi. Dodaje se da se žene koje dovode u pitanje, ili odstupaju od onoga što se smatra njihovim „pravim“ mjestom u društvu, suočavaju sa seksizmom i mizoginijom, dok se to isto dešava muškarcima koji preispituju dominantnu percepciju maskuliniteta. Podsjeća se da je seksizam i učtkivanje kad pojedinke/ci i grupe ne prijavljuju, ili se ne žale na seksističko ponašanje iz straha da neće biti ozbiljno shvaćene, odnosno da će biti izopštene ili, čak, smatrane odgovornim za nasilje.

Države članice Savjeta Evrope pozivaju se ovim dokumentom da primijene mjere za sprječavanje i borbu protiv seksizma, te izazovu promjene u ponašanju i kulturi na individualnom, institucionalnom i strukturnom nivou. Pored planova, politika i programa, mjere obuhvataju zakonodavne, izvršne, administrativne, budžetske i regulatorne instrumente. Zaključuje se da su potrebni različiti alati za borbu protiv, s jedne strane, nesvjesnih predrasuda i, s druge strane, namjernog seksističkog ponašanja. Prvo se može rješavati kroz podizanje svijesti, obuku i obrazovanje, dok su potrebne jače mjere kako bi se eliminisalo namjerno i uporno seksističko ponašanje i seksistički govor mržnje.

Slijede pojedine konkretne mjere koje Savjet Evrope predlaže i poziva države članice da ih razmotre i primijene:

- ♦ Razmotriti zakonsku reformu kojom se osuđuje seksizam i kojom se definiše i inkriminiše seksistički govor mržnje.
- ♦ Podsticati brze reakcije javnih ličnosti, posebno političara, vjerskih vođa, lidera u ekonomiji i zajednici i ostalih koji su u poziciji da oblikuju javno mišljenje, da osude seksizam i seksističko ponašanje i da pozitivno jačaju vrijednosti rodne ravnopravnosti.
- ♦ Ponovo potvrditi i primijeniti relevantne postojeće preporuke Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama, uključujući Preporuku br. R(90)4 o eliminisanju seksizma iz jezika i Preporuku CM/Rec(2007)17 o standardima i mehanizmima rodne ravnopravnosti, u kojima se ističe da „akcije država članica moraju biti usmjerene na promovisanje korišćenja neseksističkog jezika u svim sektorima, posebno u javnom sektoru“.
- ♦ Sprovesti zakonodavne mjere kojima se definišu i inkriminišu incidenti seksističkog govora mržnje, a koje su primjenljive na sve medije, kao i procedure izvještavanja i odgovarajuće sankcije. Takođe bi trebalo podsticati izradu proaktivnijih procedura otkrivanja i prijavljivanja seksističkog govora mržnje, koje su primjenljive na sve medije, uključujući internet i nove medije.

- ♦ Uvesti zakone koji zabranjuju seksizam u medijima i oglašavanju i ohrabriti praćenje i sprovođenje takvih mjera.
- ♦ Podsticati ravnopravno učešće žena i muškaraca na pozicijama odlučivanja u medijima, odlučivanja o sadržaju, kao i uspostavljanje baza podataka sa stručnjakinjama na sve teme.
- ♦ Revidirati radno zakonodavstvo kako bi se zabranio seksizam i seksistička djela na poslu i promovisati dobre prakse, kao što su analiza rizika, žalbeni mehanizmi, pravni lijekovi za žrtve.
- ♦ Uključiti odredbe protiv seksizma i seksističkog ponašanja i jezika u interne kodekse ponašanja i propise, uz odgovarajuće sankcije za one koji rade u javnom sektoru, uključujući izabrane članove skupštine.
- ♦ Uz poštovanje nezavisnosti pravosuđa, obezbijediti redovnu i adekvatnu obuku za sve sudije o ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti, štetnosti koju uzrokuju rodne predrasude i stereotipi, i upotreba seksističkog jezika, posebno u slučajevima nasilja nad ženama i djevojkama.
- ♦ Osigurati uključenost rodne ravnopravnosti i nediskriminacije, te uklanjanje seksizma i seksističkog ponašanja kroz sve vidove obrazovnog procesa, uključujući mehanizme i smjernice za prijavljivanje, reagovanje na incidente i njihovo evidentiranje.
- ♦ Izraditi i promovisati alate za borbu protiv seksizma u kulturnim i sportskim sektorima, kao što su materijali za obuku, ili alati o rodno osjetljivom jeziku i komunikaciji.

2. STRATEGIJA O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI SAVJETA EVROPE 2018-2023.⁴

Sprječavanje i borba protiv rodni stereotipa i seksizma predstavlja prvi strateški cilj aktuelne Strategije o rodnoj ravnopravnosti Savjeta Evrope.

Rodni stereotipi definišu se Strategijom kao “predodređeni društveni i kulturni obrasci ili ideje kojima se ženama i muškarcima dodjeljuju karakteristike i uloge određene i ograničene njihovim polom. Rodna stereotipizacija predstavlja ozbiljnu prepreku za postizanje stvarne rodne ravnopravnosti i doprinosi rodnoj diskriminaciji. Takva stereotipizacija može ograničiti razvoj prirodnih talenata i sposobnosti djevojčica i dječaka, žena i muškaraca, njihove obrazovne i profesionalne sklonosti i iskustva, kao i životne mogućnosti uopšte.”

U dokumentu se navodi da su rodni stereotipi posljedica duboko ukorijenjenih stavova, vrijednosti, normi i predrasuda, te da služe za održavanje istorijskih odnosa u kojima muškarci imaju prevlast nad ženama, kao i seksističkih stavova koji sprečavaju napredovanje rodne ravnopravnosti. Dodaje se da se nasilnim i ponižavajućim online sadržajima, uključujući pornografiju, učvršćuje percepcija o ženinoj podređenosti, podstiče nasilje nad ženama, seksistički govor mržnje usmjeren na žene, posebno feministkinje, te doprinosi održavanju i jačanju stereotipa i seksizma. Naglašava se da platforme, koje naročito služe za prenošenje seksističkoga govora mržnje, uključuju društvene medije ili videoigre, a sloboda izražavanja često se zloupotrebljava kao izgovor za opravdavanje neprihvatljivog i uvredljivog ponašanja. Zaključuje se da se seksistički govor mržnje i dalje premalo prijavljuje, ali da zajedno sa seksizmom, njegov uticaj na žene, bilo emocionalni, psihološki i/ili tjelesni, može biti razoran, posebno za djevojčice i djevojke.

Savjet Evrope nastojaće da preduzme niz mjera, a između ostalog, izradiće nacrt preporuke sa

⁴ <https://rm.coe.int/ge-strategy-2018-2023/1680791246>

smjernicama za sprečavanje i suzbijanje seksizma online i offline, kojima bi se obuhvatili novi oblici seksizma koji pogađaju žene i muškarce na privatnim i javnim mjestima, kao i seksistički jezik; podržavaće prikupljanje podataka i istraživanja o seksizmu, rodnim stereotipima i polno utemeljenoj diskriminaciji; promovisaće sprovođenje instrumenata i preporuka Savjeta Evrope čiji je cilj iskorjenjivanje predrasuda, običaja i tradicija koji se temelje na stereotipnim rodnim ulogama; opisivaće i širiti dobre prakse iskorjenjivanja rodnih stereotipa o djevojčicama i dječacima, ženama i muškarcima u obrazovnom sistemu, na tržištu rada, u porodičnom životu – uključujući ravnopravnu raspodjelu kućnih i njegovateljskih obaveza između muškaraca i žena; nastaviće da se bavi pitanjem seksističkog govora mržnje kao oblika seksizma, analizirati i pratiti njegov učinak.

3. ISTANBULSKA KONVENCIJA – KONVENCIJA O SPREČAVANJU I BORBI PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI ⁵

Istanbulska konvencija ne bavi se neposredno seksizmom, ali, budući da postoji neraskidiva povezanost i uslovljenost između rodnih stereotipa, seksizma i rodno zasnovanog nasilja, te da su seksizam i seksističko ponašanje ukorijenjeni u rodnim stereotipima, ova Konvencija posebnu pažnju poklanja prevenciji. Za sve članice ustanovljava se opšta obaveza preduzimanja neophodnih mjera za promovisanje promjena u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca, kako bi se iskorijenile predrasude, običaji, tradicije i druge prakse koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca. Zahtijeva se i da seksualno uznemiravanje podliježe krivičnim ili drugim zakonskim sankcijama. Takođe se navodi da u obrazovanju treba preduzeti neophodne korake za uvođenje nastavnog materijala o pitanjima poput jednakosti žena i muškaraca, nestereotipnih rodnih uloga, uzajamnog poštovanja, nenasilnog rješavanja sukoba u međuljudskim odnosima, rodno zasnovanog nasilja nad ženama i prava na lični integritet prilagođenog sposobnostima učenika.

4. PREPORUKA SAVJETA EVROPE CM/REC (2007)17 O STANDARDIMA I MEHANIZMIMA ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA ⁶

Ova Preporuka ističe ukidanje seksizma u jeziku i promovisanje jezika koji odražava načela ravnopravnosti polova. Navodi se da se djelovanje država članica mora usmjeriti ka promovisanju upotrebe jezika koji u sebi ne sadrži seksizme, naročito u javnom sektoru, na svim nivoima i vidovima obrazovanja i u medijima. Slično propisuje i Preporuka br. R (90) 4 o uklanjanju seksizma u jeziku.

5. PREPORUKA SAVJETA EVROPE CM/Rec(2022)16(1) O BORBI PROTIV GOVORA MRŽNJE ⁷

Preporuka propisuje da „Mediji, novinari/ke i drugi akteri/ke treba da ispune svoju ulogu javnog čuvara u demokratskom društvu i doprinesu javnoj raspravi; trebalo bi da uživaju slobodu izvještavanja o mržnji i netoleranciji, te biraju svoje tehnike, stilove i medije izvještavanja, pod uslovom da

⁵ https://www.ombudsman.co.me/docs/1604494446_zakon-o-potvrđivanju-konvencije-savjeta-evrope-o-sprjecavanju-i-suzbijanju-nasilja-nad-zenama-i-nasilja-u-porodici.pdf

⁶ <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Preporuka%20Rec%202007%2017%20Odbora%20ministara%20dr%C5%BEavama%20%C4%8Dlanicama%20VE%20o%20standardima%20i%20mehanizmima%20ravnopravnosti%20spolova%20i%20Memorandum%20s%20obja%C5%A1njenjima.pdf>

⁷ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955

nastoje javnosti pružiti tačne i pouzdane informacije". Preporuka dalje propisuje da bi mediji i novinari trebalo, u svojim nastojanjima, da pruže tačne i pouzdane informacije, da izbjegavaju pogrdno stereotipno prikazivanje pojedinaca i zajednica, te da daju glas različitim zajednicama u društvu, a naročito da izvještavaju o pitanjima od posebnog javnog interesa tokom izbornog perioda. Oni dalje treba da izbjegavaju izazivanje predrasuda i nepotrebno spominjanje ličnih karakteristika ili statusa. Govor mržnje u online prostoru načelno se tretira kao i offline govor mržnje.

Preporuka podstiče medije i novinare na promovisanje kulture tolerancije i razumijevanja, a medijski javni servisi trebalo bi tome da daju posebno značajan doprinos, s obzirom na to da je njihov mandat da služe svim djelovima društva i da jačaju društvenu koheziju. Oni ne smiju koristiti niti širiti govor mržnje, i kao dio svoje javne misije, treba aktivno da promovišu međugrupni dijalog i razumijevanje, kao i emitovanje sadržaja koji na pozitivan i podržavajući način prikazuju raznolikost glasova i izvora u društvu.

6. EVROPSKA KONVENCIJA O LJUDSKIM PRAVIMA I OSNOVNIM SLOBODAMA ⁸

Konvencija članom 10 jemči slobodu izražavanja, a istim članom propisuje i osnove ograničenja. Istovremeno članom 17 propisuje se zaštitni mehanizam – zabrana zloupotrebe prava utvrđuje da se „uživanje prava i sloboda obezbjeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu“, te se uvijek, kad postoji opasnost da se zaštita člana 10 ne proširi na govor mržnje, isti aktivira.

7. EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

U svojoj sudskoj praksi ponovio je da je unapređivanje rodne ravnopravnosti danas glavni cilj u državama članicama Savjeta Evrope i da pozivanje na tradiciju, opšte pretpostavke ili preovlađujuće društvene stavove nije dovoljno opravdanje za razlike u postupanju na osnovu pola. Osim toga, Sud je ukazao da rodni stereotipi, kao što je viđenje žena kao primarnih njegovateljica djece odnosno muškaraca kao primarnih hranitelja porodice, ne mogu sami po sebi opravdati razliku u postupanju.

8. ZAKON O DIGITALNIM USLUGAMA ⁹

Zakon o digitalnim uslugama usvojen u Evropskom parlamentu 2022.godine propisuje mjere radi zaštite privatnosti podataka, suzbijanja dezinformacija i eliminisanje govora mržnje na internetu, a usmjeren je na ukupno 19 platformi i pretraživača od kojih svaki ima barem 45 miliona korisnika. Ovaj zakon ima za cilj da omogući korisnicima, uključujući i maloljetna lica, šira prava i kontrolu nad njihovim onlajn prisustvom, pružajući im visok nivo privatnosti i zaštite.

9. STRATEGIJA EU ZA RODNU RAVNOPRAVNOST 2020.–2025. ¹⁰

U Strategiji se konstatuje da ni jedna država članica nije postigla potpunu rodnu ravnopravnost i da se sporo napreduje. U indeksu rodne ravnopravnosti EU-a 2019. , u prosjeku su države članice imale 67,4 od 100 bodova, što je samo 5,4 boda više od rezultata iz 2005.godine.

⁸ https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065&qid=1670837883291>

¹⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>

Navodi se da previše ljudi krši načelo rodne ravnopravnosti seksističkim govorom mržnje te sprečavanjem mjera protiv rodno zasnovanog nasilja i rodnih stereotipa. Dodaje se da mediji i kultura bitno utiču na oblikovanje uvjerenja, vrijednosti i percepcije stvarnosti te su stoga i oni važni kanali za izmjenu stavova i osporavanje stereotipa.

Posebno se ističe da internetsko nasilje usmjereno na žene koje je svuda prisutno i ima specifične, vrlo štetne posljedice, nije prihvatljivo, da je to nasilje prepreka učešću žena u javnom životu. Ocjenjuje se da maltretiranje, uznemiravanje i zlostavljanje na društvenim medijima imaju dalekosežne posljedice na svakodnevni život žena i djevojčica. "Komisija će predložiti Zakon o digitalnim uslugama kako bi razjasnila odgovornosti internetskih platformi u pogledu sadržaja koje šire korisnici. Zakonom o digitalnim uslugama pojašniti se koje se mjere očekuju od platformi u rješavanju nezakonitih aktivnosti na internetu uz istovremenu zaštitu temeljnih prava. Korisnici se moraju suprotstaviti moći i drugim vrstama štetnih i uvredljivih sadržaja, koji se ne smatraju uvijek nezakonitima, ali mogu imati strašne posljedice. Kako bi zaštitila sigurnost žena na internetu, Komisija će olakšati razvoj novog okvira za saradnju internetskih platformi", navodi se u Strategiji.

10. REZOLUCIJA EVROPSKOG PARLAMENTA O STRATEGIJI EU ZA RODNU RAVNOPRAVNOST¹¹

Uz naglasak da su mediji od izuzetne važnosti za oblikovanje društva i kulture, Evropski parlament u Rezoluciji iz 2021.godine o Strategiji EU za rodnu ravnopravnost, pozdravlja posebne mjere za borbu protiv nasilja na internetu koje nesrazmjerno pogađa žene i djevojčice (uključujući uznemiravanje na internetu, zlostavljanje na internetu i seksistički govor mržnje), posebno aktivistkinje, političarke i druge javne ličnosti vidljive u javnom diskursu. Parlament pozdravlja najavu da će se na uklanjanju te pojave raditi u okviru Akta o digitalnim uslugama i da se njime predviđa saradnja s tehnološkim platformama u primjeni odgovarajućih tehničkih mjera kao što su tehnike prevencije i mehanizmi odgovora na štetne sadržaje. U Rezoluciji se ističe da su novinarke češće potencijalne žrtve uznemiravanja, nasilja, seksizma i diskriminacije nego njihove kolege, te se poziva Evropska komisija da se usmjeri na rješavanje rodnih stereotipa u medijima. Evropski parlament poziva države članice da donesu zakonodavstvo kojim se zabranjuje seksističko oglašavanje u medijima i promoviše osposobljavanje i praktični tečajevi za borbu protiv rodnih stereotipa u školama novinarstva, komunikacija, medija i oglašavanja. Poziva se Evropska Komisija da pomogne u razmjeni najboljih praksi u području borbe protiv seksističkih oglasa, a države članice da razviju i sprovedu politike za iskorjenjivanje trajnih nejednakosti u cijelom audiovizualnom sektoru, kako bi se omogućile i poboljšale prilike za žene i djevojčice.

11. KONVENCIJA UJEDINJENIH NACIJA IZ 1979. O ELIMINACIJI SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA (CEDAW)

Konvencija nalaže državama članicama da preduzmu sve podesne mjere „radi izmjene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena“.

12. PEKIŃSKA DEKLARACIJA I PLATFORMA ZA AKCIJU

- ◆ U Pekinškoj deklaraciji i platformi za akciju, koje je usvojila Četvrta svjetska konferencija Uje-

¹¹ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0025_HR.html

dinjenih nacija o ženama (1995), a posebno Izvještaju o regionalnom pregledu Peking+20 za Evropu održanom u organizaciji Ekonomske komisije UN-a za Evropu 2014. godine, ukazano je da:

„diskriminatorni stereotipi i dalje ostaju široko rasprostranjeni i da utiču na obrazovanje i učešće žena u ekonomiji i javnom životu“.

- ♦ Izveštaji eksperata i ekspertkinja, specijalnih izvjestiteljki/laca pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih nacija daju takodje pregled stanja ljudskih i ženskih prava, kao i obim rasprostranjenosti seksizma i seksističkog govora i njihovih posljedica. „Rodno zasnovano nasilje, govor mržnje i dezinformacije se uveliko koriste na mreži i van mreže, kako bi se smanjila ili ubila sloboda izražavanja žena“, rekla je, specijalna izvjestiteljka UN-a za zaštitu slobode mišljenja i izražavanja Irene Khan u oktobru 2021. godine. Predstavljajući svoj izveštaj o rodnoj pravdi i slobodi izražavanja, specijalna izvjestiteljka kazala je da se „glasovi žena potiskuju, kontrolišu ili kažnjavaju eksplicitno zakonima, politikama i diskriminatorskom praksom, a implicitno društvenim stavovima, kulturnim normama i patrijarhalnim vrijednostima“.

Kako države i dalje ne poštuju i ne štite jednaka prava žena, ekspertkinja UN-a smatra da je rodna cenzura postala toliko rasprostranjena da ravnopravnost žena u pogledu slobode izražavanja ostaje daleki cilj.

„Seksizam i mizoginija, koji su dominantni faktori rodne cenzure, pojačani su usponom populističkih, autoritarnih i fundamentalističkih snaga širom svijeta“, poručila je Irene Khan.

13. IZVJEŠTAJ UNDP-ija O INDEXU RODNIH DRUŠTVENIH NORMI ¹²

Nema napretka u eliminisanju rodni stereotipa i seksizma, navodi se u najnovijem Izvještaju UNDP-ija o indexu rodni društveni normi koji je objavljen u junu 2023.godine. Navodi se da nije otkriveno poboljšanje u nivou predrasuda pokazanih prema ženama tokom protekle decenije, pri čemu skoro devet od deset muškaraca i žena širom svijeta i dalje ima takve pristrasnosti. „Polovina ljudi širom svijeta i dalje veruje da su muškarci bolji politički lideri od žena, a više od 40 odsto vjeruje da su muškarci bolji poslovni rukovodioci od žena, dok zapanjujućih 25 odsto ljudi vjeruje da je opravdano da muškarac tuče svoju ženu“, navodi se u najnovijem Izvještaju o Indeksu rodni društveni normi (GSNI).

U izveštaju se tvrdi da ove predrasude dovode do prepreka sa kojima se suočavaju žene, koje se manifestuju u ukidanju ženskih prava u mnogim djelovima svijeta sa pokretima protiv rodne ravnopravnosti koji dobijaju na snazi i, u nekim zemljama, naletom kršenja ljudskih prava. Izveštaj naglašava prekinutu vezu između napretka žena u obrazovanju i ekonomskog osnaživanja - žene su vještije i obrazovanije nego ikad ranije, ali, čak i u 59 zemalja u kojima su žene sada obrazovanije od muškaraca, prosječan jaz u prihodima među polovima ostaje 39 odsto u korist muškaraca.

Borba protiv govora mržnje na mreži i rodni dezinformacija može pomoći da se sveprisutne rodne norme pomjere ka većem prihvatanju i jednakosti, navodi se u izveštaju. Promjena društveni normi i stavova ljudi, preporučuje se kroz obrazovanje i zakonske norme, kao i veća zastupljenost žena u donošenju odluka i političkim procesima.

¹² <https://news.un.org/en/story/2023/06/1137532>

14. STRATEGIJA UN-a I AKCIONI PLAN ZA GOVOR MRŽNJE ¹³

Strategija i Akcioni plan UN za borbu protiv govora mržnje koji su donijeti u junu 2019.godine, imaju za cilj da Ujedinjenim nacijama daju prostor i resurse za suzbijanje govora mržnje, koji predstavlja prijetnju za principe, vrijednosti i programe Ujedinjenih nacija.

U dokumentima se navodi da će sprovođenje Strategije biti u skladu sa pravom na slobodu mišljenja i izražavanja, da je borba protiv govora mržnje odgovornost svih – od Vlade pa do pojedinaca i pojediniki. Dodaje se da UN treba da podrže novu generaciju digitalnih građana/ki koji će prepoznati i suprotstaviti se govoru mržnje. Zaključuje se da je neophodno istraživanje i koordinisano prikupljanje podataka uključujući osnovne uzroke, pokretače i uslove koji pogoduju govoru mržnje.

15. VODIČ UN-a ZA KREATORE/KE POLITIKE I PRAKTIČARE/KE: PROTIVLJENJE I ADRESIRANJE GOVORA MRŽNJE NA MREŽI ¹⁴

Govor mržnje na mreži ostaje kritičan izazov za unapređenje ciljeva postavljenih u Strategiji UN-ai Planu akcije o govoru mržnje i stubovima rada Ujedinjenih nacija, koji se odnose na mir i bezbednost, ljudska prava i održivi razvoj. Preporuke navedene u ovom dokumentu koji je izdat u julu 2023., pružaju okvir za suzbijanje govora mržnje, u skladu sa standardima i međunarodnim normama ljudskih prava. Preporuke su zasnovane na tri godine konsultacija i dijaloga, uključujući tehnološke kompanije i kompanije društvenih medija, stručnjake/inje, radne grupe UN-a za govor mržnje i građansko društvo. Njihova implementacija treba da bude dio širih napora za suzbijanje govora mržnje na globalnom nivou, uključujući njegove osnovne uzroke i uticaj van mreže, u skladu sa Strategijom i Planom djelovanja UN.

16. AGENDA UN-a ZA ODRŽIVI RAZVOJ 2030. ¹⁵

Ciljeve održivog razvoja, poznate i pod nazivom “Globalni ciljevi”, usvojile su Ujedinjene nacije 2015. godine kao univerzalni poziv na zajedničku akciju u cilju iskorjenjivanja siromaštva, zaštite planete i obezbjeđivanja mira i prosperiteta za sve ljude - najkasnije do 2030. Agenda naglašava važnost promocije univerzalnog poštovanja ljudskih prava i ljudskog dostojanstva i temelji se na vodećim načelima Povelje Ujedinjenih nacija i međunarodnog prava.

“Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i djevojčice” je peti cilj održivog razvoja. Ukidanje svih oblika diskriminacije žena i djevojčica ne samo da je osnovno ljudsko pravo, nego ima višestruki efekat na druga područja razvoja.

¹³ <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>

¹⁴ https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/publications-and-resources/Countering_Online_Hate_Speech_Guide_policy_makers_practitioners_July_2023.pdf

¹⁵ <https://sdgs.un.org/2030agenda>

